Я ПІЗНАЮ СВІТ

У світі прекрасного

ІЛЮСТРОВАНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ

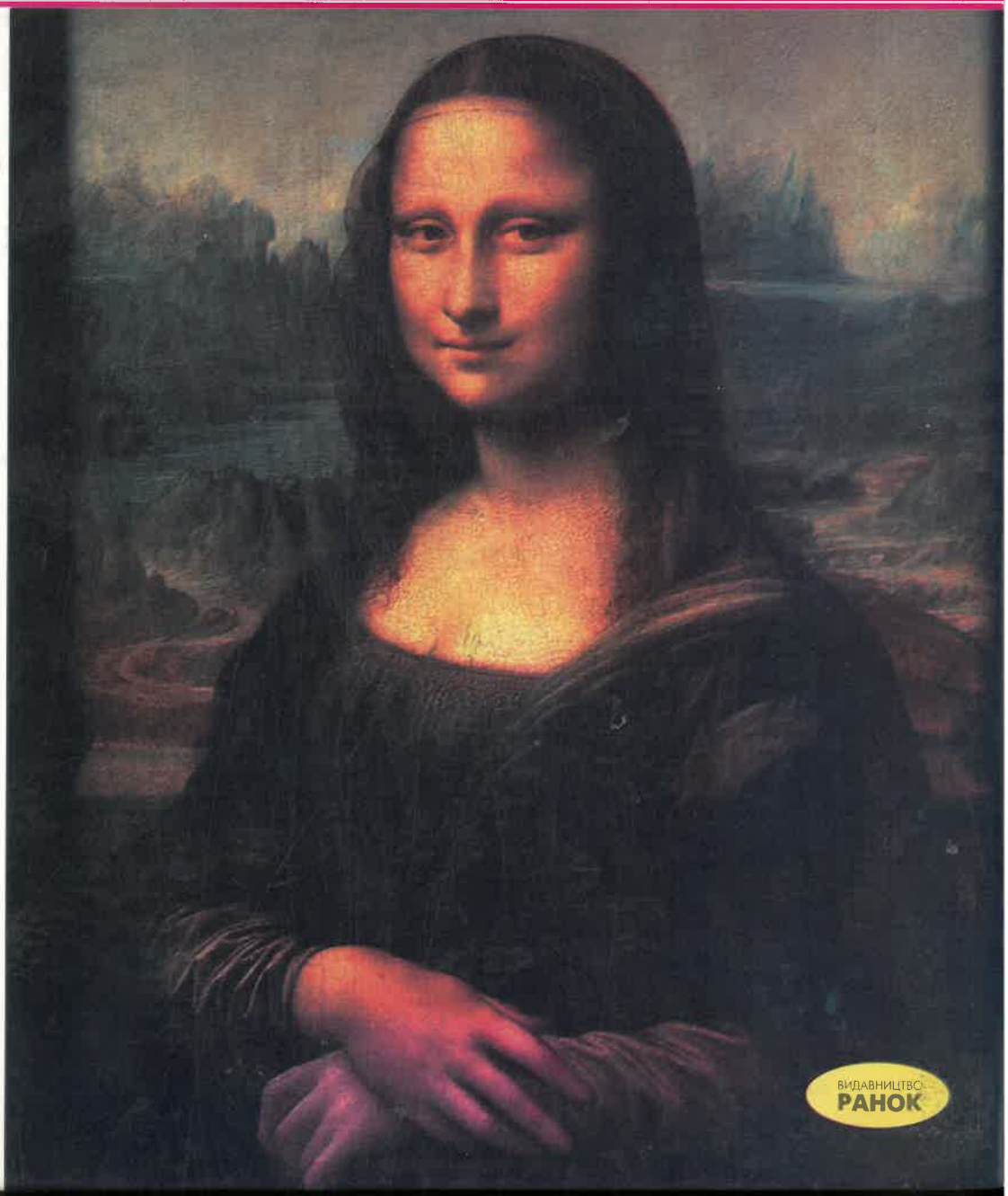

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

ОСНОВНІ ПЕРІОДИ РОЗВ

Шумеро-вавилонська культура
5–1 тис. до н. е.

Стародавній Єгипет
4 тис. – 1 ст. до н. е.

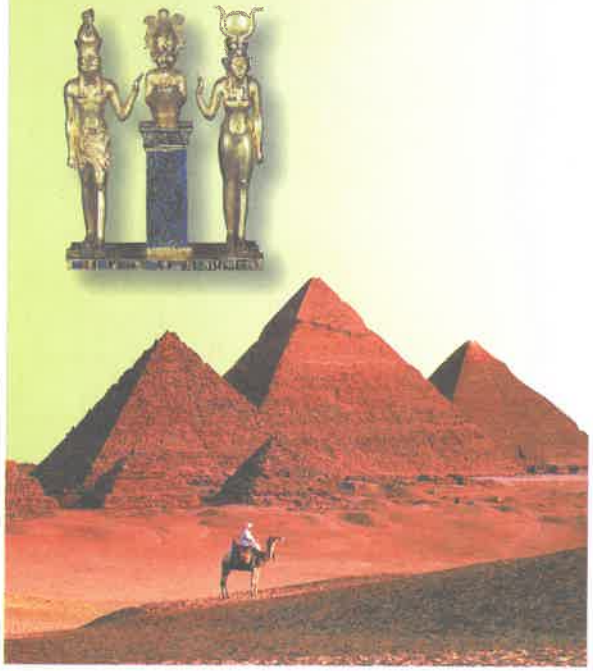

Античний світ
3 тис. до н. е. – 5 ст.

Ісламський світ
7–17 ст.

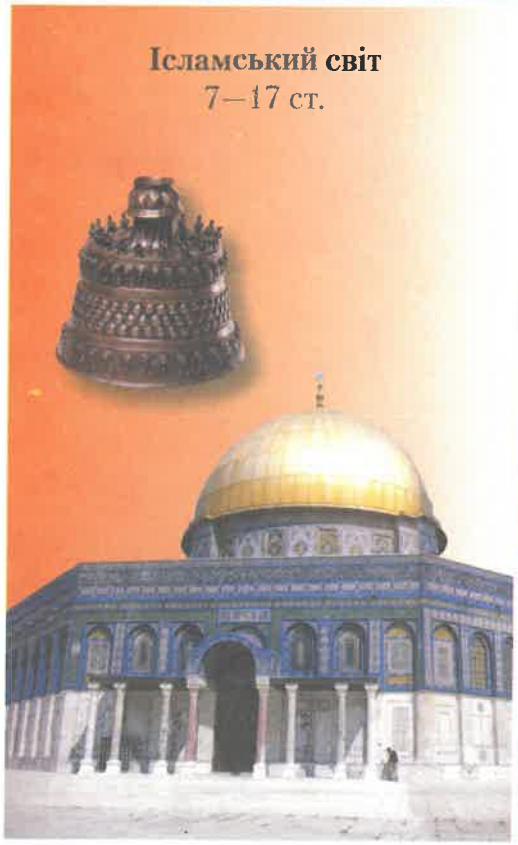

Африка
1 тис. до н. е. – середина 19 ст.

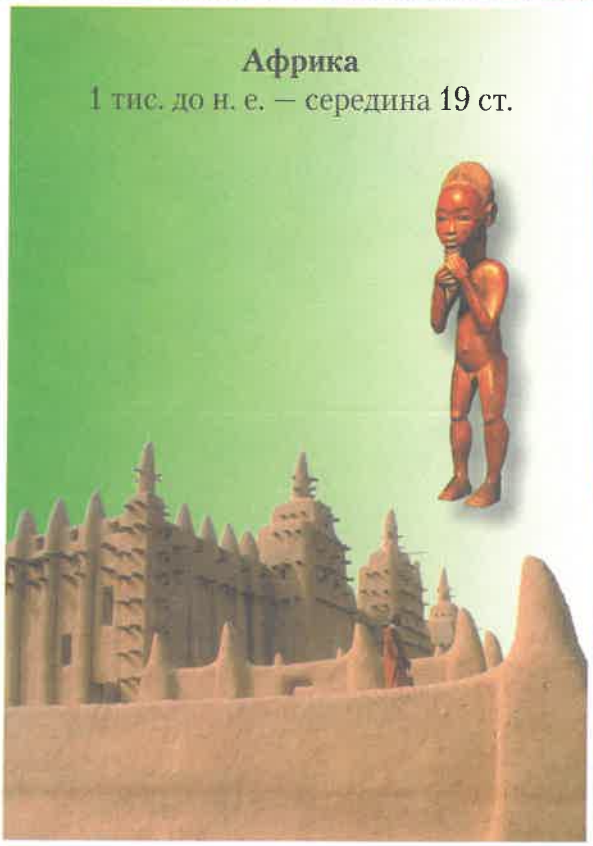

Центральна і Південна А
1 тис. до н. е. – 17 ст.

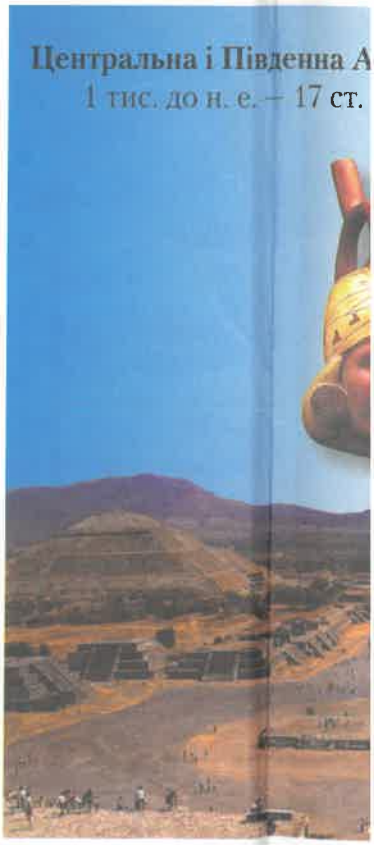

тичний світ
о н. е. – 5 ст. н. е.

Стародавній Китай і Японія
5 тис. до н. е. – 17 ст. н. е.

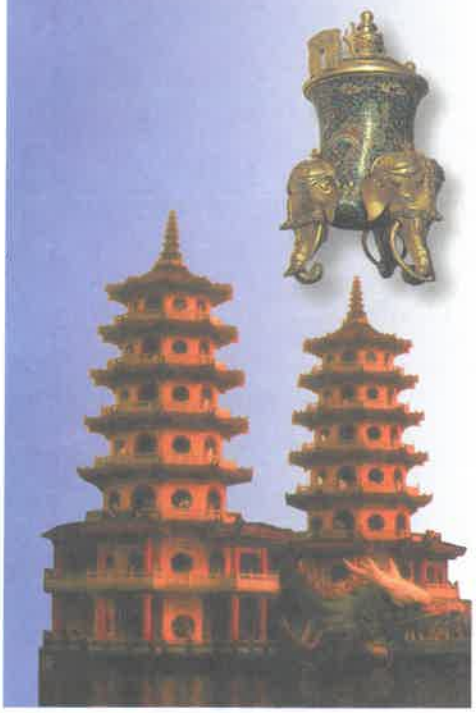

Індія
4 тис. до н. е. – 18 ст. н. е.

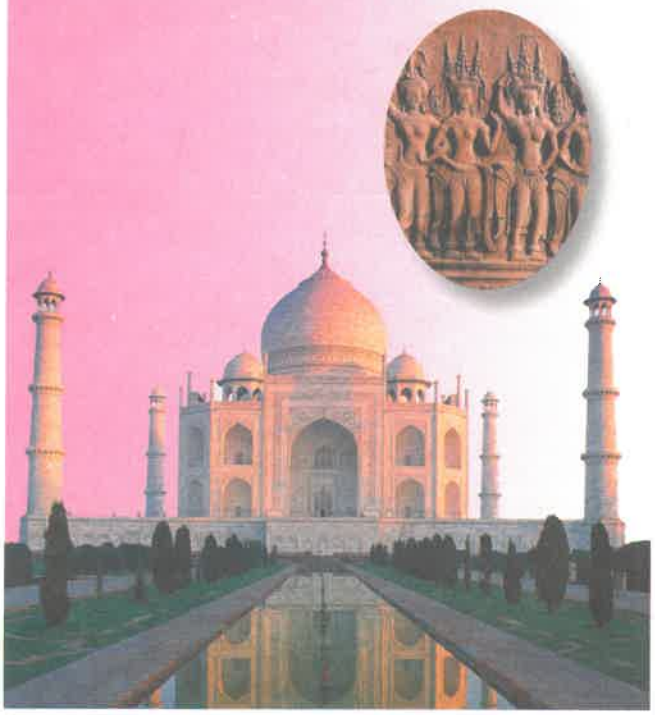

і Південна Америка
н. е. – 17 ст. н. е.

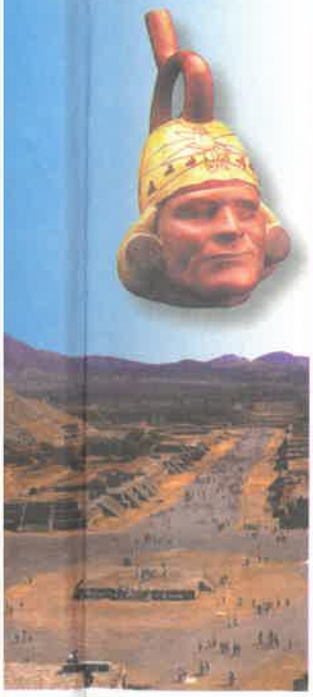

Візантія та Київська Русь
395 р. – середина 15 ст.

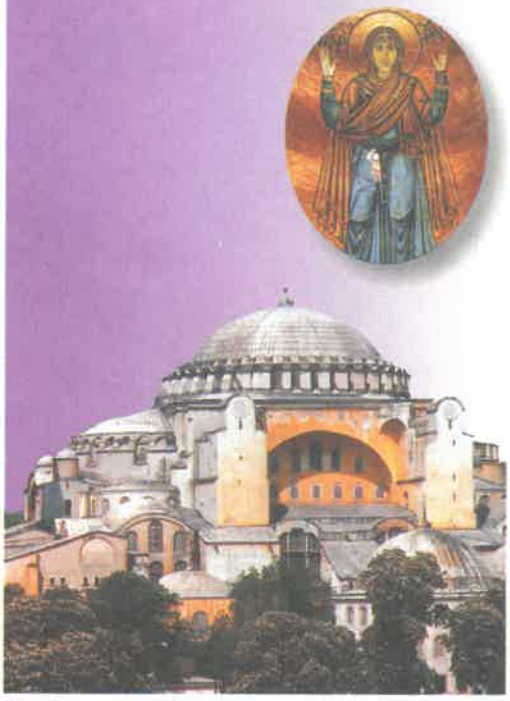

Європа
Середні віки й епоха Відродження (5–16 ст.)

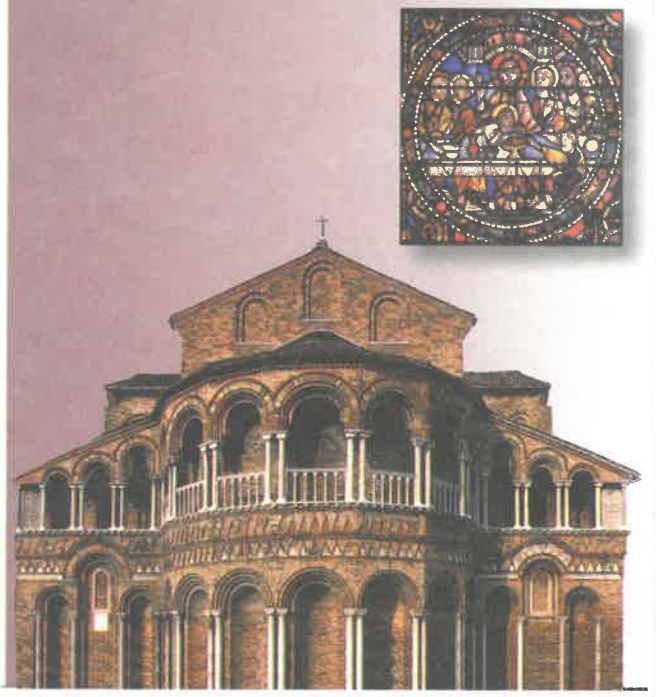

У світі прекрасного

ІЛЮСТРОВАНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ

ББК 28.03
П54

Серія «Я пізнаю світ» заснована в 2002 році

Рецензент:
М. В. Чугуєнко, доцент кафедр українознавства та теоретичної й практичної філософії Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Видання здійснено за ліцензією ТОВ Видавництво «Ранок»

Полякова Ю. Ю.
П54 У світі прекрасного. Ілюстрована енциклопедія для дітей. — Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2006 — 128 с. (Я пізнаю світ.)
ISBN 966-314-378-9

Енциклопедія призначена для дітей 8—12 років і покликана пробудити й розвинути інтерес до оточуючого світу, його культури й мистецтва. Розділи книги розповідають про великі твори мистецтва, створені людиною.

Розрахована на широке коло читачів. Може бути використана як джерело додаткових відомостей при вивченні шкільного курсу історії, образотворчого мистецтва.

ББК 28.03

Видавництво «РАНОК» дякує:

В. В. Решетняку, директору Харківського державного академічного театру ляльок ім. А. В. Афанасьєва;
О. А. Стогнію, зав. літературною частиною театру;
Н. Ф. Швець, головному художнику Харківського академічного театру опери та балету ім. М. В. Лисенка, засл. художнику України за надану допомогу при підготовці видання;
І. Л. Столій за підготовку матеріалу до розділу «Безсмертне мистецтво слова»

Науково-популярне видання

Серія «Я пізнаю світ»

ПОЛЯКОВА Юліана Юріївна

У світі прекрасного

Ілюстрована енциклопедія для дітей

Редактор *Т. М. Матвієнко*
Технічний редактор *В. І. Труфен*
Літературна обробка *А. А. Клімов*
Коректори *О. Г. Неро*

Підписано до друку 20.12.2005. Формат 84×108/16. Папір офсетний.
Гарнітури: Прагматика, Петербург. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 13,44

ТОВ «Веста». Свідоцтво ДК № 500 від 21.06.2001. 61157 Харків, вул. Власенка, 22.

З питаннями та пропозиціями звертатися за тел.: (057) 719-48-65, 719-58-67.
Для листів: 61045 Харків, а/с 3355, «Ранок». **E-mail:** office@ranok.kharkov.ua
Адреса редакції: 61145 Харків, вул. Космічна, 21а.

З питань реалізації звертатися за тел.: у Харкові — (057) 712-90-87, 712-91-44, 712-91-46, 712-91-47; у Києві — (044) 495-14-53, 241-40-20, 213-35-31, 213-37-50.
E-mail: commerce@ranok.kharkov.ua

ISBN 966-314-378-9

© Ю. Ю. Полякова, 2004
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2006

Я ПІЗНАЮ СВІТ

У світі прекрасного

ІЛЮСТРОВАНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ

Харків
Видавництво «РАНОК»
«Веста»

ШУМЕРО-ВАВИЛОНСЬКА КУЛЬТУРА

АНТИЧНИЙ СВІТ

СТАРОДАВНІЙ ЄГИПЕТ

СТАРОДАВНІЙ КИТАЙ І ЯПОНІЯ

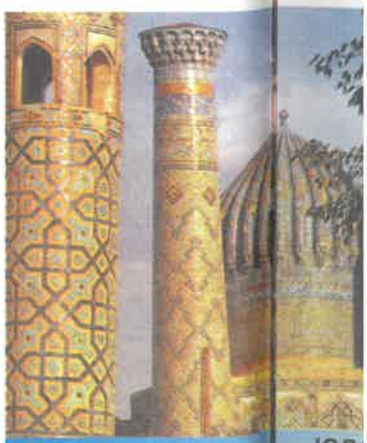

ІСЛ

ВЕЛИКІ ВИТОКИ

Мистецтво — одне з найдивовижніших творінь людства за всю його багатотисячолітню історію. За допомогою особливих засобів і прийомів воно відображає те, що відбувається з людиною і зі світом, який її оточує. Але навіщо людям знадобилося таке відображення, якщо світ — ось він, поряд, досить тільки руку простягнути?

Створюючи твори мистецтва — картину, пісню, статую або поему, художник розповідає сучасникам і нащадкам про час і про себе, про свої переживання, думки й почуття. Це спосіб глибше пізнати світ і саму людину. Мистецтво існує для людей — читачів, слухачів, глядачів, для сучасників і нащадків, які знову й знову звертаються до нього, оскільки одна з найсильніших духовних потреб людини — любов до прекрасного. Усі види мистецтва мають свої засоби вираження, а кожний художник прагне сказати своє, нове слово. У цілому ж мистецтво зображує усю різноманітність світу, його красу й духовне багатство.

Мистецтво стало найважливішою частиною загальної культури людства. Кожний народ, кожне плем'я, створюючи твори мистецтва, виражали таким чином свій неповторний погляд на світ і епоху, притаманний своїй расі, віруванням, місцю в історії, національній культурі. Людина й природа постають у творіннях мистецтва у всій своїй повноті, але при цьому ніби «очищеними від усього випадкового» — відповідно до уявлень про красу й гармонію, які існували в різні часи в найрізноманітніших куточках нашої планети.

Визначні твори, створені художниками, скульпторами та зодчими цивілізацій минулого, і сьогодні продовжують хвилювати серця людей своєю красою і гармонійністю, глибоким розумінням душі людини. Багато з них до цього часу залишаються неперевершеними зразками, свого роду «еталоном прекрасного».

ІНДІЯ

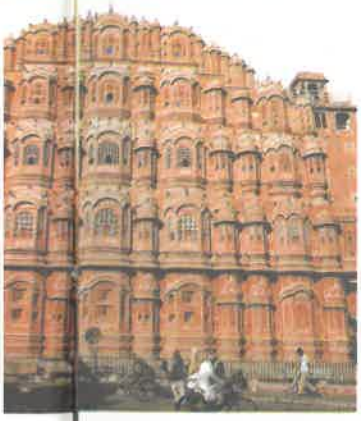

АФРИКА

ВІЗАНТІЯ І КИЇВСЬКА РУСЬ

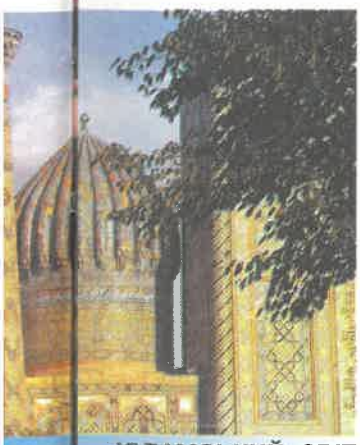

ІСЛАМСЬКИЙ СВІТ

ЦЕНТРАЛЬНА І ПІВДЕННА АМЕРИКА

ЄВРОПА

Шумеро-вавилонська культура

5 — 1 тисячоліття до н. е.

У межиріччі річок Тигру й Євфрату ще в 5 тисячолітті до нашої ери почала складатися дивовижна культура, одна з перших великих культур на Землі, чиїми набутками ми користуємось і досі. Ще до винайдення писемності шумери — народ, який заселяв Межиріччя, — будували житлові будинки, палаци та храми-зікурати на платформах з каменю та глини, покриваючи їхні стіни розписами та барельєфами на релігійні й побутові теми. Чим вище розташовується храм, тим ближче він до богів, — вважали шумери. У цей час розквітло мистецтво гліптики — різьблення на печатках. Майже кожна людина мала власну печатку циліндричної форми, котра, якщо покачати нею по сирій глині, залишала чіткий малюнок, ніби маленьку розповідь про її власника. Саме з печаток почався розвиток шумерської писемності — малюнки на печатках перетворились на складове письмо.

Перламутрова інкрустація на переносному балдахіні

Усе мистецтво того часу було пов'язане з культом численних богів і правителів, які вважались рівними богам. Водночас археологи протягом століть знаходять безліч майстерно виконаних фігурок із м'якого каменю — це, як правило, свійські тварини й люди без рис портретної схожості, але з дуже виразно переданим емоційним станом — прохання, здивування, спрямованості у небо. Особливу увагу шумери завжди приділяли зображенням обожнюваного царя. На скульптурних барельєфах цар, як правило, зображується могутнім героєм, який неодмінно перемагає ворогів і чудовиськ.

Знаменита стела царя Хамурапі з клинописним текстом запроваджених цим правителем законів

Зікурат в Урі — один з найбільших храмів, присвячених богу Мардуку.

Продовжувачем традицій шумерської культури стала культура еламських племен, які об'єдналися навколо Вавилона, найбільшого з міст того часу. Культура тодішнього Вавилона зазнала впливу багатьох народів — від сирійців до хетів. Тут також високо цінували монументальні кам'яні рельєфи, якими прикрашали міські стіни, й одночасно створювали живу й гротескну глиняну скульптуру, свого роду замальовки з натури: кулачні бої, хлопчик-погонич верхи на буйволі, скоморох із бубном, мандрівний музика з мавпочкою на плечі. Статуї вавилонських богів були великими, дуже важкими, з варварською пишнотою оздоблені золотом, слоновою кісткою, коштовним камінням. У Вавилоні були ретельно зібрані й записані невідомим поетом сказання про героя Гільгамеша, які склали дивовижну за силою і красою епічну поему, мабуть, першу за всю історію людства.

Золота голова бика

У руїнах шумерських і аккадських міст були знайдені цілі бібліотеки глиняних табличок, покритих клинописом. В основному вони містять господарські записи, але на деяких збереглись шедеври літератури шумерів і вавилонян.

Ворота Іштар — частина оборонних споруд навколо Вавилона, зведених у 6–7 ст. до н. е. Їхня висота сягала 40 метрів. Від воріт простяглась дорога до храму богині Іштар — покровительки війни та кохання.

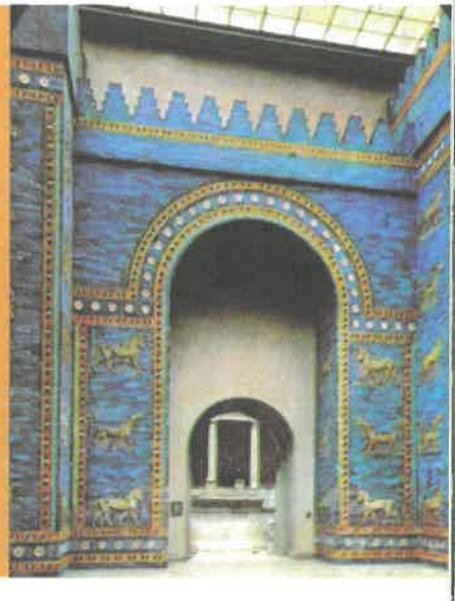

Стародавній Єгипет

4 тисячоліття — 1 століття до н. е.

Культура Стародавнього Єгипту виникла й протягом декількох тисячоліть розвивалась у родючій долині річки Нил. Життя Єгипту в усьому визначалося безмежною владою правителів-фараонів і жерців численних богів, яким поклонялись єгиптяни. Основним матеріалом єгипетського мистецтва був камінь. Архітектори та скульптори використовували його під час зведення грандіозних споруд і створення статуй, на камені вирізьблювались пам'ятні написи знаками-ієрогліфами, з каменю створювались найтонші різьблені посудини та ювелірні прикраси.

Ушебті — статуетки тих, хто мав і після смерті служити знаті, — кухарів, музик, носіїв

У єгипетському живописі й скульптурі протягом багатьох століть дотримувалися незмінних правил — канонів, особливо якщо йшлося про зображення правителя або божества. Одні й ті самі пози й жести підкреслювали непохитність і велич влади, а великі розміри фігур указували на значимість і стан того, кого зображував художник. Події, зображені на картині або рельєфі, розгорталися поступово, як свого роду історія, розповідаючи про ту чи іншу знаменну подію — бій, похід, бенкети й забави знаті, а часом і про простих людей — ремісників, рибалок, мореплавців. Підписи, зроблені ієрогліфами, не лише пояснювали сюжети розписів, але й були своєрідним орнаментом зображуваного.

Дивовижне поєднання царської величі й ніжної жіночості — скульптурний портрет дружини фараона Ехнатона Нефертіті

Статуя Великого сфінкса
біля підніжжя піраміди Хефрена. Обличчя Хефрена стилізоване, оскільки в цей період ідея нескінченної величі й досконалості фараона була важливішою за портретну схожість. Статуя висічена з цільної вапнякової скелі, її довжина – 57, а висота – 21 метр.

Великі піраміди

У наші дні сотні тисяч людей з'їжджаються з усіх кінців світу, щоб подивитися на найвеличніший пам'ятник давньоєгипетської цивілізації — піраміди в містечку Гіза, розташованому на межі пустелі неподалік від Каїра. Ці вражаючі уяву усипальні фараонів, споруджені у 26—25 ст. до н. е., продовжують і сьогодні зберігати безліч таємниць, а про те, якими засобами користувалися стародавні майстри під час їх зведення, досі сперечаються інженери й історики.

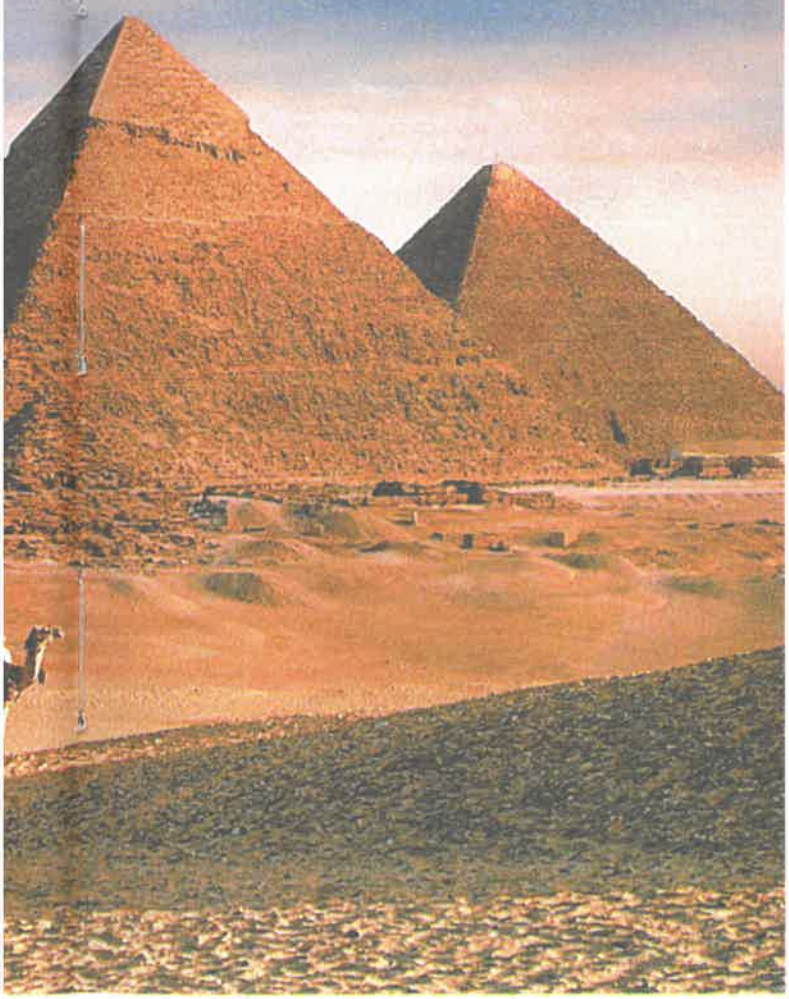

Сцена сільськогосподарських робіт. Рельєф з гробниці в Саккарі

У єгиптян існували особливі уявлення про загробне життя. Для того щоб померлий міг продовжувати щасливо жити й після смерті, вважалося за потребу зберегти тіло небіжчика й забезпечити його всім необхідним для потойбічного життя — від їжі та напоїв до човнів, коней, предметів мистецтва, рабів і невільниць. Тому для знатних осіб ще за життя будувались величні гробниці — піраміди, а тіла померлих царів і вельмож умілі майстри перетворювали на мумії за допомогою рослинних смол і солей.

Золота статуя бога сонця Амона-Ра

Мистецтво останніх століть існування цивілізації Стародавнього Єгипту прагло розкрити глибину внутрішнього світу людини, наблизитись до реального життя. Однак наприкінці 4 століття до нашої ери єгипетська держава занепала й невдовзі була завойована греками під проводом Александра Македонського. Відтоді обидві культури — антична та єгипетська — співіснували, взаємно впливаючи одна на одну, а іноді цілковито зливаючись.

Богиня неба Нут

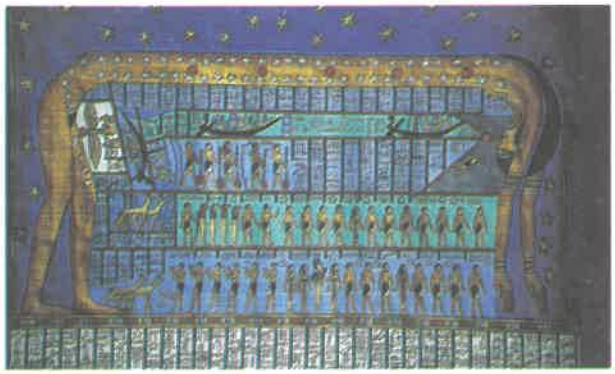

Античний світ

З тисячоліття до н. е. — 5 століття н. е.

Коли ми говоримо «антична цивілізація, антична культура», то маємо на увазі культуру Стародавньої Греції та Риму, яка стала джерелом і колискою європейської й багато в чому сучасної світової культури. Лише в античній культурі вперше зрозуміли й оцінили людську особистість з її свободою думки, незалежністю і здатністю протистояти суспільству, а найвищим законом мистецтва була визнана гармонія.

Про живопис стародавніх греків можна робити висновок по посудинах з обпаленої глини, які дійшли до нас (на малюнку — чорнофігурна та червонофігурна вази), в яких зберігали зерно, вино та масло

На цей час в Афінах працювали великі скульптори Фідій, Мірон і Поліклет. Значна частина їхніх робіт дійшла до нас у римських копіях. Найчастіше ці майстри зображували богів і героїв давньогрецьких міфів. Для храмів, майданів і святилищ просто неба грецькі майстри створювали скульптурні групи з великої кількості статуй — як, наприклад, Пергамський вівтар, який зображував битву богів і титанів.

У Греції зводилися не лише храми, але й палаци, театри, гробниці. В Епідаврі за проектом архітектора Поліклета Молодшого (360—330 рр. до н. е.) був збудований відомий театр на 10 тисяч глядачів, а одним із семи чудес світу був визнаний Фаросський маяк, який здійнявся на острівці неподалік Александрії на висоту близько 132 метрів.

Геракл. Римська копія давньогрецької статуї

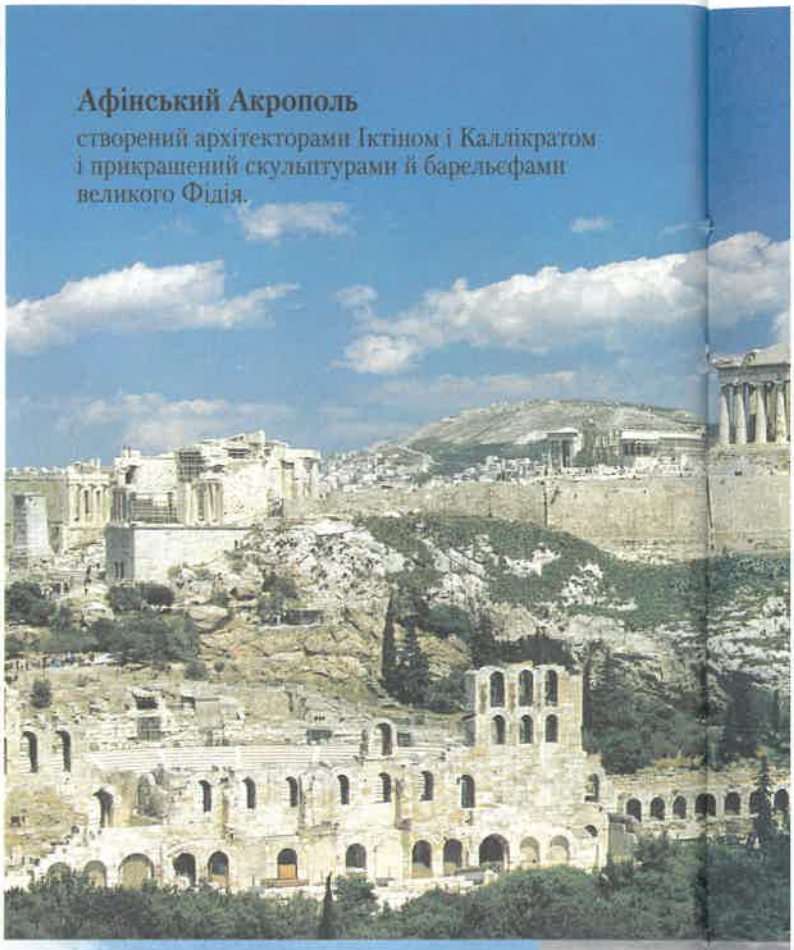

Афінський Акрополь
створений архітекторами Іктіном і Каллікратом і прикрашений скульптурами й барельєфами великого Фідія.

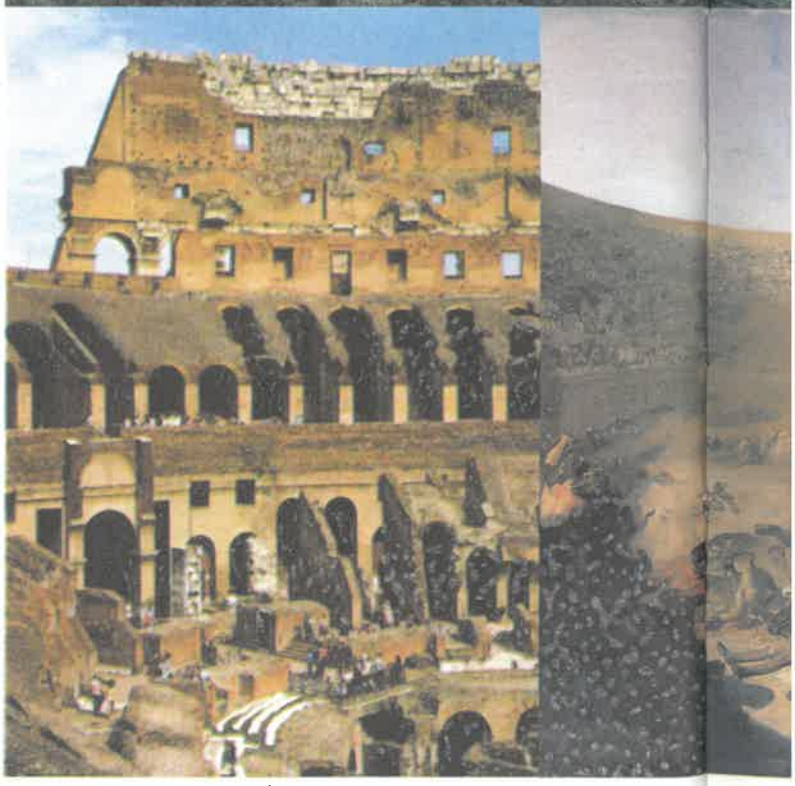

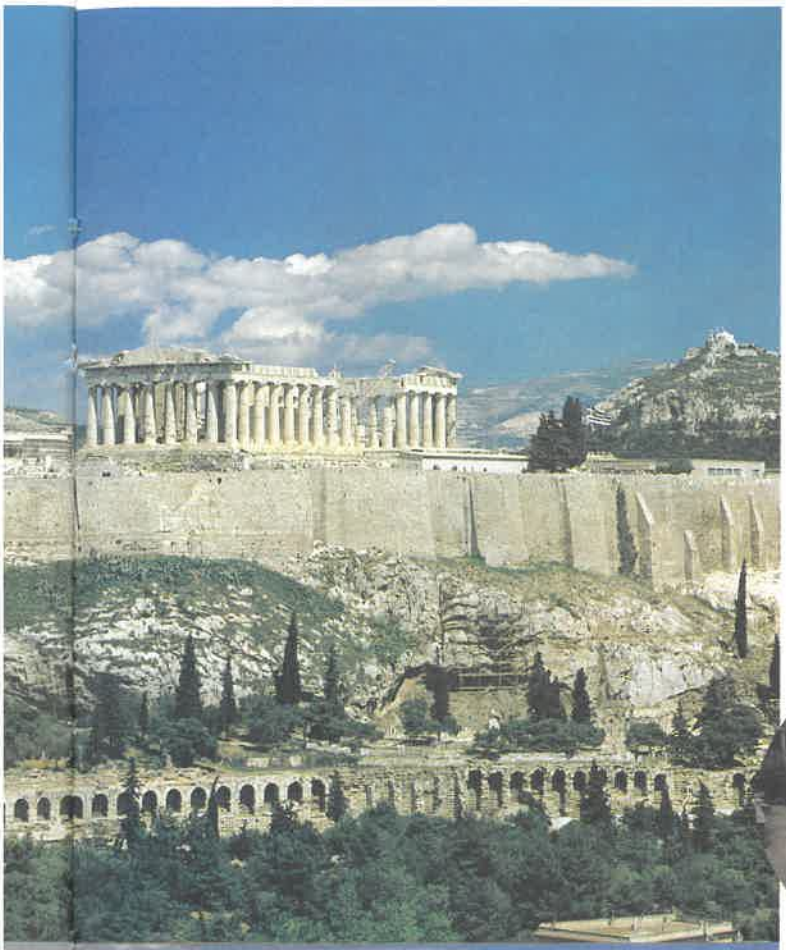

З появою писемності виникла й література. Найбільшим досягненням давньогрецької літератури стали епічні поеми Гомера — «Іліада» й «Одіссея», а також драматичні твори Есхіла, Софокла й Еврипіда.

Римське мистецтво бере свій початок у культурі етрусків — племені, яке з давніх часів проживало на півночі Апеннінського півострова. Цій культурі властиві суворі й могутні риси. І разом із цим римляни зуміли творчо засвоїти традиції мистецтва Стародавньої Греції, пристосувавши його до потреб великої воєнної й торгової імперії. Монументальність і велич архітектурних споруд Стародавнього Риму свідчили про могутність і багатство держави. Багато величних будівель і скульптур, фресок і мозаїк збереглося до наших днів.

Римський форум — діловий, релігійний та адміністративний центр Стародавнього Риму

Колізей — амфітеатр, який вміщував понад 50 тис. глядачів, одна з найграндіозніших споруд античної давнини. Тут проходили театральні вистави, змагання атлетів і гладіаторські бої.

Література Стародавнього Риму відзначалася багатством і різноманітністю жанрів — від високої поезії до дошкульної сатири. До наших часів дійшли епічна поема Вергілія «Енеїда», оди Горація, які прославляли мудрість і непохитність римських законів, лірика Овідія, романи Петронія й Апулея, трагедії Сенеки й комедії Плавта.

Арка Тіта

У римській архітектурі вперше з'явилась така споруда, як тріумфальна арка, — її збудували на честь полководців-переможців.

Стародавній Китай і Японія

5 тисячоліття до н. е. — 17 століття н. е.

Китайська цивілізація налічує декілька тисячоліть. Її головна риса — виважений, раціональний, практичний погляд на світ. Тому й китайська міфологія не одержала розвитку — божества китайців наче спускалися на землю й перетворювалися на мудрих і справедливих правителів. Філософські школи, що з'явилися у більш пізні часи, — конфуціанство, даосизм і буддизм — у кінцевому результаті вчили одному: як прожити життя, не втрачаючи поваги до себе. Ідеї буддизму справили величезний вплив на мистецтво Китаю. Там з'явилися численні буддійські храми й монастирі, і серед них — величні печерні й скельні будови.

З буддизмом пов'язаний і розквіт китайського живопису гохуа. Картини в цій техниці писали на папері або шовку з використанням тільки чорної або сірої туші. Але особливої висоти досягло в Стародавньому Китаї декоративно-прикладне мистецтво — різьба по каменю і слоновій кістці, карбування, вишивка, виробництво порцеляни й кераміки, лакованих виробів.

На початку 5 століття нашої ери культура Китаю, у тому числі і буддизм, почала проникати в Японію — острівну країну, де завжди гостро відчувалася нестача земель, придатних до життя. Тому японці протягом століть любовно обробляли кожний клаптик родючого ґрунту, берегли його і прикрашали. Мистецтву Японії з давніх-давен властиве особливе, дбайливе ставлення до природи — як до досконалого божественного творіння. Буддійські храми й монастирі будувались у Японії, починаючи з 5 століття нашої ери Це були чудові витвори архітектури, садово-паркового мистецтва, живопису й скульптури.

Виступи акторів і музик, які користувалися попитом із 7 ст. н. е., пізніше перетворилися на китайську оперу, усі ролі у виставах якої виконували чоловіки. Персонажі поділялися на чотири категорії: Шен (імператори, генерали), Чін (злодії, бунтарі, бандити), Дан (жінки) і Чоу (комічні персонажі).

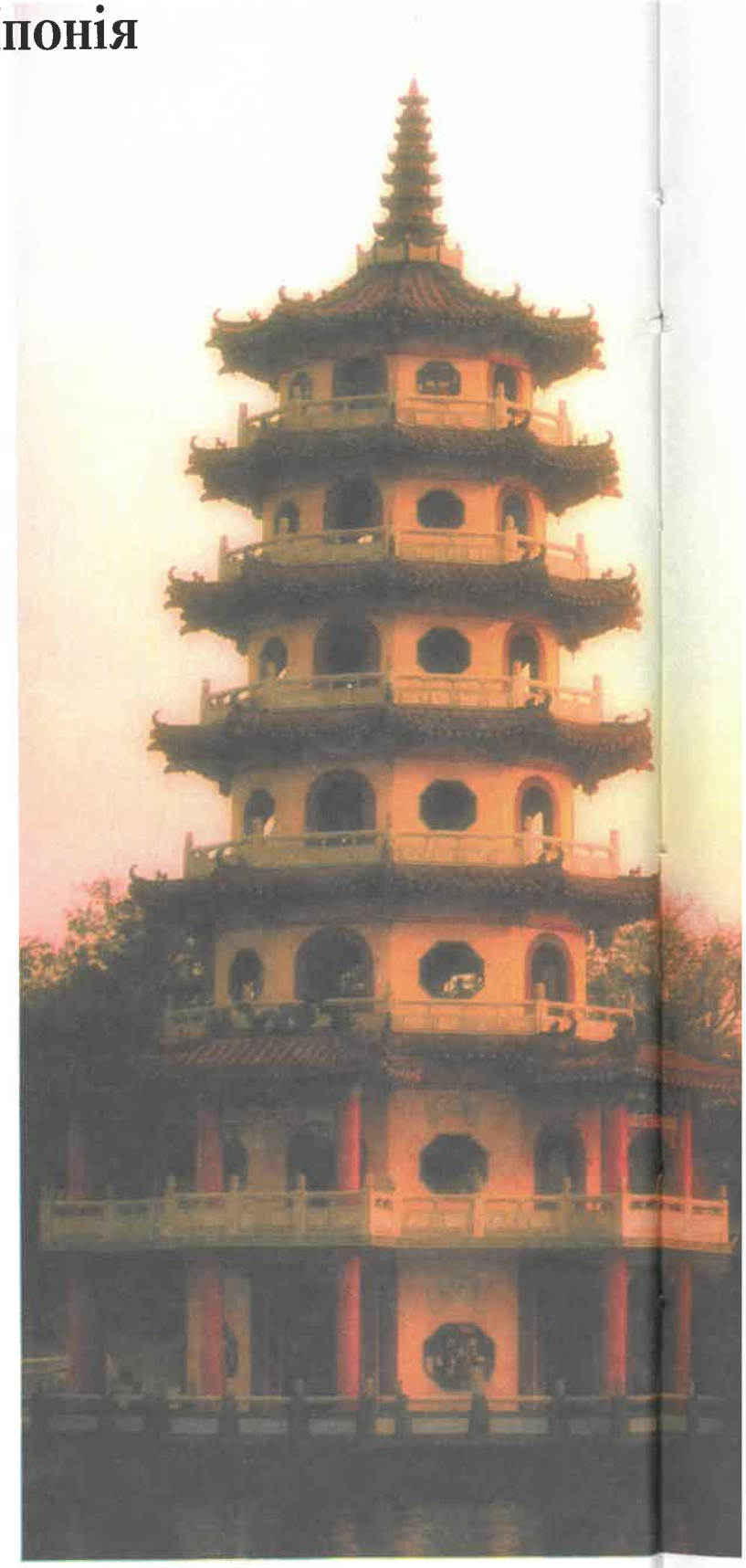

Пагода — багатоярусна споруда, яка була в Китаї символом неба і сховищем буддійських реліквій.

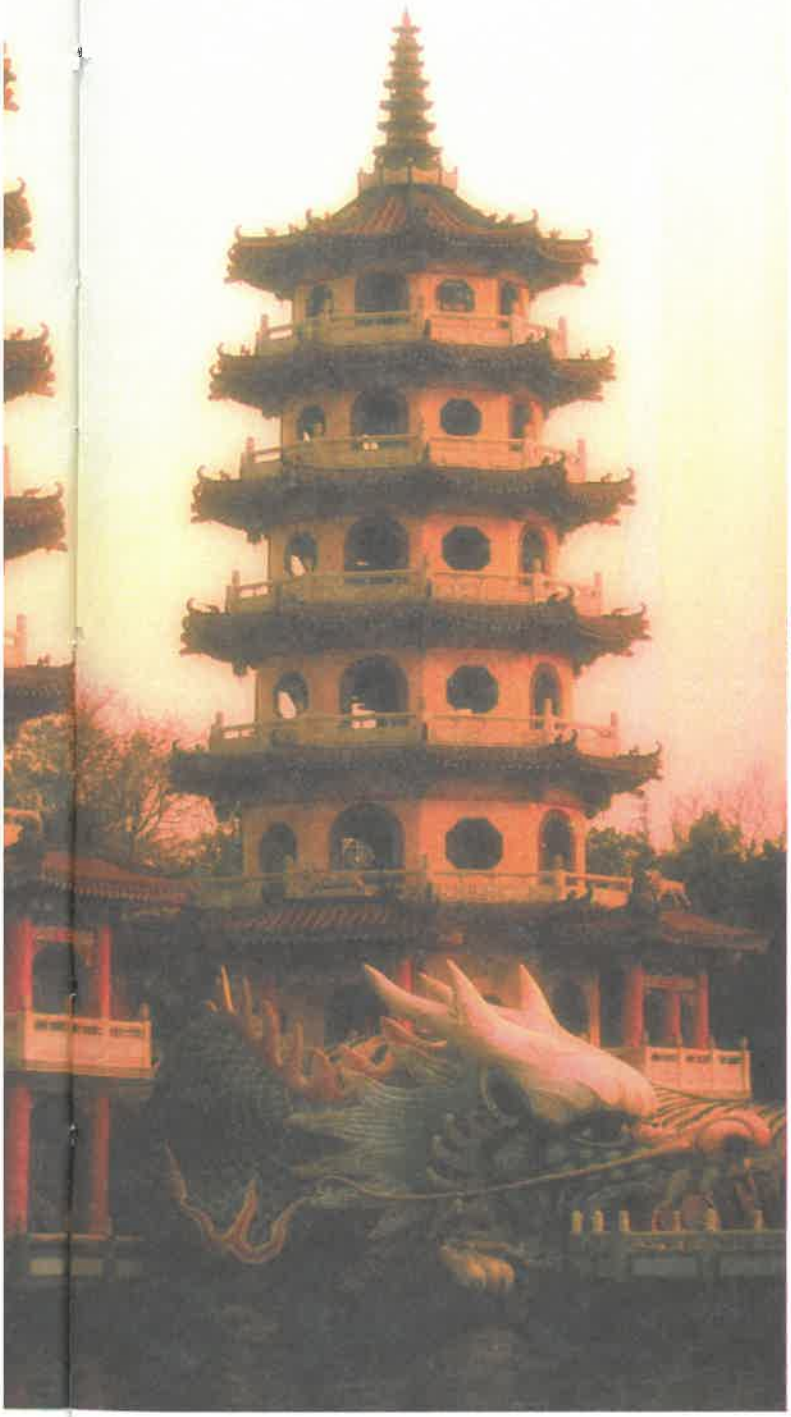

Китайська ваза епохи Мін

Огата Корін. Цвітіння червоної й білої сливи. Живопис на шовку

Традиційний японський живопис був яскравим, багатобарвним і вишуканим. Він прикрашав внутрішні приміщення палаців вельмож, ширми і навіть віяла. У середні віки в Японії працювало чимало прекрасних майстрів пейзажу, також створювалися картини на сюжети класичних творів літератури, яка виникла невдовзі після того, як на основі китайських ієрогліфів японці створили власне складове письмо кана.

Скульптурне зображення буддійського божества з храму Кансіндзі в Осаку

Японська керамічна посудина

Храм Чжинань на Тайвані — один із шедеврів середньовічної китайської архітектури.

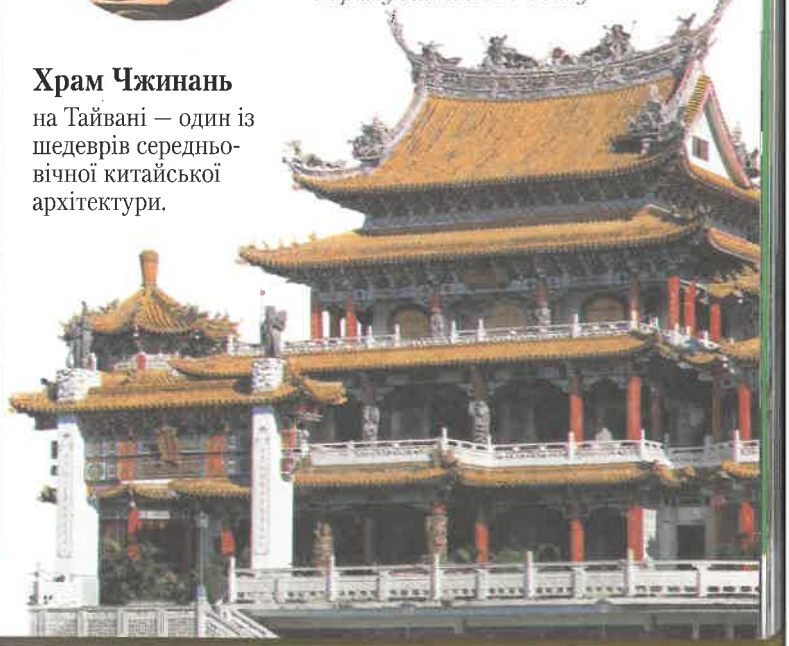

4 тисячоліття до н. е. — 18 століття н. е.

Індія

Індійська цивілізація — одна з найдавніших у світі, вона налічує понад п'ять тисячоліть. У ній переплелись елементи багатьох культур, представлені всі головні світові релігії — індуїзм, буддизм, іслам, християнство — і кожна знайшла своє відображення в мистецтві народів, які в ті часи населяли Індостан.

Індійські храмові комплекси й ступи, які правили за сховище для реліквій, в Індії почали зводити ще в 3 столітті до нашої ери. У них злилися найвидатніші зразки архітектурної думки, скульптури й декоративного мистецтва.

Розквіт культури й мистецтва індуїзму — найдавнішої релігії півострова Індостан — припадає на 7—9 століття нашої ери. У цей час з'являється й особливий тип індуїстського храму — храм-гора. Це баштоподібна споруда, на верхівці якої знаходиться надбудова у вигляді квітки лотоса або прямокутної піраміди. Скульптури, барельєфи й горельєфи, що зображують багаторуких і багатоликих верховних богів Брахму, Вішну й Шіву та їхні славетні діяння, заповнюють увесь простір стін таких споруд.

Період ісламських завоювань у 17 і 18 століттях залишив прекрасний і незабутній слід у мистецтві й культурі Індії. У цей час створені справжні архітектурні перлини, найбільш прославленою з яких є мавзолей Тадж-Махал — гробниця коханої дружини правителя країни Шах-Джахана. Ця біломармурова споруда, вкрита дуже тонким різьбленим орнаментом, визнана одним з найвищих художніх досягнень людства.

Одна з найдавніших буддійських споруд — ступа в Санчі

Фрагмент скульптурного карниза

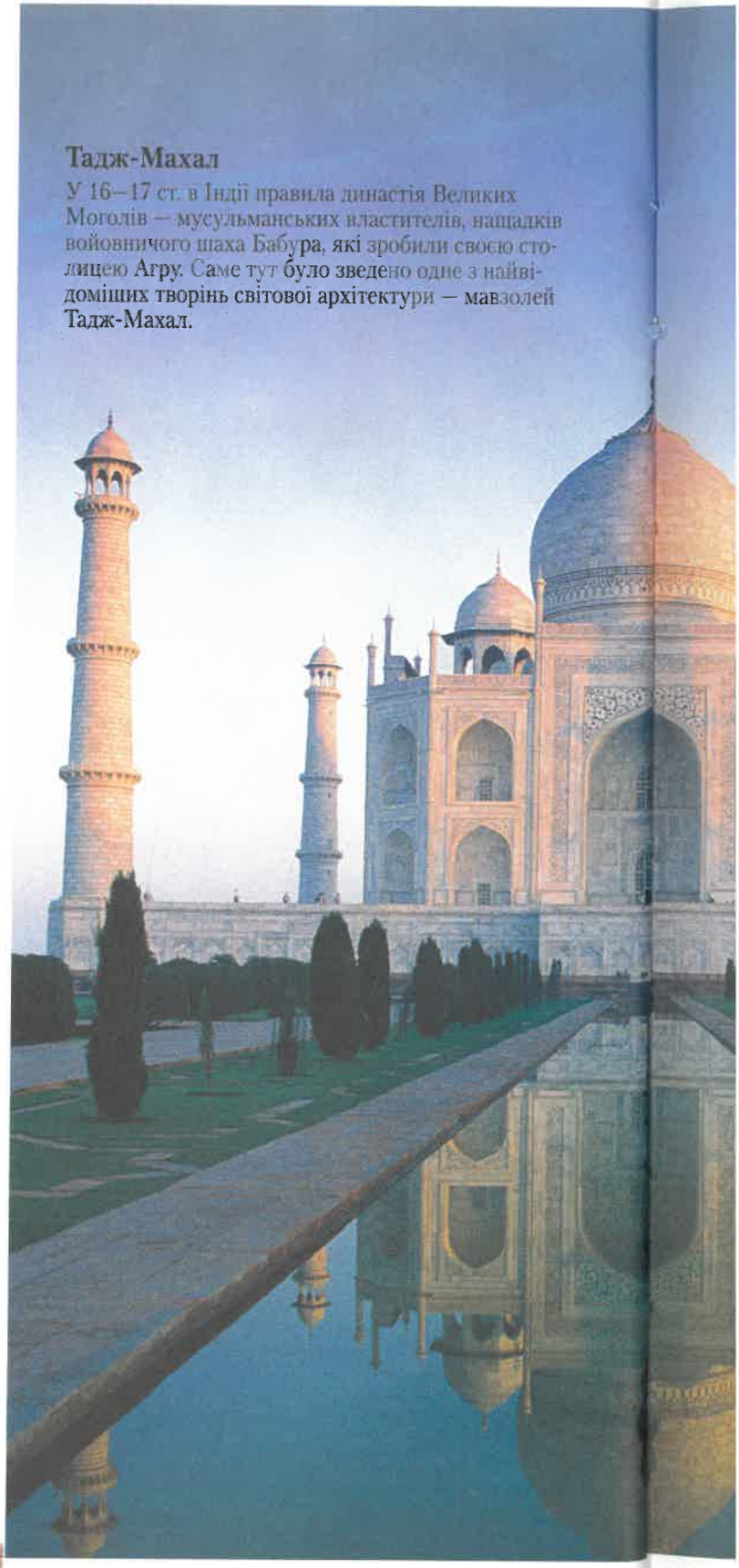

Тадж-Махал

У 16–17 ст. в Індії правила династія Великих Моголів — мусульманських властителів, нащадків войовничого шаха Бабура, які зробили своєю столицею Агру. Саме тут було зведено одне з найвідоміших творінь світової архітектури — мавзолей Тадж-Махал.

Храмовий комплекс Ангкор-Ват у Камбоджі

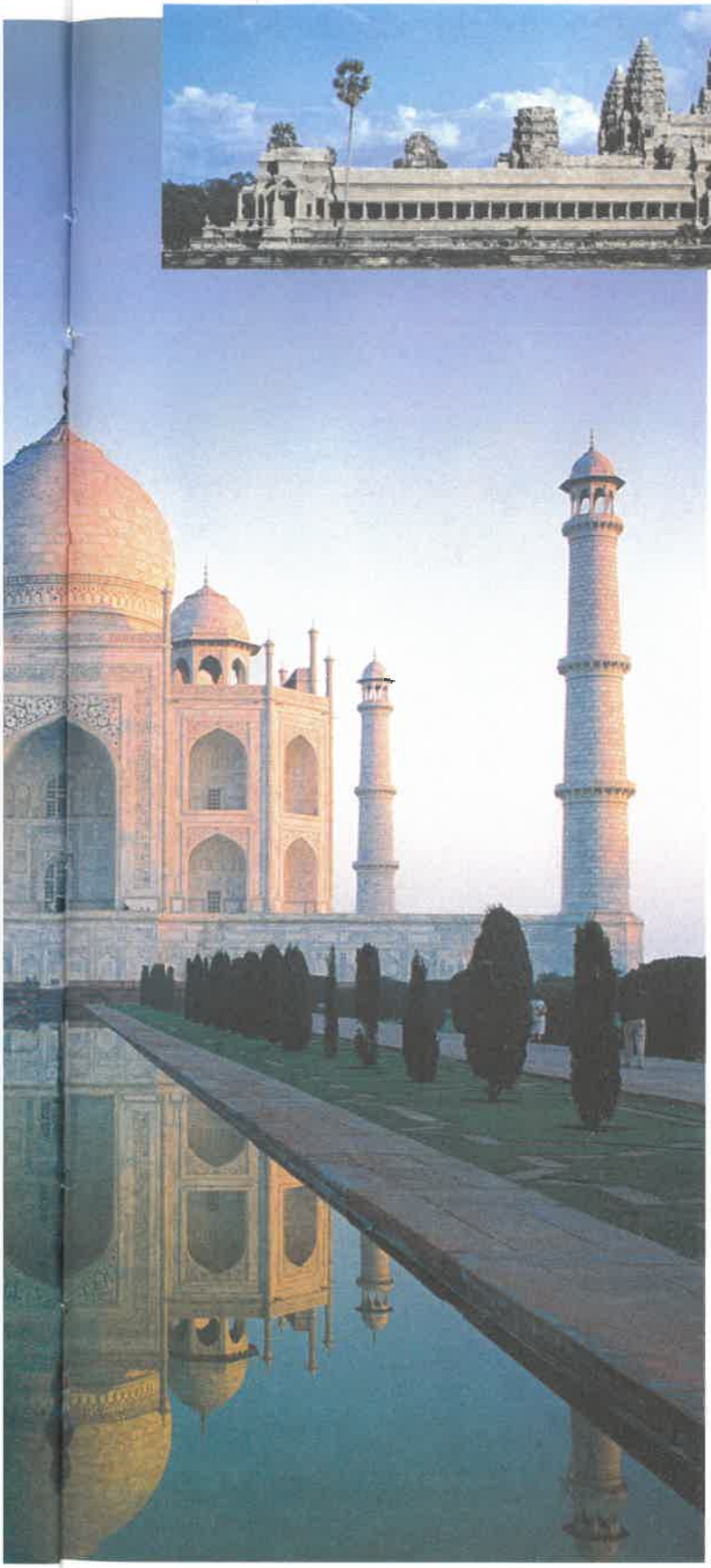

Індійський живопис досяг високої досконалості в книжковій мініатюрі — в ілюстраціях до тогочасних рукописних текстів епічних поем, збірок легенд і сказань з життя богів і героїв.

Найдавнішим твором індійської літератури вважається «Махабхарата» — велична поема, найбільший у світі поетичний твір, який налічує близько 40 тисяч віршів. Також широко відома й епічна поема «Рамаяна», присвячена мандрам і подвигам боголюдини Рами.

Фриз Дарсарас. Храм Ангкор-Ват

Крішна й Радха. Книжкова мініатюра

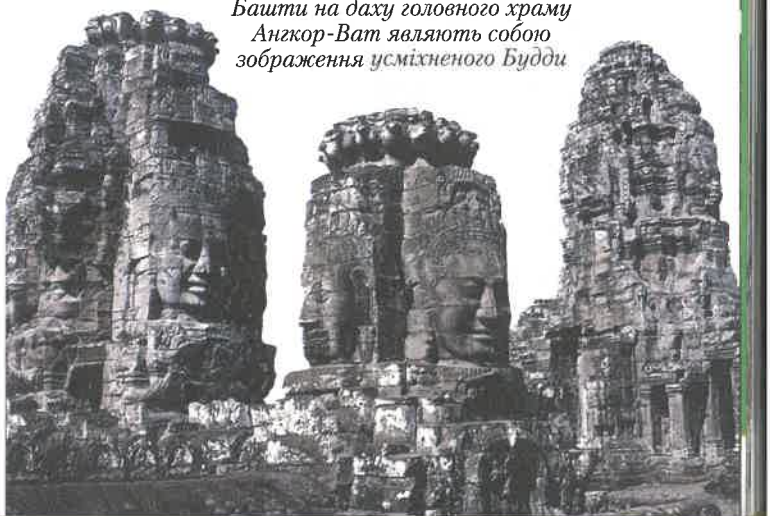

Башти на даху головного храму Ангкор-Ват являють собою зображення усміхненого Будди

Ісламський світ

7 — 17 століття н. е.

Спільність культур більшості країн Близького й Середнього Сходу пов'язана з двома могутніми впливами: виникненням і розповсюдженням ісламу й століттями арабського панування, яке тривало з 7 до 10 століття.

Згідно з ученням ісламу мирське й релігійне життя людей неподільні. Це положення знайшло своє відображення перш за все в архітектурі — виникли й широко розповсюдилися по всьому Сходу нові типи будівель. Це були мечеті, мінарети й ханаки, призначені для богослужіння, релігійні школи-медресе, караван-сараї, які правили за притулок для купців на великих торговельних шляхах. Головним елементом таких споруд стали склепіння й бані. І справа тут не в нестачі деревини — матеріалу для пласких перекриттів, а в уявленні арабів про небо як про твердий купол, який покриває землю.

Релігія пророка Мухаммеда забороняла зображувати людей і тварин, тому мусульманські художники прагнули передати свої враження про світ і духовне життя людини за допомогою складних і вишуканих геометричних орнаментів. Однак накази богословів виконувались далеко не завжди. Численні зображення людей і тварин в ісламському мистецтві можна знайти і в книжкових мініатюрах, і на предметах прикладного мистецтва.

Арабська кавалерія. Мініатюра з рукопису

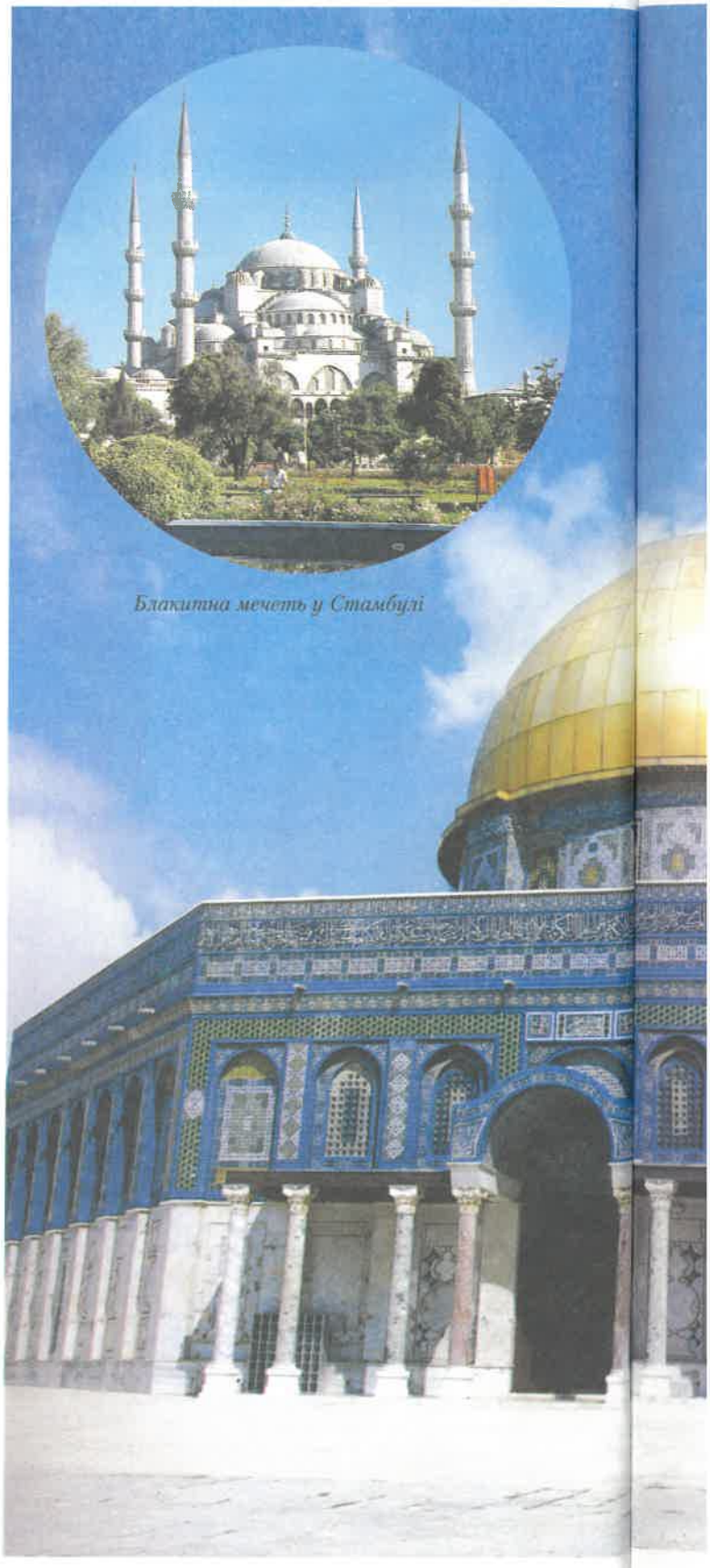

Блакитна мечеть у Стамбулі

Куббат-ас-Сахра — мечеть, зведена на місці, звідки, за легендою, пророк Мухаммед піднявся на небеса.

Іранський ворсяний килим

Прикладне мистецтво в арабському світі набуло надзвичайно високого розвитку. У середні віки славились збруя й обладунки, виготовлені в Дамаску з булатної сталі, секрет якої не до кінця розкритий і сьогодні. В оздобленні збруї, обладунків, посуду, прикрас застосовувались карбування, гравіювання, чорніння, позолота та інші витончені засоби.

Як єдине ціле арабська мусульманська культура виникла із злиття найдавніших культур народів підкорених країн (ассирійців, ефіопів, єгиптян і багатьох інших), а також візантійської та іранської культур.

Свічник

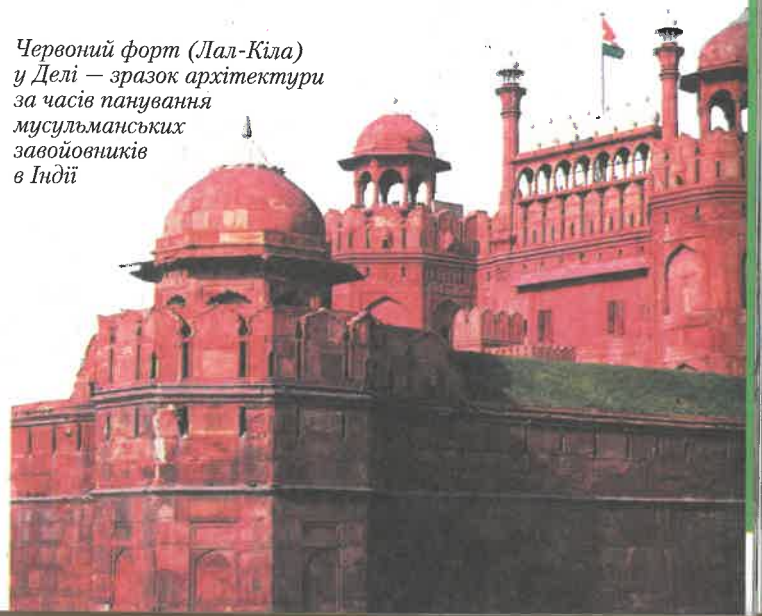

Червоний форт (Лал-Кіла) у Делі — зразок архітектури за часів панування мусульманських завойовників в Індії

Африка

Своєрідність африканської культури пов'язана з тим, що вона виникла не у великих національних державах, а серед корінних жителів тропічних лісів і саван, що зберігали племінні стосунки. Традиційна культура Африки тісно пов'язана з природою, яка досі залишається для більшості африканців головним джерелом існування.

Багато народів і племен Африки і в наші дні вірять, що речі, створені людьми, і весь природний світ мають власну душу й підкоряються великому закону доцільності життя. У багатьох витворах африканського традиційного мистецтва закладена ідея рівноваги — саме тому вони здаються європейцям завмерлими, нерухомими.

Скульптури, маски, прикраси африканців пов'язані з давніми віруваннями, обрядами, культами, з різними святами. Навіть предмети побуту — ложки, посудини для води, кухонний посуд — вкриваються чудернацьким орнаментом, який несе інформацію про плем'я і є захистом від злих духів. Африканська скульптура — це, як правило, зображення пращурів. Африканці були впевнені, що померлі можуть впливати на врожай, посилати удачу на полюванні й навіть повертатись у світ живих.

Близько двох тисяч років тому пустеля Сахара, яка збільшувалася й розросталася з кожним століттям, відокремила Центральну Африку від Середземномор'я, де перетинались торговельні шляхи Азії та Європи, де різні цивілізації постійно впливали одна на одну. Відтоді культура Африки розвивалась особливим шляхом. Тут сформувалось мистецтво, настільки несхоже на все відоме європейцям, що білі «першовідкривачі», які почали потрапляти сюди в середині 19 ст., зазнали справжнього потрясіння.

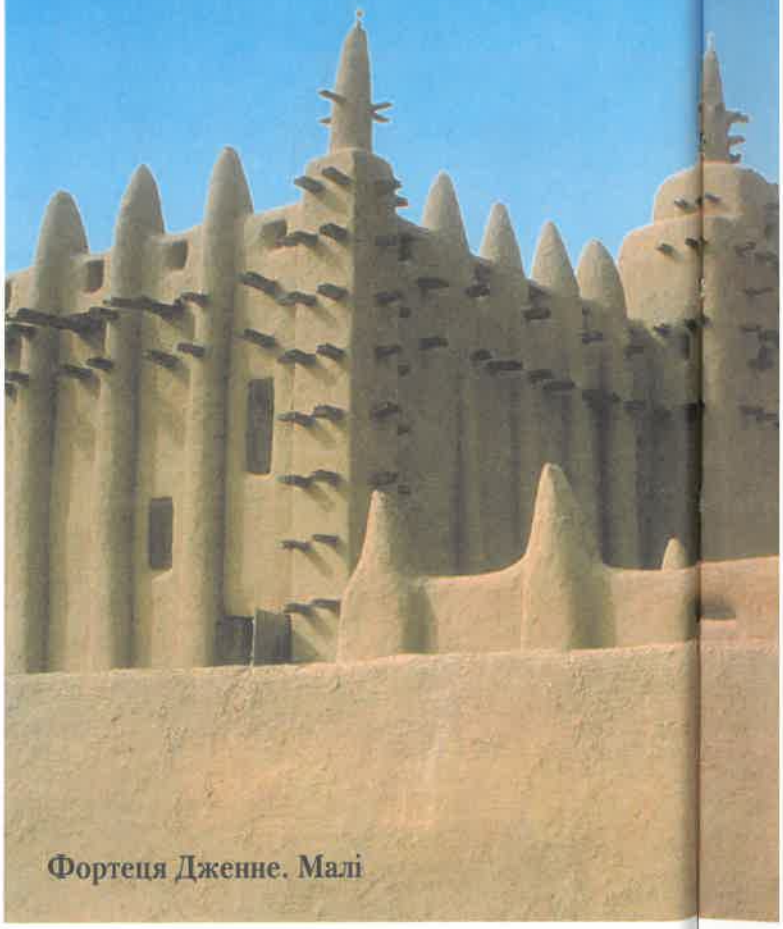

Фортеця Дженне. Малі

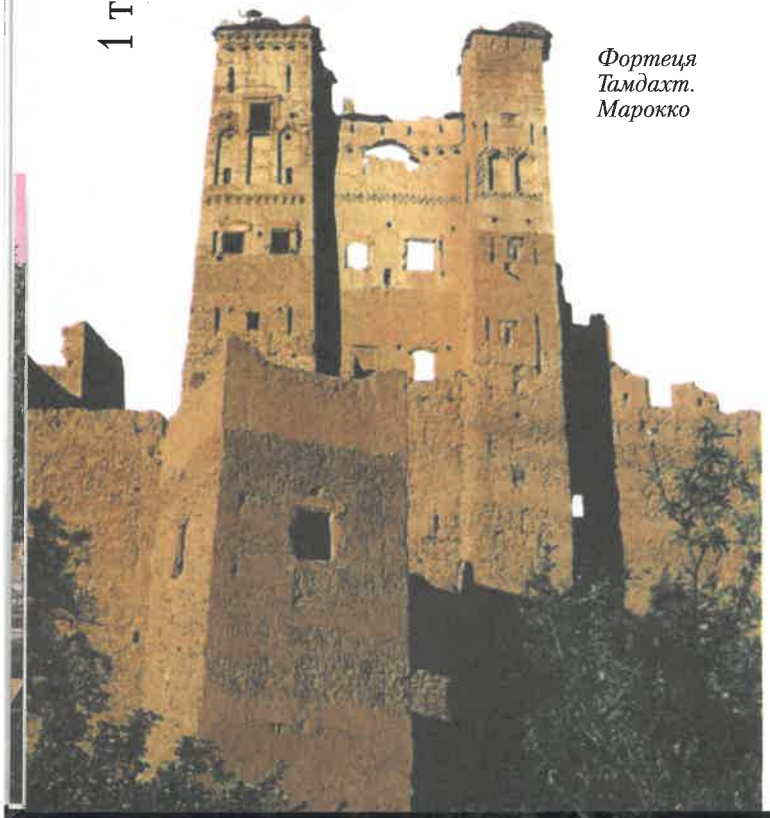

Фортеця Тамдахт. Марокко

Барабан — головний музичний інструмент африканських племен. Також використовувались тріскачки й брязкальця, дерев'яні флейти й ріжки, ксилофони

Великий Зімбабве

На початку 20 століття Європа й Америка пережили справжню епідемію захоплення африканським мистецтвом, у тому числі й музикою народів Африки. Екзотичність, чудернацькі форми й ритми ввійшли в моду. Вони відбились у творчості великих художників, а музична культура африканців знайшла втілення у джазі, створеному нащадками африканських рабів — американськими неграми, і пізніше одержала ще більше поширення в інших жанрах — блюзі й рок-н-ролі.

Африканські маски найчастіше створюють образи фантастичних істот зі світу духів

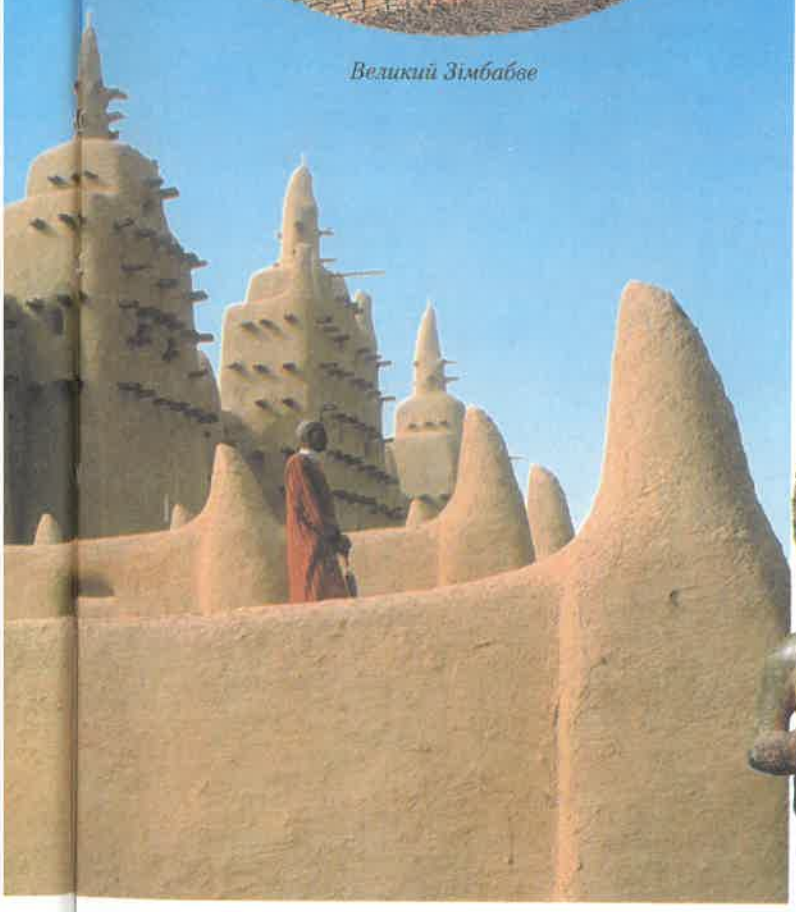

Поряд з масками художники різних африканських племен створювали дерев'яну скульптуру — зображення людей і тварин, виконані з суцільного дерева твердих порід — ебенового, залізного та інших.

У Західній Африці досягла високої досконалості техніка бронзового лиття. Голови бенінських царів і цариць, об'ємні зображення тварин надзвичайно виразні й точні.

Центральна і Південна Америка

1 тисячоліття до н. е. — 17 століття н. е.

У 1492 році Христофор Колумб у пошуках шляхів з Європи в Індію відкрив у Західній півкулі зе́млі, названі Вест-Індією. Цей момент став поворотним в існуванні стародавньої культури корінного населення Америки.

У 16 столітті в долині Мехіко існувала держава ацтеків, якою правив імператор Монтесума. Столицею ацтекської держави було місто Теночтитлан. Багатьма своїми рисами мистецтво ацтеків нагадувало єгипетське й вавилонське, хоча доказів прямих зв'язків немає. Ацтеки були суворим народом — вони ставились до життя як до битви, повної страждань і крові. Верховні божества ацтеків постійно вимагали людських жертвоприношень. Під тиском іспанців, які перевершували ацтеків в озброєнні, їхня держава занепала, а храми, палаци правителів і твори мистецтва піддались безжалісному розграбуванню.

Кам'яний календар ацтеків, на якому зображені події ацтекської та світової історії, не лише фіксував минуле, але й пророчив майбутнє

Держава інків знаходилась на території сучасних Еквадору, Перу, Болівії та Аргентини. На початок 16 століття інки зуміли створити високорозвинену культуру. Вони зводили східчасті піраміди й будували підземні храми, обшиті листами золота й срібла. Численні золоті й срібні вироби, виготовлені індіанськими майстрами, викликали захоплення й пожадливість європейців. Іспанські конкістадори (завойовники) у 16 столітті фактично знищили імперію інків, а унікальні творіння індіанських художників перетворили на безформені зливки металу.

У музиці інки використовували духові й ударні інструменти. Найбільш поширеними духовими інструментами були флейти — кенас

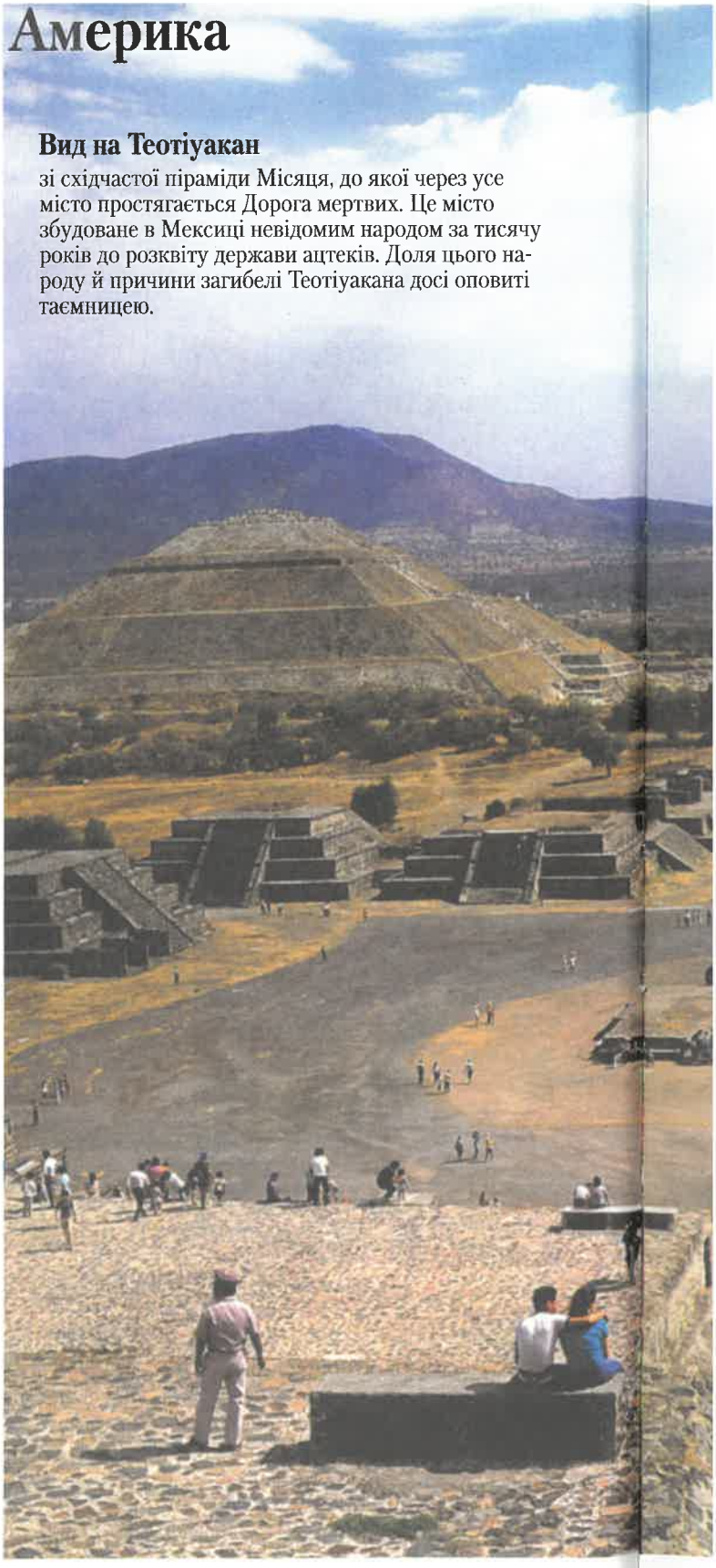

Вид на Теотіуакан

зі східчастої піраміди Місяця, до якої через усе місто простягається Дорога мертвих. Це місто збудоване в Мексиці невідомим народом за тисячу років до розквіту держави ацтеків. Доля цього народу й причини загибелі Теотіуакана досі оповиті таємницею.

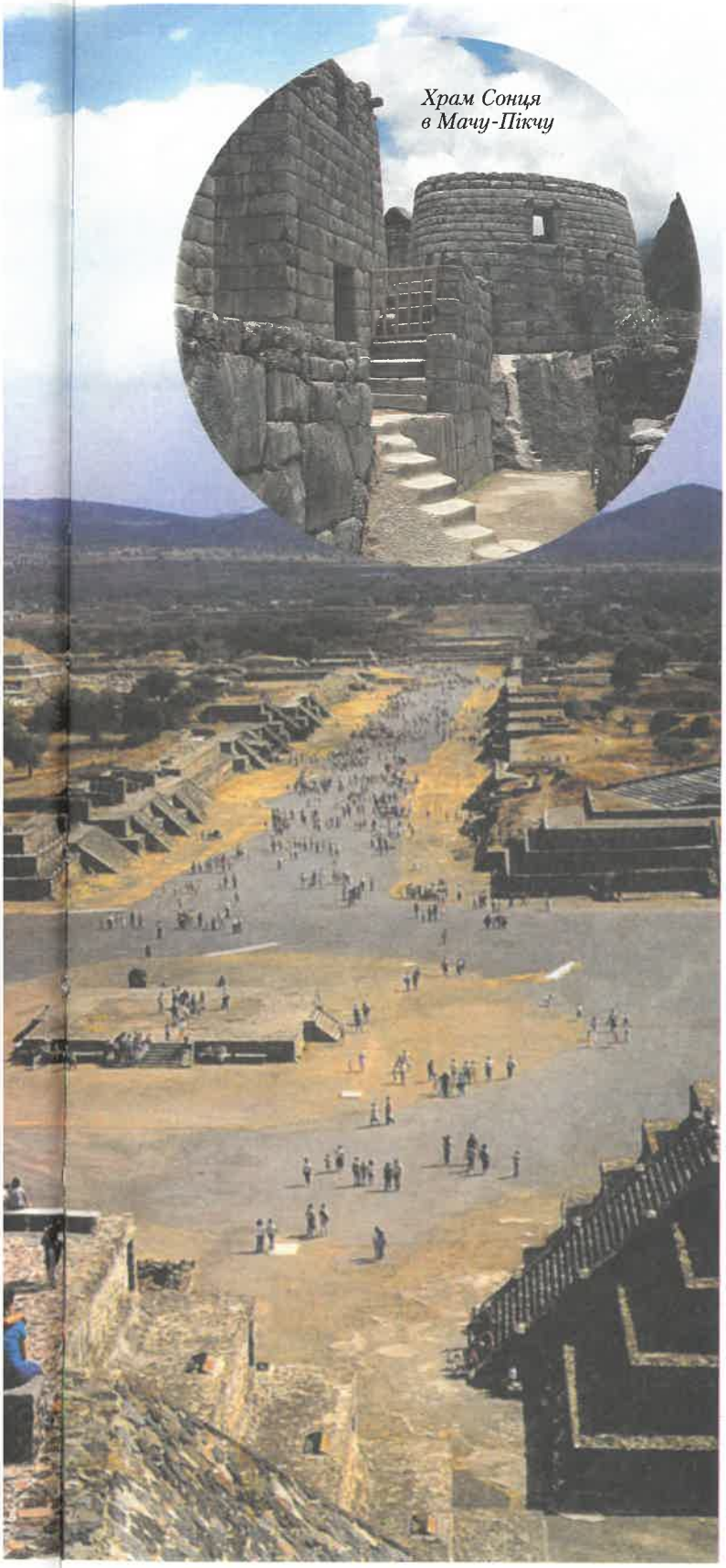

Храм Сонця в Мачу-Пікчу

Посудина у вигляді голови людини

Індіанські глиняні вироби

Індіанці Америки не знали гончарного круга, як не знали вони й колеса. Однак глиняні чаші, блюда, статуетки, виготовлені безіменними майстрами, відзначаються своєрідною красою.

Третя визначна культура Америки — культура індіанців майя. Держава майя існувала на території сучасних Мексики, Гондурасу й Гватемали з 1 тисячоліття до нашої ери до самого 16 століття, коли вона була також завойована іспанцями.

У джунглях Гондурасу, в долині річки Копан, були знайдені руїни двадцяти великих міст майя. Збереглися східчасті піраміди, палаци, майданчики для гри в м'яч, яка була частиною релігійного ритуалу, та інші споруди, вкриті барельєфами й ієрогліфічними написами, які досі не до кінця розшифровані.

Мистецтво обробки каменю досягло у майя високого розвитку

Піраміда Пернатого Змія у Чичен-Іца

Кам'яна статуя бога дощу Чак-Мооля біля підніжжя піраміди

395 рік — середина 15 століття

Візантія та Київська Русь

Могутня Візантійська держава досягла розквіту в епоху середньовіччя. Вона утворилася у 395 році після розпаду Римської імперії. До складу Візантії увійшли Балканський півострів, Мала Азія, Сирія, острови Егейського моря, Палестина, Єгипет, Кіпр, Крит, частина Месопотамії та Вірменії. У культурі унікальної держави на рубежі Сходу й Заходу переплелися спадок античності та вплив цивілізацій Близького Сходу. Але основою цієї культури стало християнство. Уперше за всю історію людства ідеї любові до ближнього, співчуття й милосердя, рівності всіх людей перед Богом стали частиною ідеології держави.

Архітектура Візантії постійно підкреслює міцність союзу духовної та світської влади. Головним собором імперії, втіленням її могутності, став собор Святої Софії в Константинополі, зведений за велінням імператора Юстиніана в 537 році. Розписи храмів і мозаїчні панно були, як правило, присвячені біблійним сюжетам і епізодам із життя християнських святих. У мозаїчних панно візантійські майстри вміло використовували не лише колір, але й світло. Кожний колір мав символічне значення: пурпурний уособлював імператорську владу, червоний був символом життя й одночасно крові Христа, білий означав чистоту й святість, чорний — смерть. Особливу парадність мозаїкам надавало золотисте тло.

У 8—9 століттях за сотні кілометрів на північ виникла держава східних слов'ян — Київська Русь. Державною релігією Київської Русі з 988 року стало християнство, яке прийшло з Візантії. Але не тільки релігійні обряди проникли з Константинополя на Русь — мистецтво східних слов'ян, зокрема архітектура й іконопис, зазнало сильного впливу Візантії. За великого князя Ярослава Мудрого столиця Київської Русі стає суперницею Цареграда (так на Русі називали Константинополь).

Одна з небагатьох мозаїк Святої Софії, що збереглися, — Богоматір з маленьким Ісусом

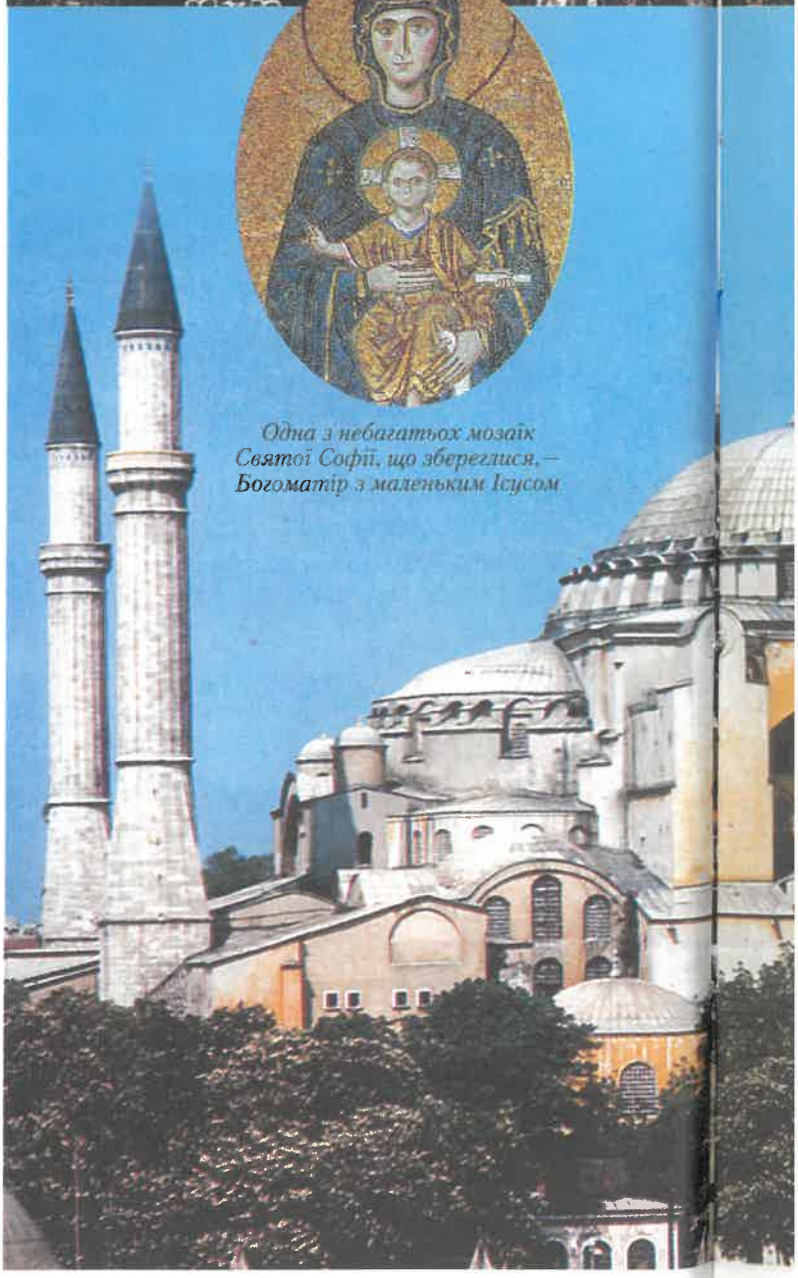

Мозаїка із зображенням імператора Юстиніана. На колонах храму Святої Софії можна й сьогодні роздивитися його ініціали, написані в'яззю

Візантійська мозаїка в церкві Сан Вітале в Равенні (Італія) із зображенням імператора і його придворних

Храм Святої Софії

Після завоювання Константинополя турки перетворили храм Святої Софії на мечеть. З'явилися характерні башти мінаретів, велика частина розписів і мозаїк була зафарбована або покрита штукатуркою, адже іслам забороняє зображувати людей.

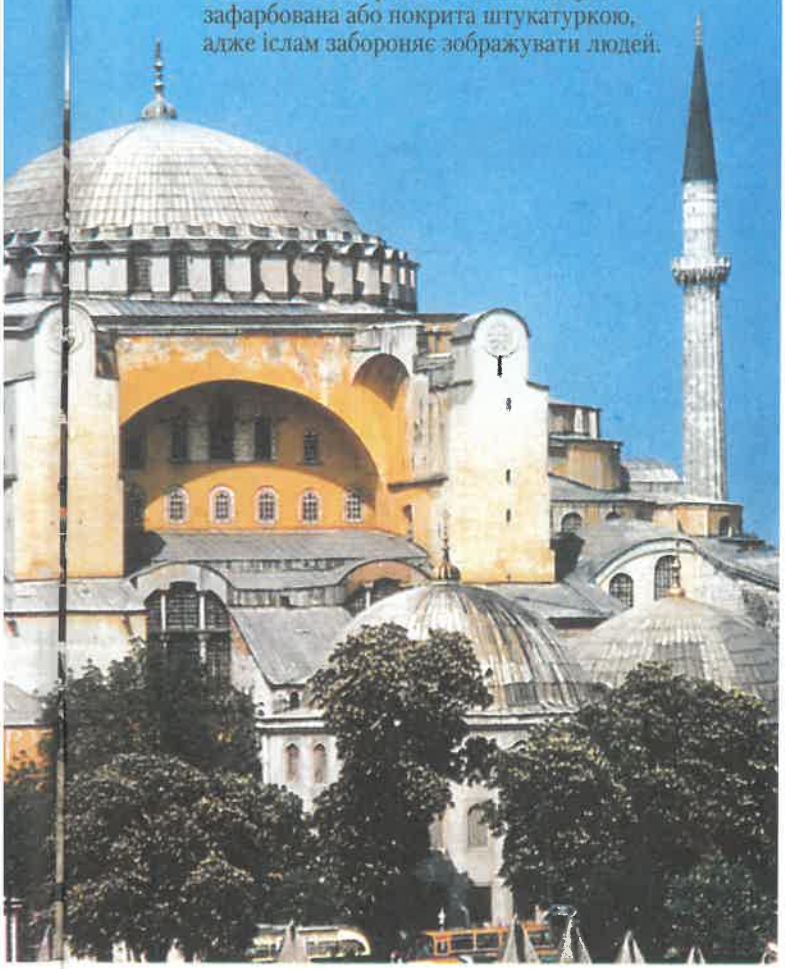

У Києві також з'являються Золоті ворота, зводиться і храм Святої Софії (1019—1032). Тринадцять бань цієї чудової споруди були покриті листовим свинцем і сяяли на сонці позолотою. Внутрішні приміщення Святої Софії, розписані фресками, з підлогами, викладеними мозаїкою, які сяяли золотом і сріблом коштовних окладів ікон і церковного начиння, справляли величезне враження на віруючих.

Мозаїчна фігура Богоматері Оранти — шедевр, який і зараз прикрашає храм Святої Софії в Києві

Володимирська Богоматір

Григорій-чудотворець

У 14—15 століттях небаченого розквіту досяг російський іконопис і фреска. Це був важкий для країни час міжусобних воєн і навал ворогів, боротьби численних князів за землі й владу, але саме в цей період працювали такі великі майстри, як Феофан Грек, Діонісій і Андрій Рубльов.

Славнозвісна «Трійця» Андрія Рубльова, написана в 1422—1427 рр. для вівтаря Троїцького собору в Троїце-Сергієвій лаврі. У центрі композиції ікони чаша — символ страждань Христа і його жертви, принесеної в ім'я людей

Європа

Початок середньовіччя пов'язують з Великим переселенням народів — уторгненням племен германців, готів і гуннів з півночі на територію Римської імперії — і зі згасанням культури пізньої античності. З поширенням християнства серед цих народів виникає нове мистецтво, яке відбивало протиріччя між ідеальним світом, де править нескінченно мудрий і милосердний Бог, і реальним світом, сповненим пристрастей, сумнівів, спокус і лихоліть. Усе, що пов'язане з тілом, плоттю, визнається з цього часу гріховним.

У 10—12 століттях, з початком розвитку міст, в архітектурі Європи склався романський стиль, який одержав свою назву від міста Рима. Виник новий тип споруд — укріплений замок, який не лише правив за житло, але й захищав від ворожих нападів. По всій Європі у великій кількості виникали монастирі й абатства. Їх засновували люди, які прийняли рішення цілковито присвятити себе служінню Богу.

У середні віки в Західній Європі були створені дивовижні зразки рукописних книг, прикрашених численними мініатюрами

Новим етапом стала поява у 12 столітті готичного стилю. Були знайдені нові інженерні рішення, які дозволяли будувати споруди практично будь-якої висоти й довжини. У мистецтві слова на передній план вийшла поезія, яка оспівувала лицарську доблесть і воїнські подвиги. У цей час були створені величні поеми «Пісня про мого Сида» і «Пісня про Роланда», а також «Пісня про Нібелунгів», яка розповідає про боротьбу гуннів і бургундців та загибель Бургундського королівства.

Мікеланджело. Мойсей

Аахенська капела Карла Великого. Архітектор Одо з Меця

Знамениті парні статуї собору в Наумбурзі — маркграф Еккегард та його дружина Ута

Вітраж

Епоха Відродження почалась, коли в Європі на зміну суворим релігійним приписам прийшли ідеали гуманізму й просвіти. У цей період стрімко розвивалось мистецтво. Творці черпали натхнення у вивченні природи, віра більше не замінювала знання, а знання базувалися на практичному досвіді. Культура Відродження поєднала в собі й античну спадщину, і традиції середньовічної християнської культури. У цю епоху в людях прокидається почуття патріотизму, виникають поняття батьківщини й нації.

Зоря Відродження зійшла в Італії, і найяскравішим її проявом стали зміни в образотворчому мистецтві. Художники продовжували створювати твори на релігійні теми, але вносили в них новий зміст, подих сучасності. З'явилися картини й скульптури, в яких використовувались сюжети античних міфів. В епоху Відродження європейська культура й мистецтво пережили одне з найбільших піднесень. Література цього періоду відкрила нові горизонти в пізнанні глибин людського духу. Однак гуманізм не зміг ужитись із свавіллям феодалів, які жили грабіжництвом, війнами й поневоленням. До того ж у гуманістів з'явився сильний супротивник — рух Реформації, який поширився по всій Північній Європі. Його вождям не припали до вподоби «язичництво» в живописі, скульптурі, літературі, й вони вдалися до жорстокого викорінення усілякого вільнодумства.

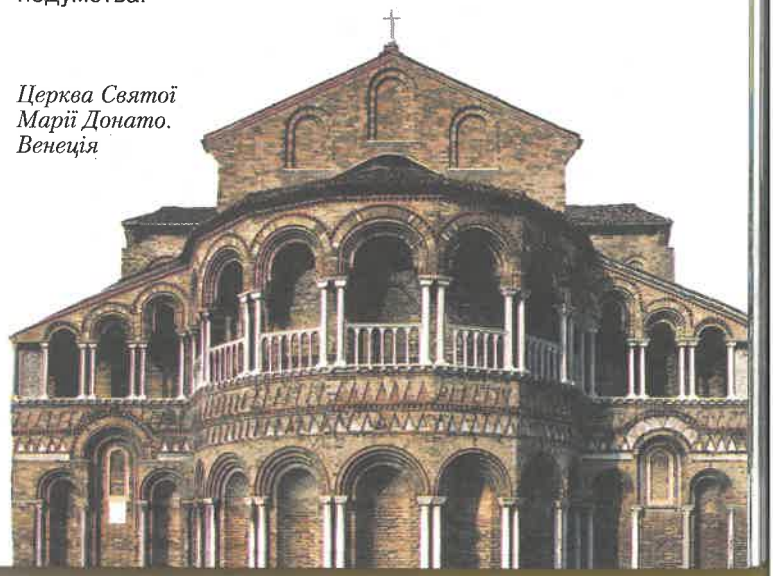

Церква Святої Марії Донато. Венеція

ЗАСТИГЛА МУЗИКА

ВТІЛЕНИЙ ОБРАЗ

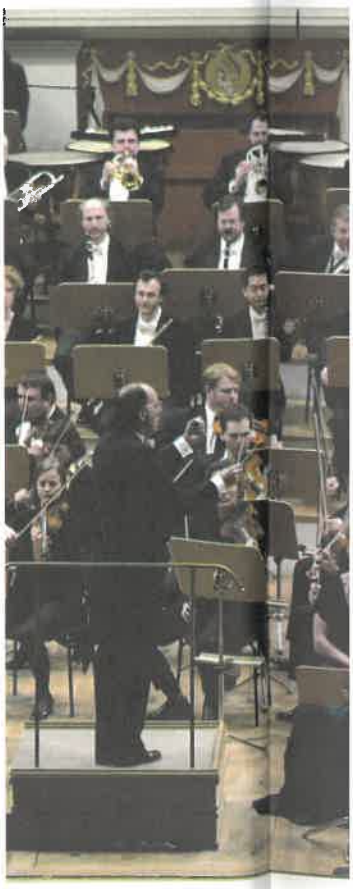

ВИСОКА МАЙСТЕРНІСТЬ

Спочатку словом «мистецтво» позначали будь-яку високу й досконалу майстерність — «мистецтво міркувати», «мистецтво бути собою» і навіть «мистецтво водити полки». Але ми й наші сучасники під мистецтвом розуміємо особливу майстерність — майстерність створювати прекрасне, нехай це книга чи картина, споруда, пісня або скульптура.

Цікаво, що навіть на ранніх щаблях розвитку людства, у глибокій давнині, головним об'єктом і метою мистецтва була людина. Усе почалося з простого прагнення прикрасити себе, свій одяг і предмети домашнього вжитку. Потім з'явилась потреба зберегти пам'ять про попередні покоління, про померлих. І, нарешті, виникло поклоніння силам природи, сформувалися культи Вищих Істот, які мало чим відрізнялися від людей, хоча й були наділені особливою могутністю і владою.

Музика й скульптура, література і живопис, танець і драма виникли з цього джерела, і вже в 1 тисячолітті до нашої ери досягли дивовижної досконалості.

Кожний витвір мистецтва відрізняється як від творінь природи, так і від досягнень науки, ремесла або техніки. І причина цьому — талант і натхнення його творців, творча фантазія, здатність бачити й розуміти в явищах природи, суспільства і в людській душі дещо більше, ніж бачить і розуміє звичайна людина.

Споконвічне прагнення жителів планети Земля до краси й гармонії — ось те невичерпне джерело, з якого черпало в минулому й теперішньому і буде черпати в майбутньому мистецтво. Недаремно великий Ґете називав художників-творців найвизначнішими творіннями природи — саме їхніми зусиллями наш світ стає кращим.

ГАРМОНІЯ СПІВЗВУЧ

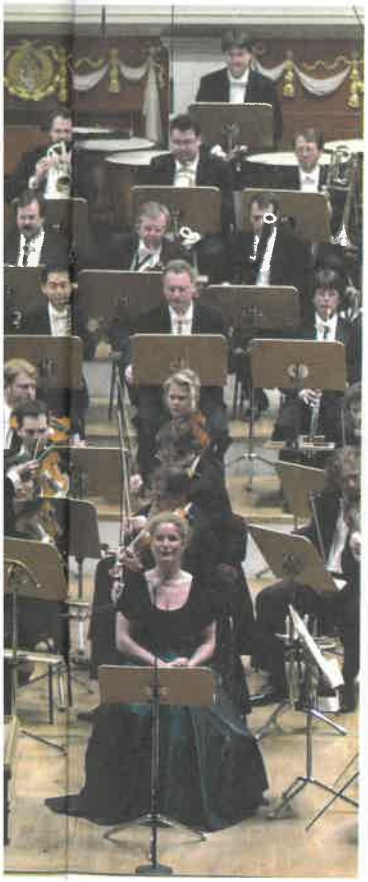

БЕЗСМЕРТНЕ МИСТЕЦТВО СЛОВА

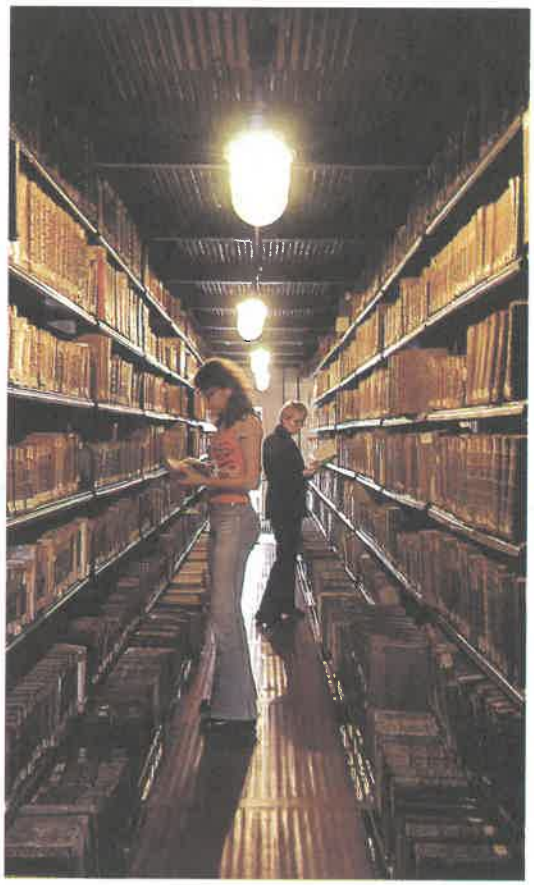

МИСТЕЦТВО ПЕРЕВТІЛЕННЯ

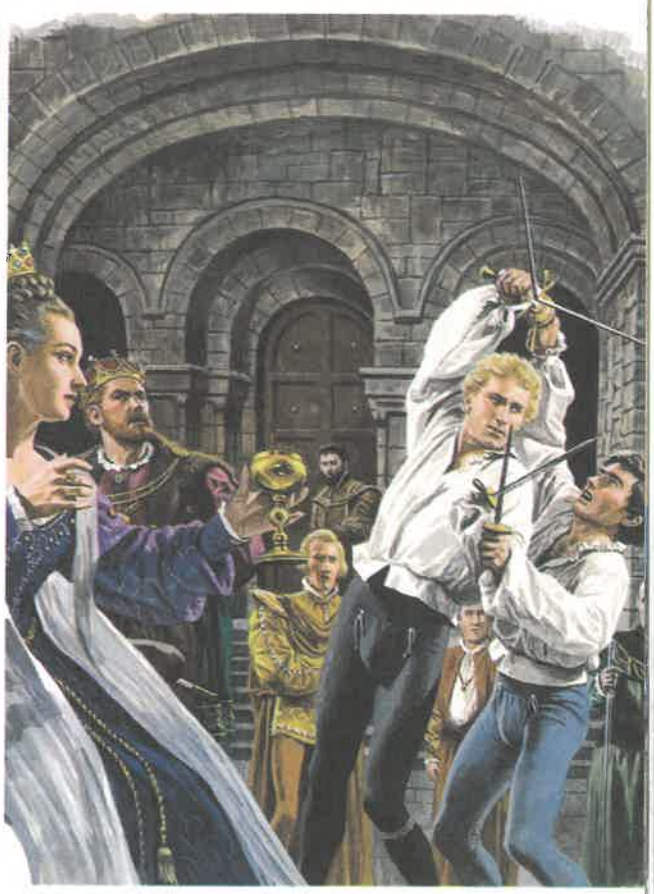

ЗАСТИГЛА МУЗИКА

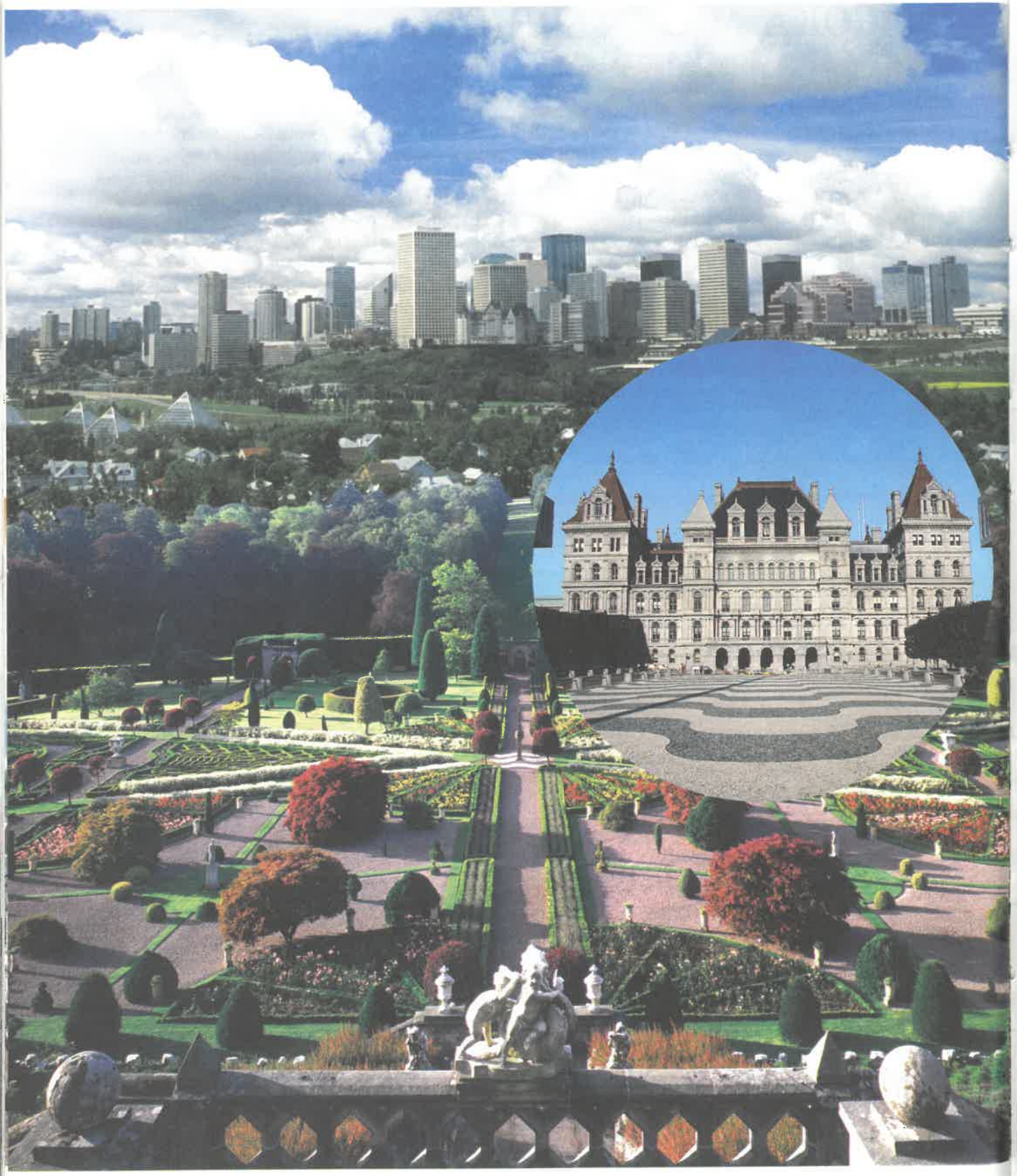

Архітектуру, або зодчество, часто називають застиглою музикою. Але для того, щоб землянки й курені первісних людей перетворилися на справжні творіння мистецтва, першим будівельникам довелося пройти нескінченно довгий шлях. Із покоління в покоління накопичувалися навички й уміння, і поступово люди почали замислюватись не лише про доцільність, але й про зовнішній вигляд свого житла, вкладаючи в нього свої думки, почуття й уявлення про красу. Дім повинен був звеселяти око, фортечні стіни — страшити ворога, храм — викликати піднесені роздуми.

Сучасна людина зводить будинки й споруди, які відповідають її особистим потребам у житлі й суспільним потребам (храми, театри, концертні зали, лікарні, торговельні центри). Це нове, рукотворне середовище проживання, створене за законами краси й доцільності, відокремлене від природи і протистоїть її стихіям.

Мета архітектурної творчості — організація простору. Зовнішній вигляд будь-якої споруди невіддільний від її призначення й виражає уявлення зодчого про себе і свою епоху. Таким чином, архітектура стає частиною «другої природи» — матеріального світу, створеного працею і талантом людей протягом тисячоліть. Існує три основні види зодчества: архітектура об'ємних споруд (фортеці, храми, житлові будинки, громадські будівлі), ландшафтна архітектура (мистецтво організації садів і парків) і містобудування (зведення нових і реконструкція старих міських районів).

Створюючи проект будівлі або споруди, архітектор шукає найприродніше й найгармонійніше поєднання частин майбутньої споруди. При цьому йому доводиться враховувати призначення будівлі, особливості конструкції, клімат, рельєф місцевості та архітектурне оточення, що існують навколо будівель.

Стоунхендж — назва цього всесвітньовідомого святилища в перекладі з мови стародавніх саксів означає «висячий камінь».

Храм і хатинка

Архітектура виникла, коли людина навчилася виготовляти знаряддя праці і її житлом став не барліг чи печера, а спеціально призначена для житла будівля. Першими спорудами «людини розумної» стали будинки й культові споруди — святилища, менгіри, дольмени. Архітектура — кам'яний літопис людства; вона говорить тоді, коли забуті легенди й перекази і вже ніщо не нагадує про народи, які безслідно зникли у пітьмі часів.

Площа перед собором Святого Петра в Римі — унікальний архітектурний ансамбль, витвір багатьох видатних майстрів епохи Відродження

Архітектурний ансамбль

Особливість архітектури — прагнення до створення ансамблю будівель, які мають архітектурну єдність. Будівля повинна органічно вписуватись у природний або міський пейзаж.

Архітектура більше, ніж інші види мистецтва, пов'язана з розвитком техніки. Зведення будівлі вимагає зусиль великої кількості спеціалістів: архітекторів, інженерів-будівельників, штукатурів, мулярів, художників, скульпторів. У різні історичні епохи застосовувались різні будівельні матеріали й конструкції. Наприклад, у Стародавньому Єгипті основним будівельним матеріалом був камінь, і зодчі були змушені постійно з цим рахуватися. Архітектори Стародавнього Рима завдяки винайденню бетону й застосуванню арок, склепінь і бань змогли збільшити відстань між опорами будівлі, а отже, збільшити й вільний внутрішній простір.

Бетонний купол, під яким знаходиться зал Пантеону, сягає в діаметрі 43 метрів, а його товщина — одного метра

Пантеон у Римі — храм усіх богів і усипальня видатних громадян

Сучасна архітектура використовує величезне різноманіття форм — від складних геометричних тіл до чудернацьких образів живої природи. Створені на початку 20 століття залізобетонні конструкції звільнили стіни будівель від ваги перекриттів, яку вони приймали на себе. Мова архітектури багата й складна. Але тільки за умов узгодженого використання всіх посильних засобів і способів удається створити виразний архітектурний образ. Важливу роль відіграє розташування будівлі відносно вертикальної осі. При асиметричній композиції головна частина будови зміщується в той чи інший бік. При симетричній — усі її елементи групуються навколо головної вертикалі. І асиметрична, і симетрична композиції використовуються, залежно від цілей зодчого, і при розстановці на фасадах і в інтер'єрах (у внутрішньому оздобленні) колон, вікон, сходів, дверей, меблів, розміщенні світильників.

Не менш важливий і ритм — повторення через певні проміжки окремих частин і деталей споруди (кімнат або залів, колон, карнизів, вікон, скульптур). Ритмічне чергування елементів по вертикалі надає споруді легкого, спрямованого вгору вигляду, а чергування по горизонталі робить її приземкуватою, такою, що міцно стоїть на землі.

Палацова площа в Санкт-Петербурзі, Зимовий палац архітектора Растреллі

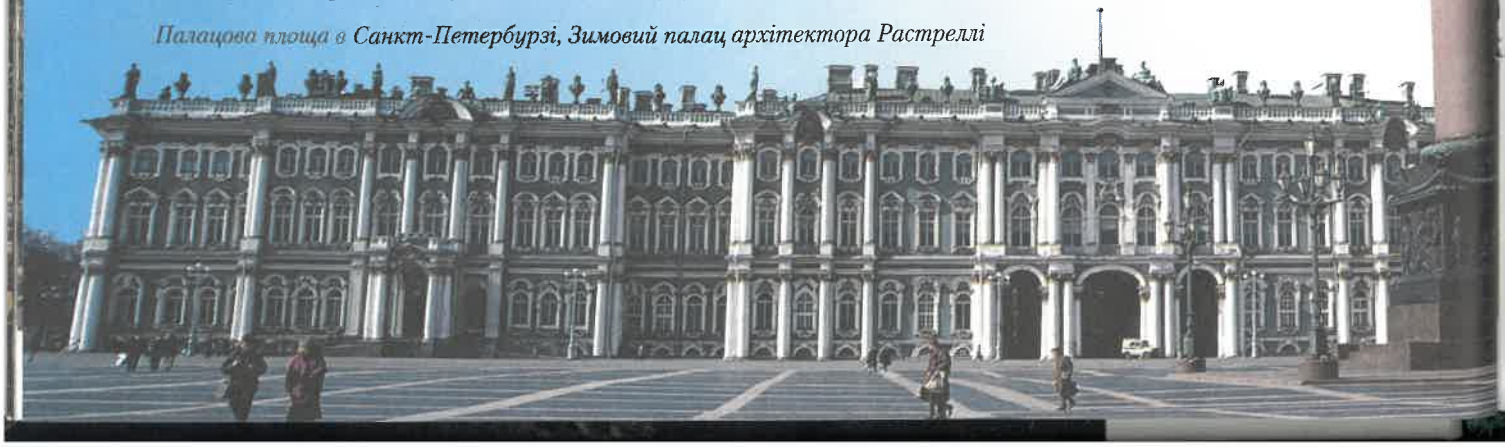

Що таке архітектурний стиль?

Сучасна архітектура використовує всі досягнення зодчих попередніх часів. При цьому головними залишаються три умови: зручність використання будівлі, економічність її конструкції й естетично досконала, художньо виразна форма.

Архітектурний стиль виявляється у способах організації простору, формах будівель, їхніх пропорціях і прикрасах, характерних для кожної з епох.

З часів античності протягом століть в оформленні фасадів будинків застосовувались ордери. Ордер (від латинського *order* — ряд, лад) — це поєднання несучих (вертикальних) і балочних (горизонтальних) частин конструкції будівлі, їхні структура й художня обробка.

На берегах Нілу

До наших днів практично не дійшли міські споруди єгиптян, проте збереглися кам'яні культові споруди — піраміди, храми і мастаби (гробниці з молельнями). Тільки безмежна працьовитість та інженерне мистецтво дозволили єгиптянам збудувати мало не найвеличніші споруди за всю історію людства.

Велетенські скульптури біля входу до храму в Абу-Сімбелі, спорудженому на честь фараона Рамзеса II

Доричний, іонічний, корінфський

Це класичні грецькі ордери. Їхні назви походять від назв областей у Греції. Несучі частини ордера — колона з капітеллю і базою, а іноді й з п'єдесталом. Балочні частини утворюють три горизонтальні смуги, розташовані одна над одною: архітрав, фриз і карниз (разом вони утворюють антаблемент). Архітрав — це широка гладка балка, що лежить на колонах. Фриз — середня частина, він може бути суцільний або розірваний, вкритий прикрасами або гладкий. Карниз увінчує антаблемент і помітно виступає вперед відносно стінки споруди.

Мужньою простотою відзначається найдавніший доричний ордер. Колони не мають бази, а стрижень колони, вкритий поздовжніми жолобками, звужується догори.

Колони іонічного ордера мають базу. Стрижень колони звужується догори й завершується капітеллю з великими завитками — волютами. Архітрав звичайно складається з трьох горизонтальних смуг, фриз гладкий, іноді вкритий скульптурними прикрасами.

Корінфський ордер від іонічного відрізняється капітеллю у вигляді кошика із стилізованих листків і завитків. Як найбільш пишний і декоративний, корінфський ордер одержав широке розповсюдження в архітектурі Стародавнього Рима.

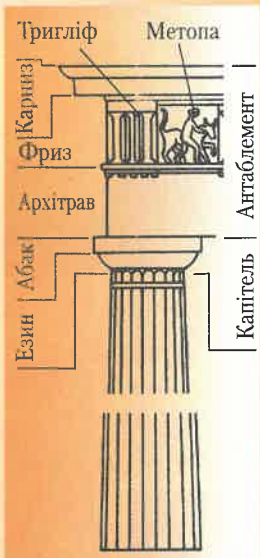

Доричний ордер

Іонічний ордер

Корінфський ордер

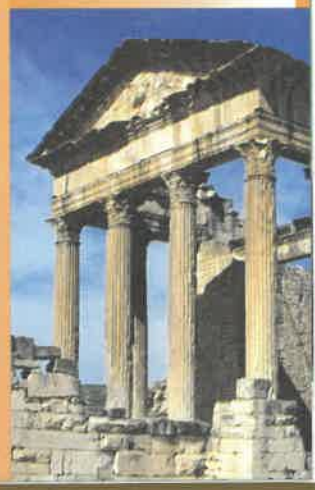

Стиль і епоха

Духовне життя кожної епохи знаходило точне вираження в тих архітектурних стилях, які переважали в той чи інший час. На них позначалися не тільки індивідуальні переваги архітектора або замовника будівлі, але й політичні, економічні, релігійні й національно-культурні чинники, інакше кажучи — усе життя суспільства з його протиріччями й прагненнями.

Уже у візантійському зодчестві на перший план виступає архітектура культових споруд — храмів. Тип хрестово-купольної будівлі, який склався тут, вплинув на зодчество Київської Русі й інших слов'янських держав.

У середні віки в архітектурі Європи з'являються романський і готичний стилі. Для романської архітектури характерні масивні кам'яні стіни, укріплені приставними підпорними стінками — контрфорсами; напівкруглий верх віконних прорізів; використання в оформленні фасадів декоративних поясків; невеликих арок, скульптурних фризів.

Храмовый комплекс в Кіжах

Без єдиного цвяха

Там, де не було каміння, склалась багатовікова традиція дерев'яного зодчества. Майстри Давньої Русі досягли досконалості в роботі з цим матеріалом. Іноді багатокупольні храми заввишки в декілька десятків метрів будувалися без єдиного цвяха.

Віндзорський замок — резиденція англійських монархів

Готичну архітектуру відзначала спрямованість угору, використання легших конструкцій. Будівлі отримали жорсткий каркас, що складався з пучків тонких і елегантних колон і склепінчастих кам'яних ребер — нервюр. Склепіння перекриттів стали легшими, але для їх укріплення зовні доводилося встановлювати напіварки — аркбутани. Замість віконного скла в соборах і церквах встановлювались вітражі з кольорового скла у свинцевих рамах. Готичні споруди пишно прикрашалися скульптурою та різьбою по каменю.

Собор у Кельні (Німеччина). Його будівництво розпочалось у 1248 р. й тривало понад п'ять століть

Найвидатнішим зодчим епохи Раннього Відродження був Філіппо Брунеллескі (1377—1446). Серед його робіт найвідомішим є купол собору Санта Марія дель Фіоре у Флоренції (Італія)

Архітектура епохи Відродження, заснована на античних зразках, відзначається ясністю й симетричністю композицій, застосуванням ордерної системи в поєднанні з арками й склепіннями. Готична спрямованість угору змінюється новими формами. Тепер творці громадських споруд і храмів починають пов'язувати пропорції своїх споруд з ростом і пропорціями людського тіла. У цю епоху зодчі створювали палаци — палаццо й заміські вілли, будівлі храмів, університетів, бібліотек, лікарень.

Свого розквіту архітектура цієї епохи досягла в 15 і 16 століттях. У її творіннях знайшли втілення героїчні ідеали Відродження, багатогранність і бурхливий темперамент її творців — істинних титанів духу, серед яких були геніальні Рафаель і Леонардо да Вінчі, Мікеланджело й Браманте.

Вілла «Ротонда» біля Віченци, Італія

Творчість архітектора Пізнього Відродження Андреа Палладіо (1508–1580) була пов'язана з будівництвом палаців італійської знаті — палаццо. Цілий напрям в архітектурі відтоді дістав назву палладіанства.

Палаццо К'єрикати. Віченца, Італія

Палаццо Веккьо. Архітектор Арнольд Камбіо. Флоренція

Внутрішній двір палаццо Веккьо. Архітектор Бартоломмео Мікелоццо

Палацевий ансамбль Цвінгер. Архітектор М. Д. Пеппельманн

На зміну архітектурі епохи Відродження у 17 столітті прийшов стиль бароко з пишними й декоративними архітектурними формами, величезною кількістю ліпних прикрас і скульптури. Походження поняття «бароко» залишається незрозумілим. Одне із значень цього слова — «чудернацький, химерний, дивний». Словом «бароко» португальці в минулому називали перли неправильної форми.

Улюблені засоби зодчих цього періоду — несиметричність, мінливість композиції. Архітектурні ордери використовуються не як елементи конструкції будівлі, а як частина її зовнішнього і внутрішнього оздоблення. Серед споруд чільне місце знову почали посідати храм і палацево-парковий ансамбль. Саме в цей час сформувався вигляд найбільших міст Європи (Рима, Парижа, Мадрида).

Внутрішній двір Цвінгера

Пам'ятник німецького рококо — резиденція короля Пруссії Фрідріха II Сан-Сусі в Потсдамі. Архітектор Ґ. В. Кнобельсдорфф

Завершенням бароко став стиль рококо, який виник на початку 18 століття. Рококо — мистецтво легке, вишукане, примхливе. Таким самим був і стиль поведінки при королівських дворах того часу. У дусі рококо будувалися заміські палаци й міські особняки аристократії. Вони вже не були такими монументальними, як в епоху бароко. Внутрішні приміщення оздоблювались безліччю скульптурних і різьблених прикрас, дзеркалами, живописом.

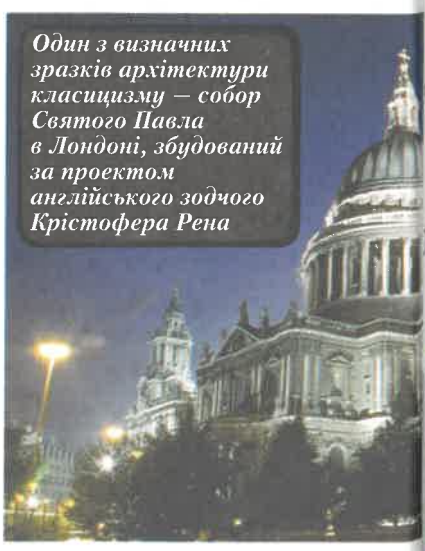

Один з визначних зразків архітектури класицизму — собор Святого Павла в Лондоні, збудований за проектом англійського зодчого Крістофера Рена

Ворота Версальського парку

Найвизначнішим пам'ятником архітектури класицизму став Версаль – резиденція французького короля Людовіка XIV, за якого абсолютизм досяг свого розквіту. Архітектори Л. Лево й А. Мансар, планувальник парків А. Ленотр.

Скульптурна композиція у Версальському парку

Як зразок для наслідування мистецтво класицизму приймає античність, але вже не грецьку, а римську, більш холодну та раціональну. Сюжети й герої картин і літературних творів беруться з римської міфології та історії, архітектори починають наслідувати римські споруди. Стверджується ідеологія просвітництва, для якої найважливішим принципом була перевага розуму над почуттями.

Ще в 16—17 століттях разом з бароко в європейському мистецтві з'являються елементи класицизму. Цей напрям існував до початку 19 століття, впливаючи практично на всі види мистецтва. Головною рисою мистецтва класицизму є впорядкованість, пропорційність частин, ясність задуму, прагнення до зрівноваженості й симетрії. Класицизм повернув архітектурі чіткі, геометрично правильні форми. У цей час в Європі зводяться великі палацеві ансамблі, оточені садами й парками. Величні будівлі виражають ідею абсолютної влади й могутності монархів, для яких вони будувались.

Архітектор Жан Анж Габріель збудував для короля Людовіка XV сувору й урочисту палацеву будівлю Малий Тріанон

Від кришталевого палацу до «рукотворної скелі»

Переламна епоха в розвитку Європи — 19 століття. У цей час були зроблені наукові й технічні відкриття, які докорінно змінили життя людей. Нові умови життя стали причиною того, що мистецтво й культура 19 століття розвивалися відразу в багатьох напрямах і відзначалися надзвичайною різноманітністю.

У художньому житті першої половини століття переважав романтизм. Ця течія відбила розчарування в ідеології Просвітництва. Вожді Великої французької революції керувалися просвітницькими ідеями, але в результаті Франція була залита кров'ю, а решта Європи втягнута у вир багаторічних наполеонівських воєн.

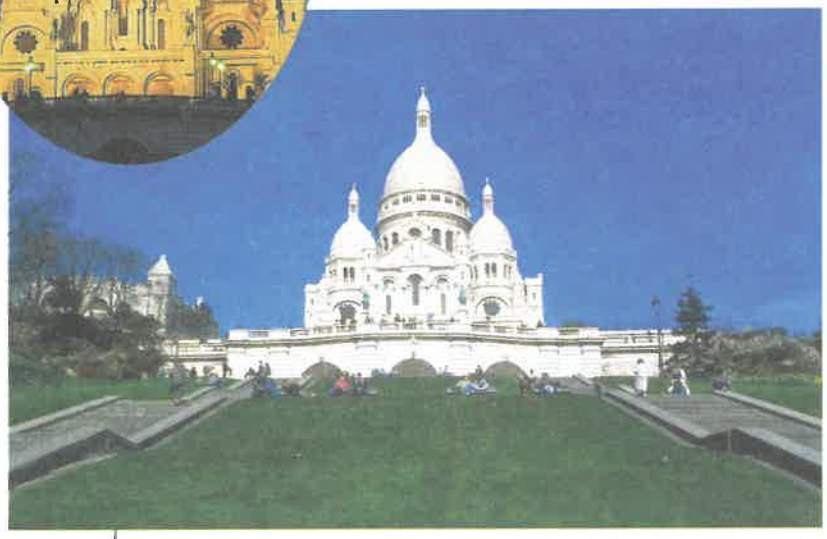

Зразок неокласицизму — церква Сакре-Кьор у Парижі. Архітектор П. Абадо

Вашингтонський Капітолій спроектований У. Торнтоном

Шедевр англійської неоготики — будівля парламенту в Лондоні, споруджена за проектом архітектора Ч. Беррі

У цей час у мистецтві виникає прагнення відхилитися від жорстокої і кривавої дійсності, піти у штучний, більш досконалий світ. Реальне життя не уявлялось художникам-романтикам натхненним, і вони намагались протиставити йому «поетичну реальність», світ фантазій і мрій. В архітектурі романтичні настрої привели до спроб відродження різних стилів минулого.

Виникли необароко, неоготика, неоренесанс — наслідування споруд минулого, в яких використовувались більш сучасні матеріали й конструкції. Навіть архітектурний класицизм відродився у Франції в новому вигляді — цей стиль дістав назву ампір («ампір» у перекладі з французької означає «імперія»).

Храм Спаса на крові в Санкт-Петербурзі

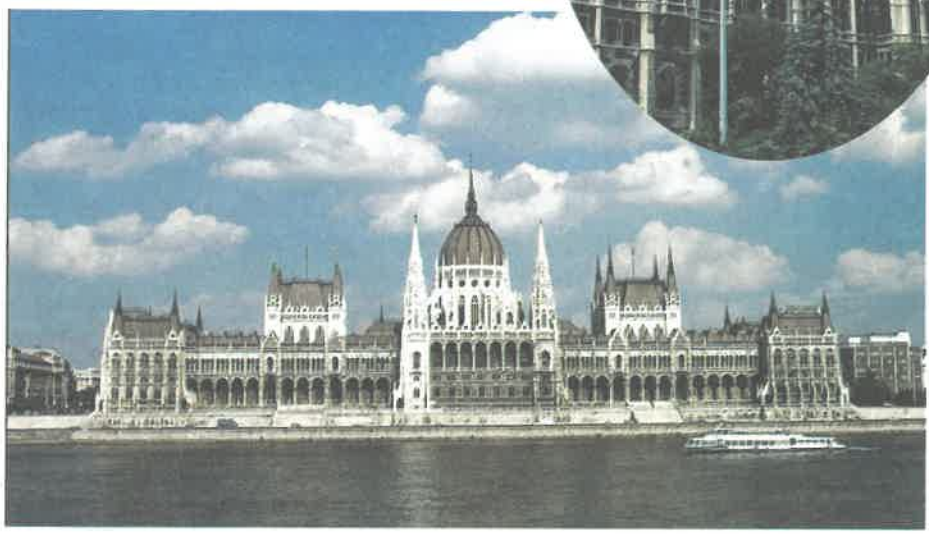

Ще один зразок неоготики — Національні збори в Будапешті, Угорщина. Архітектор І. Штейндль.

Ампір, продовжуючи традиції класицизму, також орієнтувався на мистецтво античного світу: доходило до того, що майстри буквально копіювали меблі й посуд, знайдені під час розкопок. В оформленні приміщень часто використовувались шпалери з пейзажами-панорамами, прикрашалися пейзажами й предмети вжитку — ширми, скриньки, табакерки. Незліченна кількість великих дзеркал створювала в приміщеннях ілюзію величезного, чудернацьки декорованого простору. Меблі стали масивними, високо цінувались червоне дерево і бронза.

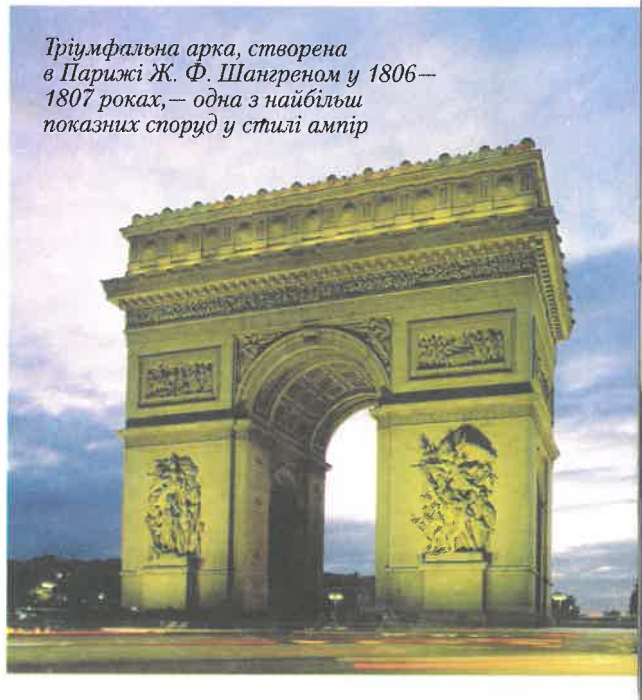

Тріумфальна арка, створена в Парижі Ж. Ф. Шангреном у 1806—1807 роках,— одна з найбільш показних споруд у стилі ампір

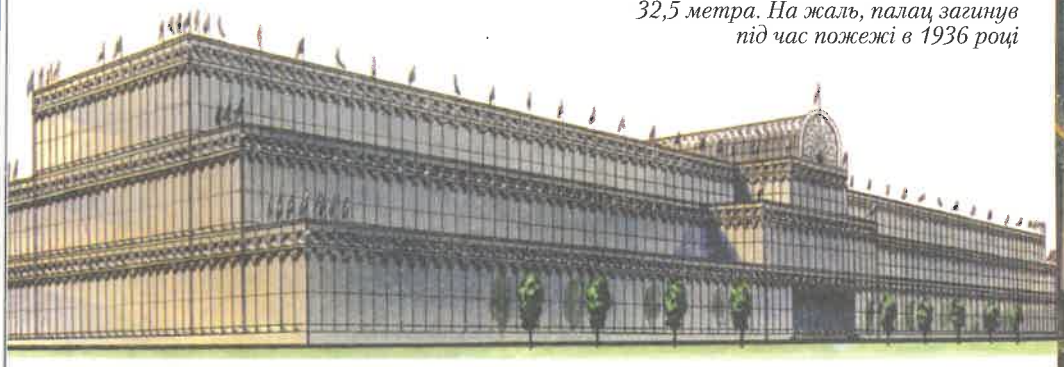

Кришталевий палац. Площа цієї будівлі становила близько 70 тисяч квадратних метрів, висота — 32,5 метра. На жаль, палац загинув під час пожежі в 1936 році

Із середини 19 століття почали стрімко рости й розвиватися міста, змінювався зовнішній вигляд європейських столиць. З'являлись дедалі нові споруди, в яких втілювались технічні досягнення західної цивілізації. Починаючи з другої половини століття виникають абсолютно нові типи будівель. Це відбувається завдяки стрімкому розвитку будівельної техніки. Винахід залізобетону, конструкцій зі сталі, міцного скла, нових інженерних рішень зробив можливим те, що ще кілька десятиріч тому здавалося фантастикою.

У 1851 році англійський архітектор Джозеф Пекстон звів у лондонському Гад-парку першу в історії споруду зі скла і сталі, яка дістала назву Кришталевий палац. Будівля, багато прикрашена скульптурою, використовувалась як виставочний центр і оранжерея. Завдяки тому, що секції стального каркасу, покриті склом, виготовлялися заводським способом, на будівництво пішло всього чотири місяці. Пекстон довів, що надійний каркас дозволяє використовувати замість масивних і дорогих стін легкі, які не є опорою. Його відкриття широко використовується в наш час у всіх галузях архітектури й будівництва.

Наступним сміливим експериментом із застосуванням металевих конструкцій стало будівництво в 1889 році в Парижі Ейфелевої вежі. Видатний французький архітектор Гюстав Ейфель запропонував проект: спорудити до відкриття Всесвітньої виставки в центрі Парижа сталеву вежу без декоративного покриття заввишки близько 300 метрів. Незважаючи на велику кількість протестів, вежу було збудовано, і з часом вона стала символом столиці Франції.

Значення цієї чудової споруди для розвитку архітектури полягає саме в тому, що сучасники вважали потворністю, — у відсутності будь-якого декоративного покриття. Чисті лінії сталевої конструкції символізували прихід нового індустріального століття.

Сталевий символ «століття заліза»

Гюстав Ейфель продемонстрував технічні можливості металу як нового будівельного матеріалу. Однак багато сучасників, серед яких і діячі культури, вважали вежу жахливо потворною і вимагали розібрати цей «зразок безсмаку і безглуздя».

Видатний іспанський архітектор Антоніо Гауді (1852—1926) збудував у Барселоні унікальний храм, схожий на готичний собор, зроблений з мокрого піску,— церкву Святого сімейства

Будівля «Гранд-опера» в Парижі (архітектор Ш. Ґарньє) — зразок архітектури еклектизму

В європейській архітектурі кінця 19 століття почав утверджуватись еклектизм — стиль, який поєднував елементи різноманітних стилів в одній споруді. Однак наприкінці століття еклектизм змінився новим напрямом, який дістав назву модерн. Його своєрідність полягала в тому, що архітектори припинили спиратись на античні зразки й почали приділяти більше уваги декоративному оформленню будівель. Це привело до появи абсолютно незвичайних споруд.

В оформленні приміщень художники, які працювали в стилі модерн, чудернацьки поєднували різноманітні художні стилі та історичні епохи. Багаті особняки цього часу прикрашені примхливо вигнутими сходами, колонами у вигляді стовбурів дерев, а вітражі, мозаїки й ліпні прикраси викликають у пам'яті тропічні рослини, екзотичних тварин, морські хвилі. Навіть віконні прорізи набувають найхимерніших форм. Стиль модерн став завершенням художніх пошуків 19 століття в галузі зодчества й одночасно заклав основу архітектури нового століття.

В. Орта. Сходи готелю Тасселя

Готель ван Етвелде. Вітальня

Бельгійський скульптор і архітектор Віктор Орта прагнув до створення зручного і витончено красивого житла. Його інтер'єри нагадують про епоху рококо. У Брюсселі В. Орта побудував декілька особняків.

«Спробуйте жити в мистецтві»

В архітектурі 20 століття стилі виникають і змінюються, як візерунки в дитячому калейдоскопі: модерн, функціоналізм, «органічна архітектура», брутальізм — усього не перелічити.

Архітектори, які створювали споруди в стилі модерн, намагались якомога ширше використовувати виразні якості нових матеріалів — залізобетону й металу. Одним з найвидатніших майстрів чудернацьких архітектурних форм був іспанський архітектор Антоніо Гауді. Він зводив абсолютно незвичайні будівлі, які не мали собі подібних на той час.

Шедевр Гауді — Каса Міла, житловий будинок у Барселоні (1905—1907). Цей будинок настільки органічно вписаний у навколишнє середовище, що неможливо позбутися відчуття, що він виріс тут сам по собі, а форми йому надали вітри, сонце й дощі. Цього і домагався зодчий, який вважав, що архітектура повинна бути абсолютно натуральною, «природною».

Фасад Каса Міла хвилями облягає вікна і балкони. Димарі нагадують вивітрені уламки скель. Ні всередині, ні ззовні споруди неможливо знайти жодної прямої лінії. Кімнати мають вільну, іноді абсолютно несподівану форму і розташовані навколо численних внутрішніх двориків — патіо. Такий будинок — не для тих, хто звик жити в стандартних комірках масової забудови, схожих на бджолині стільники. Жити в такому величезному палаці-печері — означає постійно стикатися з мистецтвом.

Палац Гуель. Архітектор А. Гауді

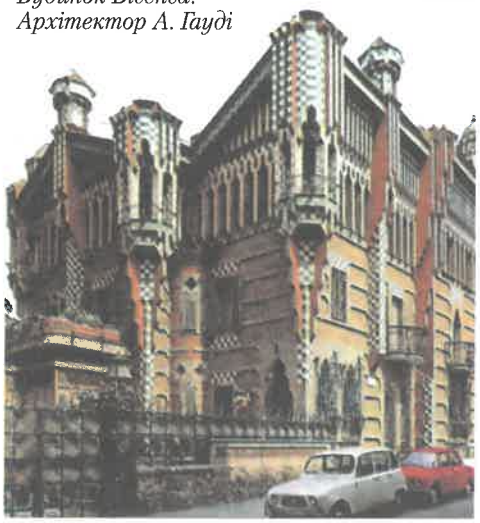

Будинок Вісенса. Архітектор А. Гауді

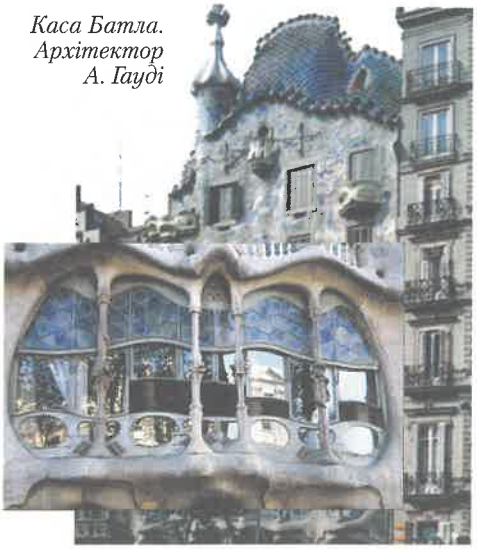

Каса Батла. Архітектор А. Гауді

Американський архітектор фінського походження Е. Сааринен, учень і послідовник Міса Фан дер Роє, у 1956—1962 рр. спорудив будівлю аеровокзалу в аеропорту Кеннеді (Нью-Йорк). Це також своєрідна «архітектурна скульптура», яка нагадує птаха, готового до польоту.

Інтер'єр будівлі аеровокзалу Кеннеді

«Ні більше, ні менше» — ці слова могли б стати девізом архітекторів нового напряму — функціоналізму, що виник у 20-х роках 20 століття.

Після Першої світової війни Європа зазнала величезних втрат. Було зруйновано велику кількість міст і селищ, заводів, фабрик і громадських будівель. Виникла гостра необхідність у масовому будівництві дешевого житла. Саме в цей час група німецьких архітекторів, серед яких були Вальтер Ґропіус, Ханс Мейєр, Міс Фан дер Роє і французький зодчий Ле Корбюз'є, який приєднався до них, заявила: у сучасній архітектурі те, що відповідає своєму призначенню (функціонально), те і красиве.

У своїх проектах функціоналісти повністю відмовились від класичних архітектурних ордерів і почали широко використовувати залізобетонні каркаси будівель, на які «навішувалися» зовнішні стіни у вигляді скляних вітражів або легких площин без вікон. Намагаючись зробити житлові будинки більш дешевими, зодчі використовували стандартні конструкції, які можна було виготовляти буквально «на конвеєрі». У 20-ті — на початку 30-х років архітектори-функціоналісти звели безліч будівель у найрізноманітніших куточках планети. Їхні роботи багато в чому змінили погляди людей на архітектуру.

Капела Роншар (Франція) схожа на химерну скульптуру. Архітектор Ле Корбюз'є

Міс Фан дер Роє, який емігрував з Європи до Америки, спорудив висотні ділові будівлі та готелі, які відзначаються витонченістю і гнучкістю планування. Ліворуч — Сигрем білдинг (Нью-Йорк)

Забудова індійського міста Чандигарх. Архітектор Ле Корбюз'є

Дизайн і архітектура

На початку 20 століття з'явився новий вид мистецтва — дизайн — мистецтво художньої організації простору, оформлення предметів обстановки, технічних виробів, товарів, реклами, одягу. Художники почали відігравати важливу роль у багатьох галузях промислового виробництва.

У 1919 році у Веймарі (Німеччина) було створено «Баухауз» — перший навчальний заклад, який готував художників для роботи в промисловості й архітекторів. На чолі його стояв Вальтер Гропіус (1883—1969), а серед викладачів були такі видатні архітектори й художники, як М. Фан дер Роє, Г. Майєр, В. Кандинський, П. Клеє, П. Мондріан.

Вілла «Савойя» в Пуассі. Архітектор Ле Корбюз'э

Стиль модерн, який переважав у зодчестві початку 20 століття, народився серед дизайнерів, які займалися оформленням інтер'єрів і меблів, і вже пізніше перейшов в архітектуру. Цей стиль відповідав духу часу — він відзначався пластичністю, динамізмом і органічним зв'язком з природою.

У перші десятиріччя 20 століття в Європі й Америці працювали талановиті й своєрідні зодчі — бельгієць Хенрик ван де Вельде (1863—1957), творець театру Веркбунду в Кельні, іспанець Антоніо Гауді (1852—1926), який збудував у Барселоні відомий будинок Каса Міла, росіянин Федір Шехтель (1859—1926), що спроектував особняк Рябушинського в Москві, і француз Ле Корбюз'є (1887—1965), творець вілли делла Рікка.

У США набув поширення архітектурний модернізм. Цей напрям представляли Луїс Генрі Саллівен (1856—1924) і основоположник так званої «раціональної архітектури» Френк Ллойд Райт (1867—1959). Їхні будівлі відзначалися функціональністю, виразністю, вільним плануванням, використанням нових принципів конструювання.

Гребля Дніпрогесу

У радянській архітектурі 20-х рр. виник новий напрям — конструктивізм. На перший план конструктивісти ставили поєднання раціональної доцільності будівлі й економії засобів під час будування. Серед найвідоміших споруд конструктивістів — Дніпрогес (архітектори брати Весніни) і будинок Держпрому в Харкові (архітектор С. Серафімов).

Держпром

Вілла Кавро.
Архітектор Р. Маллет-Стівенс

«Функціональна архітектура», яка заявила про себе в 20-х роках 20 століття, багато в чому спиралась на досягнення дизайну. Функціоналісти, одним із видатних представників яких був Ле Корбюз'є, вирішували не тільки проблеми взаємодії зовнішнього і внутрішнього простору будівель і використання їхніх конструкцій як виразних засобів, але й розробляли нові принципи планування міст та їх заселення.

Ле Корбюз'є ще в 1914 році створив перший у світі проект будинків для масової забудови, який він назвав «Доміно». Це були невеликі каркасні будинки, які можна було виробляти серійно, як автомобілі або велосипеди. Свої ідеї Ле Корбюз'є втілив у проектах вілли делла Рікка, павільйону Франції на міжнародній виставці декоративного мистецтва в Парижі, «Сонцесяйного будинку» в Марселі та багатьох інших спорудах.

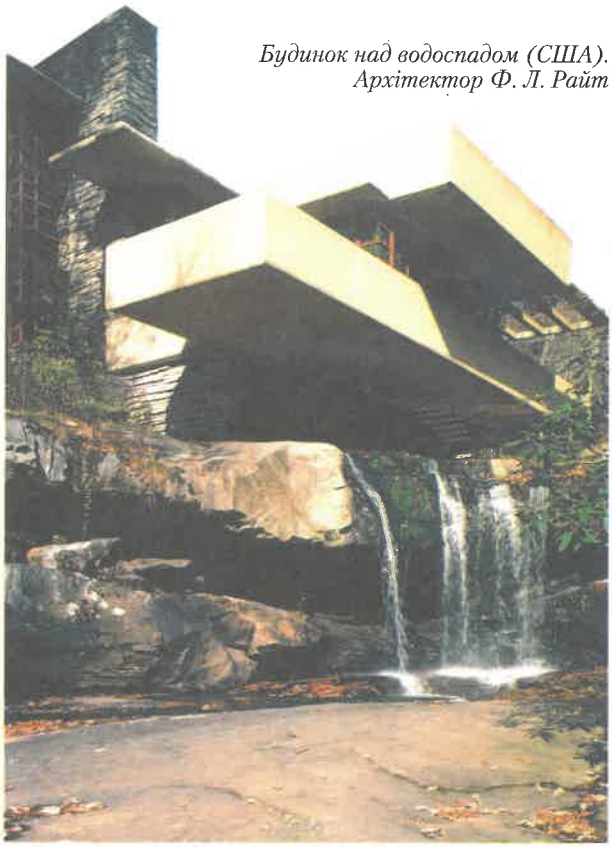

Будинок над водоспадом (США).
Архітектор Ф. Л. Райт

Після десятиріч захоплення залізобетонними й скляними громадами хмарочосів і химерними формами із суперсучасних матеріалів в останні роки 20 століття архітектори почали повертатись до традиційних форм і техніки. Повернення до давньої традиції говорить про кризу, яку переживає на зламі тисячоліть мистецтво архітектури, про втрату віри в прогрес. Такий рух назад, прагнення наслідувати й навіть копіювати минуле дістало назву постмодернізм.

У наші дні можна знову побачити такі напівзабуті архітектурні елементи, як колони й башточки, а цемент і залізобетон витісняються тесаним каменем і звичайною цеглою. Будівля театру Карло Феліче в Генуї (Італія), споруджена за проектом архітектора Альдо Россі (1931—1997) у 90-х роках 20 століття, є цьому прекрасним підтвердженням. Вона більше схожа на палаци епохи Відродження, ніж на сучасні споруди.

Житловий комплекс «Хабітат» (Монреаль, Канада). Архітектор М. Сафді

Підкорювачі висоти

Багатоповерхові будинки будувалися ще в Стародавньому Римі. Але спорудження по-справжньому висотних будівель (хмарочосів) залишалось неможливим до того часу, поки наприкінці 19 століття не було винайдено двох речей: сталевого каркасу будівлі й безпечного ліфта.

Відтоді замість того, щоб нарощувати будівлю поверх за поверхом, будівельники спочатку споруджують сталеву клітку — «скелет» конструкції, здатний витримати вагу будівлі в цілому. А потім «скелет» обростає «м'язами» — стінами, перегородками, перекриттям. І нікому не доводиться підніматися пішки на двадцятий або тридцятий поверх — швидкісні ліфти в лічені секунди доправляють людей на будь-яку висоту.

Першою сучасною висотною будівлею вважається Уейнрайт білдинг, збудований за проектом Луїса Саллівена в 1890—1891 роках в Сент-Луїсі (США). Її сталевий каркас покритий зовні цеглою. Саллівен зламав традиційні уявлення про те, що монументальна споруда має бути одягнена у важкий камінь. Віконні прорізи на верхніх поверхах Уейнрайт білдинг розділені вертикальними лініями, які підкреслюють спрямованість будівлі вгору. Єдиною даниною традиції залишився карниз, який виступає над фасадом.

Америка припинила рости в ширину й почала рости вгору. На те були й економічні причини — земля у великих містах ставала неймовірно дорогою, і її треба було використовувати якомога ефективніше.

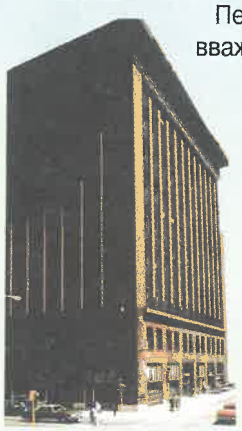

Уейнрайт білдинг. Архітектор Л. Саллівен (Сент-Луїс, США)

Зразок «інтернаціонального» стилю — будівля Леверхаус у Нью-Йорку, збудована в 1952 р. архітектурною фірмою «Скидмор, Оуінгс та Мерріл» (керівник проекту — Г. Баншафт)

«Крайслер» набирає поверхи

Уперше висота адміністративної будівлі склала понад 300 метрів. Витончений шпиль хмарочоса «Крайслер» білдинг став характерною деталлю панорами Нью-Йорка і досі привертає увагу, незважаючи на те, що зараз його оточують набагато вищі будівлі. Архітектор Уїльям ван Аллен.

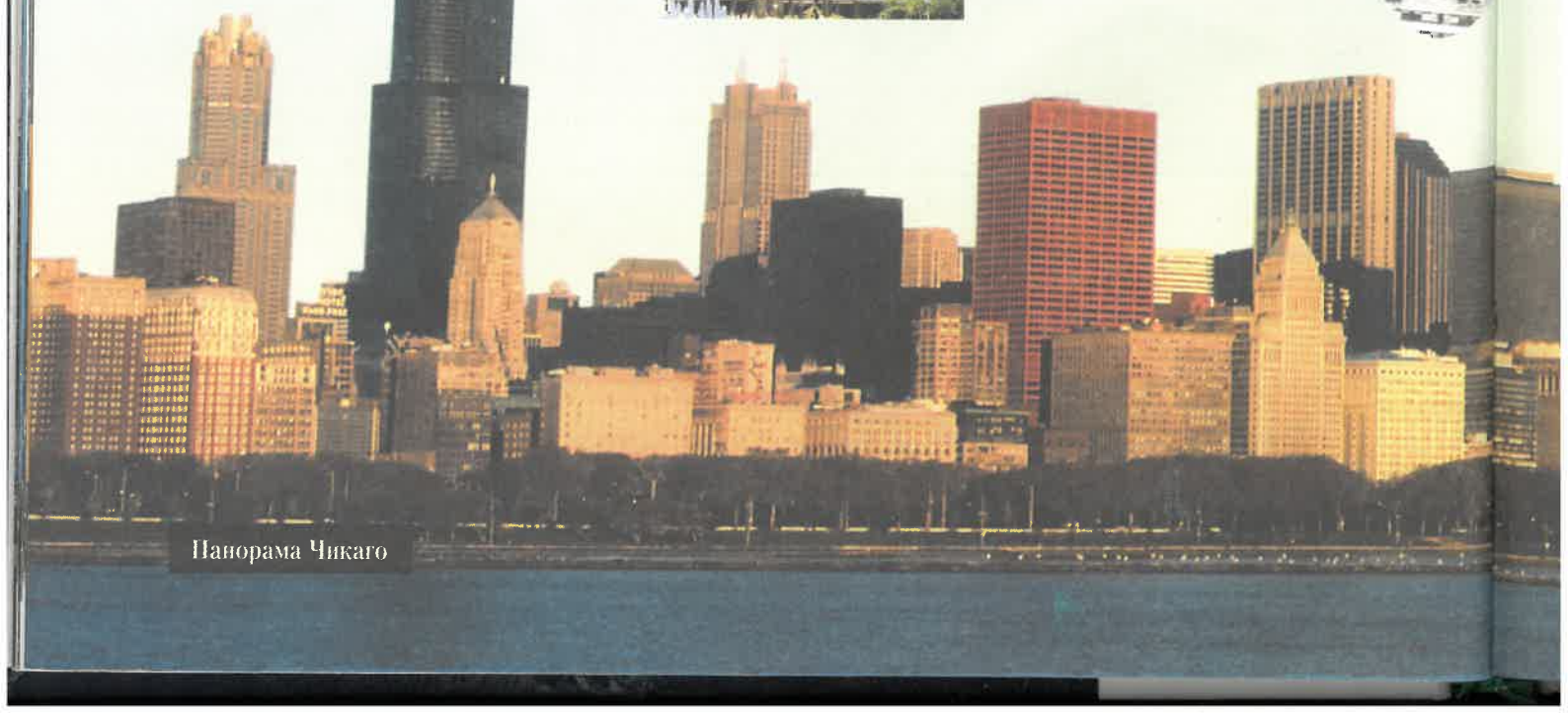

Панорама Чикаго

Будівлі ставали дедалі вищими, і архітектори використовували для них форми найрізноманітніших архітектурних напрямів — від епохи Відродження до готики. Одним із найбільш вдалих архітектурних рішень того часу вважається хмарочос автомобілебудівельної компанії «Крайслер» у Нью-Йорку (1930) — справжня перлина висотної архітектури. Він збудований у стилі арт-деко, який інакше називають декоративним стилем. Цей стиль в архітектурі, оформленні інтер'єрів і ювелірних виробів поширився в Європі та Америці напередодні Другої світової війни. Для арт-деко характерне широке використання геометричних візерунків, яскравих кольорів та контрастів світла і тіні.

У середині 20 століття хмарочоси окупували центри найбільших міст. Вулиці перетворилися на вузенькі ущелини, куди не заглядає сонце і повітря яких насичене автомобільними газами. У деяких країнах навіть були ухвалені закони, які обмежували будівництво висотних споруд або визначали їхню форму.

Однак у 50—60-ті роки 20 століття в Америці було збудовано декілька особливо відомих споруд у «інтернаціональному стилі». Цей стиль прагне до чітких ліній і геометричних бездоганних форм, найчастіше прямокутних. При цьому декоративні елементи використовуються обмежено й економно.

Будинок Лівер-хаус серед одноманітних кам'яних коробок сприймався як ковток свіжого повітря. Простір під будинком залишається вільним, там розташовуються невеличкі кав'ярні й магазини.

Трагедія «близнюків»

Хмарочоси-близнюки Всесвітнього торговельного центру в Нью-Йорку — також один із шедеврів «інтернаціональної» архітектури. Обидва будинки повністю зруйновані 11 вересня 2002 р. в результаті атаки терористів з повітря.

«Торт» і «коробка»

У Нью-Йорку й Чикаго з'явилась величезна кількість гігантських невиразних «коробок» — так званих «весільних тортів». Після досягнення визначеної законом висоти хмарочос звужувався, утворюючи уступ. Вважалося, що таким чином на вулиці внизу проникає більше світла. Цей прийом повторювався знову і знову, і врешті-решт будинок ставав подібним на весільний торт.

Шляхом равлика і павука

Родоначальником органічної архітектури став американець Френк Ллойд Райт. Вважаючи, що всі найдосконаліші форми вже створені природою, у своїх роботах він шукав зв'язок між живими творіннями й витворами зодчества. Данину органічній архітектурі віддав і знаменитий фінський зодчий Алвар Аалто. Для його будівель характерні вільна ліпка архітектурних об'ємів, використання особливостей ландшафту й місцевих матеріалів.

Висячі конструкції виникли разом із широким застосуванням у будівництві металу. Вони використовувались при створенні мостів і висотних будівель. Особливість висячих конструкцій полягає в тому, що вони передають вагу всієї споруди сталевим тросам, які закріплені на вбитих у землю опорах-пілонах.

Наприкінці 19 століття був відкритий спосіб зробити бетонні конструкції у багато разів міцнішими: у незатверділий бетон почали вставляти металеві стрижні, а іноді й цілий сталевий каркас. Новий матеріал — залізобетон — у 20 столітті дозволив архітекторам втілювати найбільш чудернацькі й дивовижні задуми.

Палац «Фінляндія». Архітектор А. Аалто

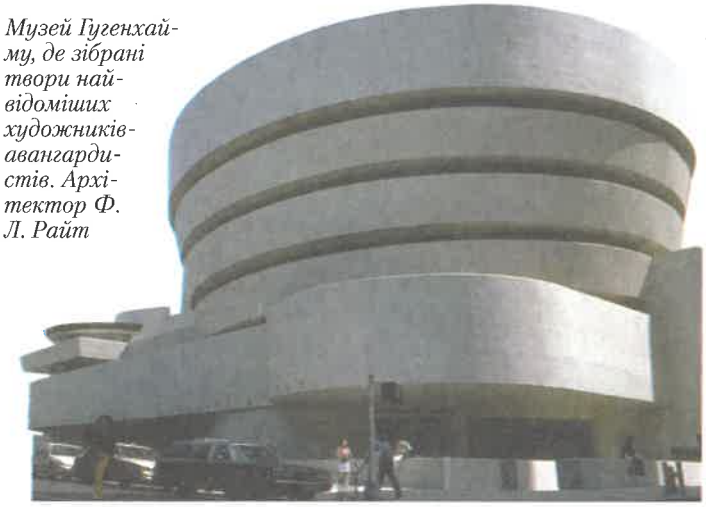

Музей Гугенхайму, де зібрані твори найвідоміших художників-авангардистів. Архітектор Ф. Л. Райт

Опера під вітрилами

Готові залізобетонні блоки використовувались для будівлі славнозвісного Сіднейського оперного театру в Австралії (1959–1972). Датський архітектор Йорг Утцон задумав його як символ великого портового міста, тому споруда нагадує корабель, що летить на всіх вітрилах. Три комплекти величезних бетонних раковин, що зображують напнуті вітром вітрила (висота найбільшої сягає 60 метрів), розвернуті в різних напрямках, стіни й дах будівлі утворюють одне ціле.

Діамант на пагорбі

Ім'я американського архітектора Ф. Гері пов'язане з архітектурним стилем кінця 20 століття — постмодернізмом. Для цього стилю характерна відсутність прямих ліній і широке використання декоративних елементів. Для музею ім. Ф. Вейсмана Гері розробив складний фасад з площин, дуг і зрізаних конусів. Покриття з нержавіючої сталі відбиває світло таким чином, що будівля сонячного дня нагадує сяючий діамант. Розташована на високому пагорбі над річкою Міссісіпі, вона справляє на глядача справді грандіозне враження.

Мабуть, найяскравішим представником сучасної архітектури став американський зодчий китайського походження Яо Мінпей. Будівлі, споруджені ним у різних країнах світу, поєднують надзвичайну вишуканість форм із суворою функціональністю. У 1995 році Яо Мінпей закінчив будівництво унікального комплексу — Зали слави й музею рок-н-ролу в Клівленді (США). На відміну від традиційних музеїв ця будівля мала служити відразу кільком цілям: бути концертною залою, гігантською дискотекою, зібранням аудіо- і відеозаписів, науково-дослідницькою лабораторією, студією звукозапису, сховищем костюмів, нотних записів, музичних інструментів і звукової техніки. Яо Мінпей одержав можливість, яка дедалі рідше випадає сучасному архітектору,— збудувати велику музейну споруду цілою від фундаменту до даху, а також оформити її фасад та інтер'єри.

На два роки раніше така сама удача випала іншому зодчому — Френку Гері. Йому було доручено створення й здійснення проекту Художнього музею ім. Ф. Вейсмана на території університету штату Міннесота (США).

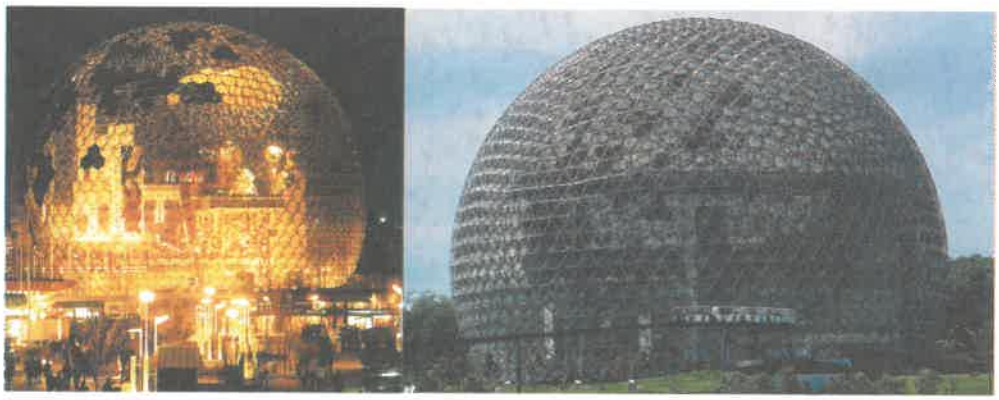

Космічні куполи

Купол, створений американським інженером Річардом Фуллером,— це банька, утворена мережею трикутників, що складаються зі сталевих або алюмінієвих стрижнів; трикутники об'єднані в більш складні фігури — тетраедри. Такий металевий каркас можна вкрити будь-яким легким матеріалом — деревом, склом або пластиком. Фуллер одержав патент на свій винахід у 1947 р., однак минуло ще 20 років, перш ніж він був втілений у вигляді павільйону США на Всесвітній виставці «Експо-67» у Монреалі. Ця споруда вразила і спеціалістів, і звичайних відвідувачів виставки. Куля діаметром 75 метрів була вкрита прозорим матеріалом і вночі сяяла, немов інопланетний корабель, що спустився на землю.

SUPER!

Найвищий шпиль серед християнських храмів має собор в Ульмі (Німеччина). Його висота сягає 158 метрів. А найбільша за площею церква знаходиться в столиці африканської держави Кот д'Івуар. Ця будівля займає понад два з половиною гектари землі.

Найперша фортеця на Землі — укріплений палац у Мікенах (Греція), збудований у 1250 р. до н. е. Його стіни складені з багатотонних глиб-монолітів. Досі невідомо, як давні греки спромоглися підігнати ці моноліти один до одного з такою точністю і підняти їх на велику висоту.

Мечеть монаха Фейсала, збудована недалеко від Ісламабада в Пакистані, може вмістити понад 100 тисяч віруючих. Весь архітектурний комплекс мечеті займає понад 20 гектарів площі.

ВТІЛЕНИЙ ОБРАЗ

Образ реального світу, перетворений творчим генієм художника, його думки й почуття, прагнення й уявлення про прекрасне, втілені фарбами на полотні, різцем скульптора, олівцем на аркуші паперу або в пам'яті потужного комп'ютера,— все це образотворче мистецтво.

Твори живопису створюються за допомогою різноманітних фарб (олійних, клейових, воскових, темпери, емалі, акварелі, гуаші, туші), які наносять на якусь поверхню. Це може бути полотно або гладка штукатурка, липова дошка або цупкий папір — головне те, що художник, користуючись особливими прийомами, прагне перетворити цю площину на зорову подобу простору й предметів, розташованих у ньому. Мозаїка й вітраж — різновиди живопису — розв'язують ті ж завдання, але за допомогою інших засобів.

Монументально-декоративний живопис — це настінні розписи, плафони, панно, які правлять за прикраси архітектурних споруд. Станковий живопис дістав свою назву через те, що його твори створюються на спеціальному станку — мольберті. Декораційний живопис створює ескізи театральних і кінематографічних декорацій і костюмів. До нього також належить іконопис і різні види живописної мініатюри.

Живопис може передати об'єм предмета, фактуру його поверхні, глибину, але набагато важливіше те, що він здатний розкрити й відбити складний внутрішній світ людини, усі відтінки її стану й навіть абстраговані ідеї, які не можна ні побачити, ні порухати.

За тисячоліття розвитку мистецтва виникло багато видів живопису, і кожний з них має свої особливості й призначення.

Основні й додаткові

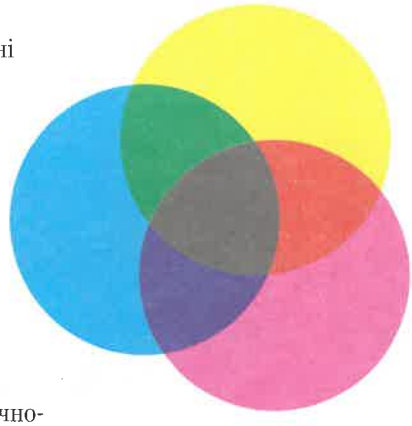

Відомі три основні кольори: червоний, жовтий і синій. Усі інші можна одержати, змішуючи їх. Наприклад, щоб одержати зелену, змішують жовту й синю. До кожного кольору можна підібрати інший так, щоб при їхньому оптичному змішуванні вийшов сірий або білий колір. Такі кольори називають додатковими (наприклад лимонно-жовтий і фіолетово-синій, жовтогарячий і блакитний, червоний і зелений). Будь-який художник знає: якщо два додаткові кольори на полотні покласти один біля одного, кожний з них стає яскравішим.

Використання законів перспективи

дозволяє художнику зображати на полотні предмети так, як ми їх бачимо в натурі. Вам доводилося помічати, що коли горизонтальні паралельні лінії, які віддаляються, продовжити, здається, ніби вони сходяться в одній точці, що лежить на лінії горизонту (це добре видно, якщо поглянути уздовж залізничної колії). Місце перетину ліній називається точкою сходу. Щоб одержати невикривлене зображення предмета на площині, з цієї точки проводять промені до всіх точок даного предмета. На перетині площин з проведеними променями й виникає бажане зображення.

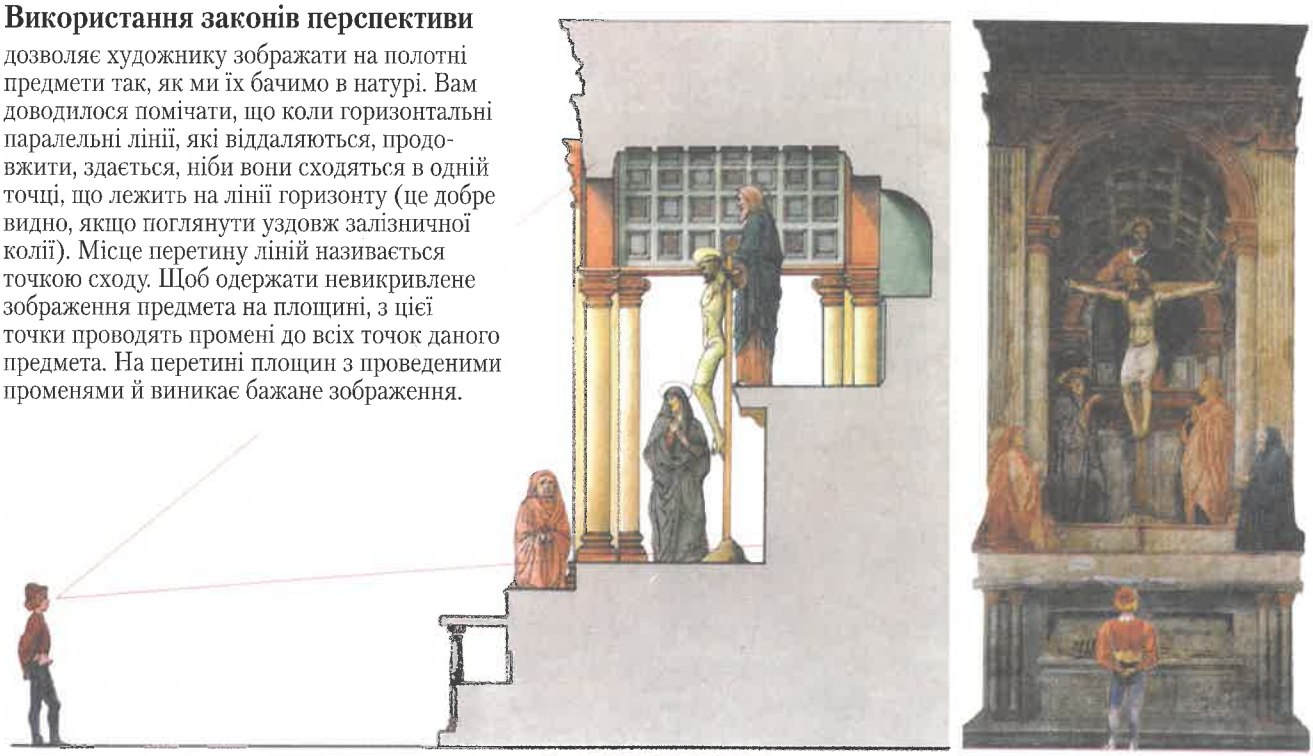

Пейзаж — це зображення природи, незайманої або зміненої людиною. Це можуть бути види міст, гір і рік, морські й сільські пейзажі. Пейзаж здатний виражати складні почуття й особливості погляду художника на світ.

Каналетто. Свято Вознесіння

Побутовий жанр присвячений плину повсякденного життя. У 19 столітті під впливом реалізму в літературі він одержав особливо широке розповсюдження. Іноді твори побутового жанру називають «жанровим живописом».

Інтер'єр — частина побутового жанру. Маляр зображає в ньому створене іншим художником внутрішнє оздоблення храмів, палаців та інших споруд, ніби милуючись розумно й гармонійно організованим простором.

П. де Хох. Дворик

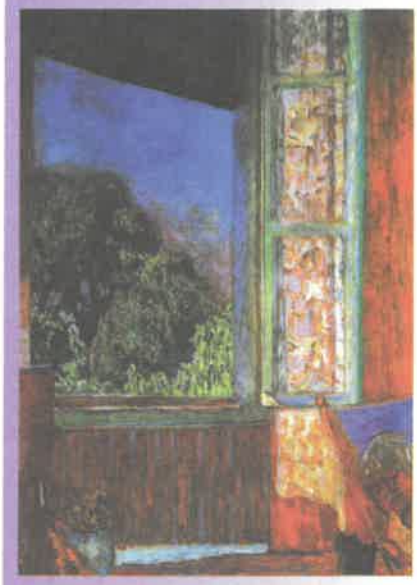

П. Боннар. Відчинене вікно

Світло, колір і лінія

Головні виражальні засоби живопису — колір і малюнок.

Малюнок (лінія і світлотінь) організує зображення: лінії відокремлюють одна від одної об'єми, дозволяють передати обриси предметів, а світлотінь відтворює об'єм, ступінь освітленості предметів, створює ілюзію руху світла і повітря.

Колір служить художнику для правдивого зображення реальних предметів у реальному середовищі. У кожному творі живопису він утворює цілісну систему, яку називають колоритом.

У майстерні художника

Звичайно в живописі застосовуються декілька взаємопов'язаних кольорів та їхніх відтінків, але існує й монохромний живопис, що використовує відтінки одного кольору. Важливу роль відіграє також яскрава пляма, яка створюється мазком пензля. Характер мазка передає фактуру зображуваного предмета, настрій художника та його ставлення до предмета зображення.

У живописі існують два типи зображення: лінійно-площинний та об'ємно-просторовий. Для лінійно-площинного характерні пласкі плями кольору, окреслені виразними лініями. Об'ємно-просторове зображення за допомогою лінійної перспективи, світлотіні й кольору створює ілюзію простору, що має глибину.

Характеризуючи кольори, часто вживають слова «теплий» або «холодний». До «теплих» відносять червоний, жовтогарячий, жовтий кольори, до «холодних» — блакитний, синій, фіолетовий. Один і той самий колір може здаватися більш теплим або більш холодним залежно від того, який колір з ним сусідить.

А. Дюрер. Автопортрет

Портрет — це зображення людини. На портреті може бути зображена й одна людина, й ціла група людей. Парадний портрет зображає поважну персону або державного діяча при виконанні обов'язків, тоді як психологічний портрет розкриває особливості характеру й особистості персонажа. Особливу категорію складають автопортрети — на них художники зображують самих себе.

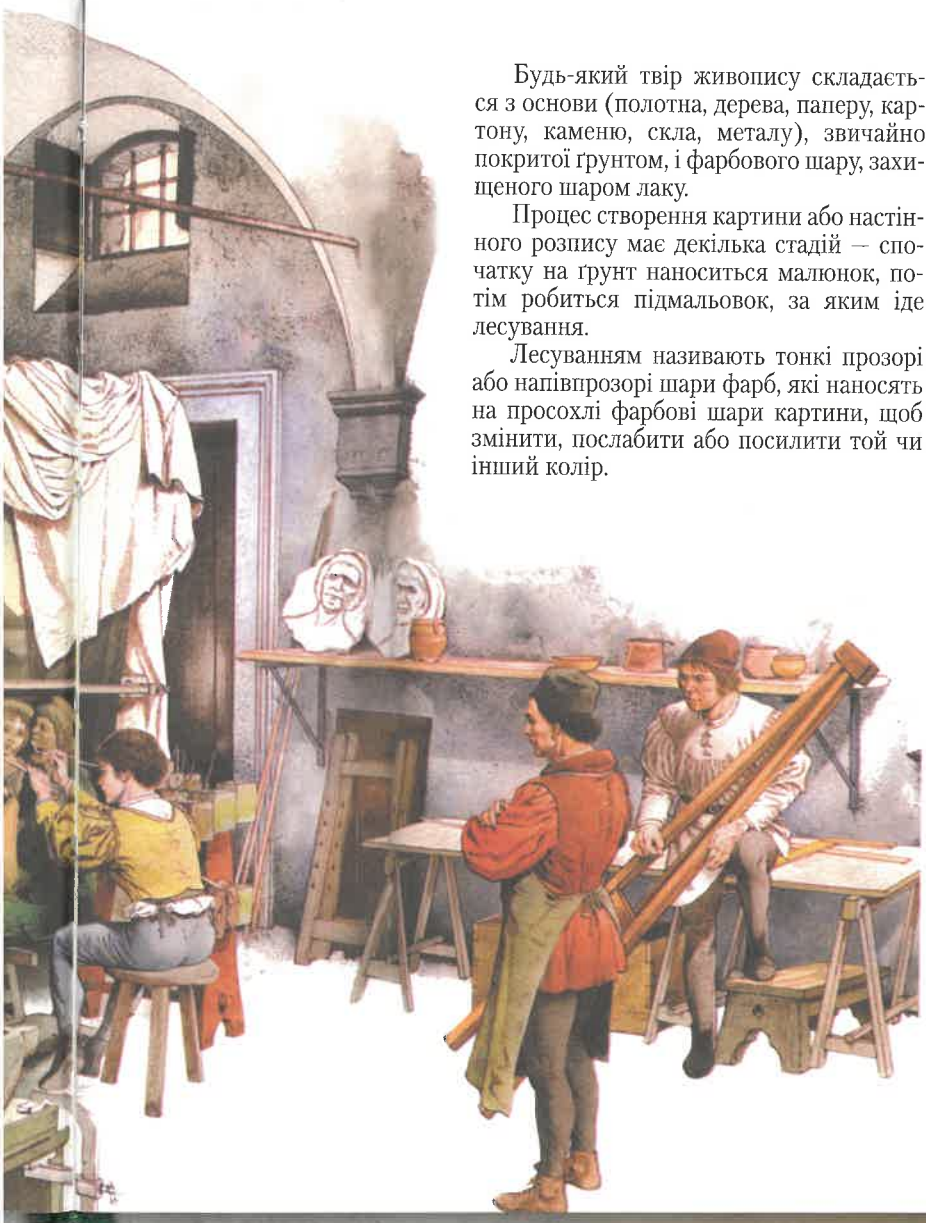

Будь-який твір живопису складається з основи (полотна, дерева, паперу, картону, каменю, скла, металу), звичайно покритої ґрунтом, і фарбового шару, захищеного шаром лаку.

Процес створення картини або настінного розпису має декілька стадій — спочатку на ґрунт наноситься малюнок, потім робиться підмальовок, за яким іде лесування.

Лесуванням називають тонкі прозорі або напівпрозорі шари фарб, які наносять на просохлі фарбові шари картини, щоб змінити, послабити або посилити той чи інший колір.

Натюрморт

(від французького *naturmorte* — «мертва натура») зображує предмети побуту, фрукти, квіти, страви та багато іншого.

Ф. Снейдерс. Натюрморт з дичиною

Історичний жанр

До нього відносять зображення значних подій історії, культури, міфології, релігії.

В. Васнєцов. Богатирі

Правда й краса

На кожному з етапів історії людства виникав живопис різних стилів і напрямів.

Таврокатапсія — ритуальний бій з богомбиком. Фреска з Кносського палацу

Чорнофігурні й червонофігурні грецькі вази прикрашають найкращі музеї світу

У Стародавній Греції досягло розквіту мистецтво вазопису й фресковий живопис. У залах Кносського палацу на острові Крит у розписах втілені пишнобарвні процесії, театральні вистави і бенкети.

Мікеланджело. Алтарна стіна Сикстинської каплиці

В епоху середньовіччя живопис носив умовний характер і був присвячений головним чином біблійним сюжетам. Щоб досягти особливої виразності, художники порушували пропорції людського тіла, рухи героїв і окремі деталі свідомо перебільшувались.

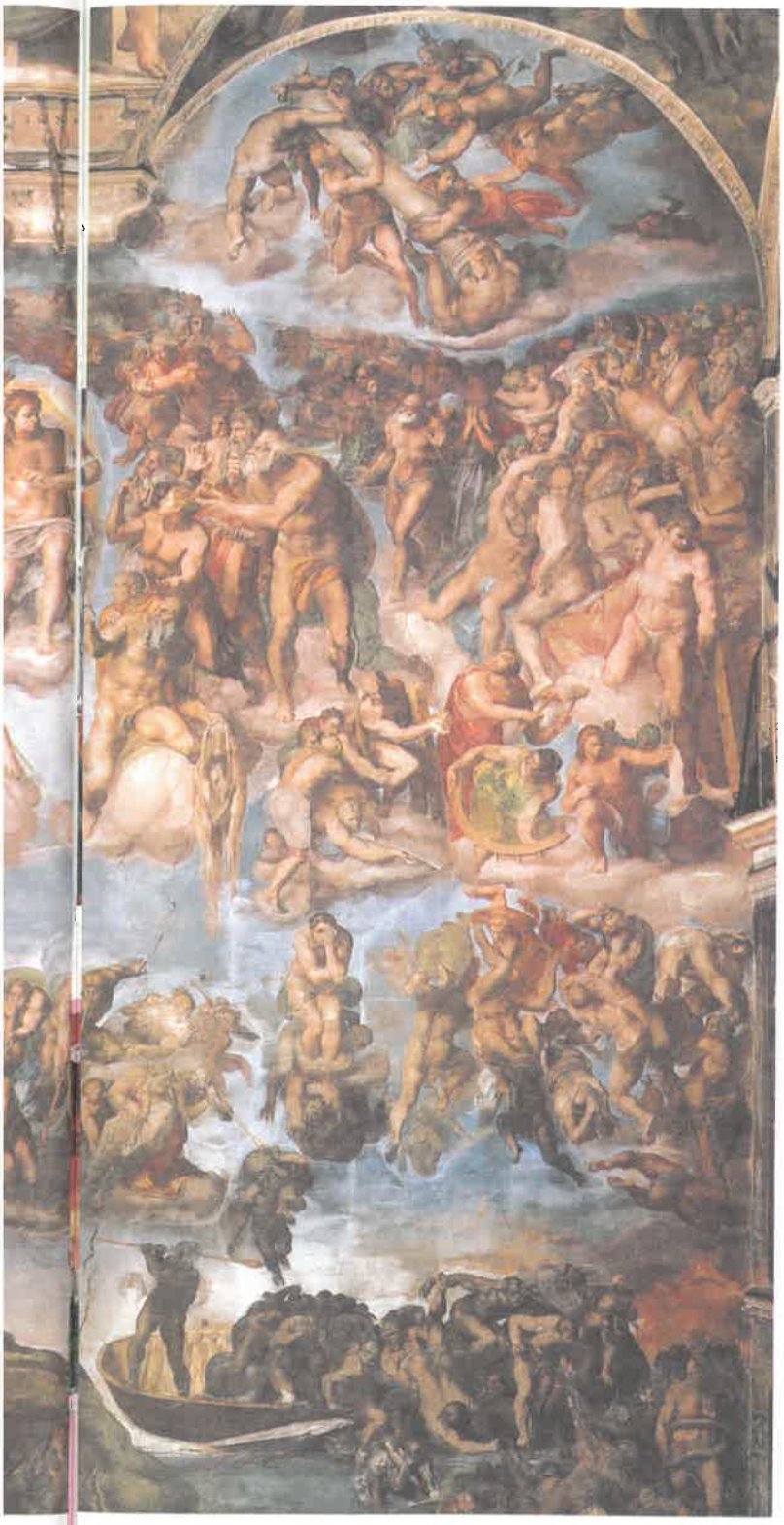

Один із титанів епохи Відродження — скульптор, художник і архітектор Мікеланджело Буонарроті (1475–1564). У 1508–1512 роках художник розписав сценами з Біблії плафон у Сикстинській капелі Ватикану площею 600 квадратних метрів.

Леонардо да Вінчі. Портрет Джиневри

Рафаель. Мадонна дель Грандука

Справжньої вершини живопис досяг в епоху Відродження в Італії, де працювали такі художники, як Леонардо да Вінчі, Рафаель, Мікеланджело. Відмітними рисами їхнього живопису стало використання перспективи, опанування античної художньої спадщини, прагнення до точного відображення пропорцій людського тіла. Звернення до гуманістичних ідеалів, радісне сприйняття краси і різноманіття світу, смілива гра уяви — завдяки цьому були створені справжні шедеври, які увійшли до скарбниці людства.

Г. Гольбайн Молодший. Посланці

Дух Відродження в Німеччині представляли Альбрехт Дюрер (1471–1528), Лукас Кранах Старший (1472–1553) і Ганс Гольбайн Молодший (1497–1543).

Бароко

У живописі епохи бароко переважали композиції релігійного, міфологічного або алегоричного характеру, а також парадні портрети. Широко використовувався декоративний живопис (панно, плафони) з різноманітними композиціями з безліччю фігур, які знаходились у русі. Художники прагнули за будь-яку ціну вразити глядача, демонструючи пристрасті й піднесені переживання своїх героїв. Великого значення надавалось оригінальним композиціям і складним оптичним ефектам. Живопису бароко притаманні драматизм, пристрасність, сміливі контрасти кольорів, світла і тіні. Цей стилістичний напрям зародився в Італії, де працювали такі художники, як Караваджо і Дж. Б. Т'єполо, у той же час бароко розвивалось у фламандському мистецтві, де творили такі майстри, як Пітер Пауел, Рубенс, Антоніс ван Дейк, Якоб Йорданс.

П. Рубенс. Портрет камеристки інфанти Ізабелли

В італійському живописі бароко представлене творчістю Мікеланджело да Караваджо (1573—1610). Однак Караваджо, прагнучи поєднання «духу античності» і «природного методу», створив власну манеру, яка відрізнялася від живопису бароко. Він зображував життя простих людей — ворожок, юнаків з музичними інструментами, бідних хлопчаків. Особливого значення художник надавав натюрморту — відтворенню об'єму, форми, фактури тканин, плодів, начиння, інструментів. Його улюбленим прийомом стало «підвальне» світло. Потік світла, спрямований знизу, створював несподівані контрасти, робив частини композиції полотна об'ємними, як скульптура.

Але справжнім лідером в образотворчому мистецтві в цей час стають Фландрія — країна, що перебувала під іспанським володарюванням, і Голландія.

У Фландрії жив і працював Пітер Пауел Рубенс (1577—1640). Головною темою його живопису була людина, земна любов, захоплення красою людського тіла, яке художник зображував на тлі пишної природи рідної Фландрії. Рубенс любив міфологічні сюжети, парадні картини.

Голландія по праву пишається іменем Рембрандта Харменса ван Рейна (1606—1669). Він створював портрети, пейзажі, натюрморти, біблійні, історичні композиції. Портрети Рембрандта — це цілі життєписи, які розкривають перед глядачем характер і долю його героїв.

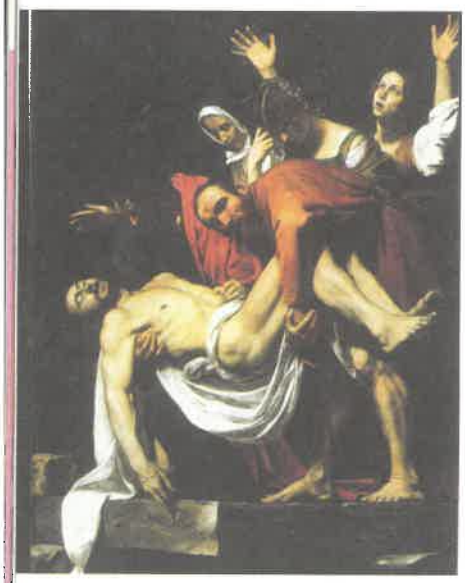

Караваджо. Покладання в домовину

Я. Йорданс. Чотири євангелісти

А. ван Дейк. Портрет лордів Стюартів

Кращі твори Караваджо написані на біблійні сюжети. Для цього видатного художника характерні пряме й сильне вираження почуттів, стримана міць, чистота колориту.

Серед учнів Рубенса були такі відомі художники, як Антоніс ван Дейк (1599—1641), Якоб Йорданс (1593—1678), Франс Снейдерс (1579—1657).

Повернення блукача

Наприкінці життя Рембрандт написав «Повернення блудного сина» (1668–1669). В основі картини – євангельська притча про повернення сина – невдахи й бурлаки – у рідний дім. Точні побутові й психологічні деталі передають духовну глибину події, яка відбувається,– адже насправді у притчі йдеться про повернення людини, що помилялася, до Бога.

Скупі стрільці

Геніальний художник відкрив нові можливості вираження групового портрета. Так, у картині «Нічна варта» (1642) Рембрандт відмовився від прийнятого на той час парадного розташування замовників – членів стрілецької гільдії – і створив сцену, сповнену рухом і таємничістю. Це було так незвичайно, що замовники відмовились заплатити художнику за роботу. Сьогодні «Нічна варта» – один з найдорожчих творів живопису у світі.

Д. Веласкес. Меніни (Фрейліни)

А. Ватто. Відплиття на острів Цитеру

Дієго де Сільва Веласкес (1599–1660), придворний художник іспанського короля Філіппа IV, прославив іспанську школу живопису 17 століття. Він втілив на своїх полотнах цілу галерею вельмож і грандів королівського двору.

Завершенням бароко став стиль рококо. У живописі він знайшов своє втілення в полотнах французького художника Антуана Ватто (1684–1721), який зображував життя придворного світу. Галантні кавалери й дами немов розігрують на його полотнах вишукані й чуттєві спектаклі.

Класицизм і романтизм

Ще в 16—17 століттях разом із бароко в європейському мистецтві з'являються елементи класицизму. Цей напрям існував до початку 19 століття, впливаючи практично на всі види мистецтва.

В образотворчому мистецтві епохи класицизму головного значення набули точна побудова сюжету, виразність задуму, врівноважена композиція, плавність контурів і чітко виписані об'єми. Колір відігравав підпорядковану роль. Класицизм підносив розум, раціональне мислення над почуттями, тому й не схвалював зображення повсякденного життя. Прагнучи виразити загальну ідею, художник-класицист користувався алегоріями — узагальнено-символічними зображеннями тих чи інших людських якостей або рис характеру. Моральний вплив на читача або глядача — ось чого повинен прагнути художник. У той же час жорстокі канони класицизму придушували прояви особистості творця, віддаляли його від реального життя.

Романтичне мистецтво зверталось до незвичайних драматичних ситуацій — до революційної боротьби народів, героїчних легенд, східної екзотики. Для художників-романтиків була дуже важливою близькість людини до природи й народного життя. Школа живописного романтизму склалась у Франції — тут переважали трагічні й героїчні сюжети. У Німеччині й Австрії романтизм виражався інакше: у витворах художників виявлялись містичні й релігійно-патріархальні настрої.

Т. Гейнсборо. Портрет подружжя Ендрюс

Н. Пуссен. Аркадські пастухи

О. Іванов. З'явлення Христа народу

Російський класицизм

Російські живописці початку 19 століття, наслідуючи канони класицизму, неодноразово зверталися до подій давньої слов'янської історії. Однак творчість таких визначних художників, як Карл Брюллов і Олександр Іванов, швидко переросла межі пізнього класицизму. Нова епоха вимагала іншого, більш реалістичного відображення дійсності. У російській художній культурі кінця 18 — початку 19 століття був створений свій особливий варіант класицизму. Він знайшов своє втілення як у живописі, так і у творіннях визначних архітекторів В. Баженова, М. Казакова, К. Россі, А. Вороніхіна, а також у скульптурних творах М. Козловського, Ф. Щедріна, І. Мартоса.

Величний драматизм

Главою французької романтичної школи в живописі став Ежен Делакруа (1798–1863). У 1830 році він створив знамениту картину «Свобода, що веде народ (28 липня 1830 року)». На полотні — жінка з триколірним французьким прапором, яка очолює повстанців, що піднялись на барикаду. Епізод вуличного бою художник перетворив на романтичну алегорію, а фігуру жінки — на символ боротьби за справедливість і свободу.

І. Мартос. Надгробок княгині Є. І. Гагаріної

М. Козловський. Ізяслав Мстиславович на полі битви

К. Брюллов. Італійська сім'я

У Німеччині найближче до романтичного погляду на світ підійшов живописець Каспар Давид Фрідріх (1774–1840). Головний мотив його пейзажів — трагічна загубленість людини у світі.

К. Д. Фрідріх. Загибель «Надії»

Реалізм

У середині 19 століття панівним напрямом у мистецтві стає реалізм.

Реалізм у живописі виявлявся майже у всіх стильових течіях, тому що дозволяв художникам через правдиве зображення розкривати внутрішню правду героїв їхніх картин. Реалізм — не бездумне копіювання натури, а свідомий відбір найважливіших рис того, що має намір зобразити живописець. У російському живописі реалізм найповніше поданий у діяльності художників-передвижників.

Товариство пересувних художніх виставок було засноване в 1870 році в Петербурзі за ініціативою майстрів демократичного напряму. Це об'єднання стало протестом проти засилля сухого академізму в офіційному живописі. Ядром товариства, яке проіснувало до 1923 року, були художники-реалісти. Більшість з них представляли різноманітні творчі манери й напрями, однак ідейна основа об'єднання була спільною — мистецтво повинне стати доступним якомога більшій кількості людей.

К. Коро. Шартрський собор

Французький художник Каміль Коро вибрав жанр пейзажу. Його приваблювали перехідні стани природи — світанок, вечір, тиша перед грозою, які давали можливість розчиняти деталі пейзажу в повітряній імлі.

Ф. Крюгер. Парад на Оперній площі

Центральною темою живопису бідермаєра (реалістичного напряму в мистецтві Німеччини й Австрії) стало повсякденне життя людини, її дім, сім'я. Художники цікавились не минулим, а сучасним, не великим, а малим.

Ґ. Курбе. Добридень, пане Курбе!

У творчості Ґюстава Курбе (1819—1877), який брав участь у боях за Паризьку комуну, знайшли своє відображення суспільні протиріччя другої половини 19 століття. Селяни й робітники стали героями полотен німецьких художників-реалістів Адольфа фон Менцеля (1815—1905) і Вільгельма Лейбля (1844—1900).

Група художників, що оселилися в селі Барбізон у Франції (А. Руссо, Ж. Дюпре, Н. В. Діаз, К. Тройон, Ш. Ф. Добіньї), займалася пошуком простих сюжетів. Барбізонці виробили вільну і ліричну живописну манеру. Вони відкрили чарівність та естетичну цінність сільських краєвидів, які до того використовувалися тільки як фон сюжетних полотен. Близьким до барбізонців був і Жан Франсуа Мілле (1814—1875).

Ж. Ф. Мілле. Збиральниці колосків

В. Суриков. Бояриня Морозова

Полотна на історичні та біблійні теми й галерея портретів визначних письменників, акторів, громадських діячів були створені в ці роки такими майстрами, як Валентин Сєров, Ілля Рєпін, Василь Перов, Іван Крамськой.

І. Рєпін. Бурлаки на Волзі

І. Шишкін. Жито

Особливу увагу демократичної публіки привертали сцени з життя простих людей. Дуже відомими були полотна Миколи Ярошенка «Скрізь життя», Василя Перова «Трійка», Іллі Рєпіна «Бурлаки на Волзі».

Пейзажний живопис на пересувних виставках представляли роботи Ісаака Левітана, Івана Шишкіна, Олексія Саврасова, Архипа Куїнджі та Івана Айвазовського.

Наприкінці 90-х років 19 століття в Петербурзі за ініціативою художників Олександра Бенуа, Костянтина Сомова, Льва Бакста та Євгена Лансере виникло об'єднання «Світ мистецтва», яке також відкидало академізм, але вважало живопис передвижників малоцікавим та ілюстративним. «Світмистецники» шукали нових шляхів у живописі, розчищаючи дорогу художнім відкриттям перших десятиліть 20 століття.

М. Добужинський. Людина в окулярах

Імпресіонізм

В останні десятиліття 19 століття в західно-європейському живописі почала бурхливо розвиватися нова течія — імпресіонізм. Її назва утворена від французького слова *impression*, що можна перекласти як «відчуття, враження».

Імпресіоністи прагнули передати у своїх творах безпосередні враження від природи, від сучасного міста з його живим і різноманітним життям. Засобами живопису вони створювали ілюзію мінливого світла й рухливого повітря. Імпресіоністи використовували чистий колір, не змішуючи фарби на палітрі, а на відстані ці мазки чистого кольору зливалися у складний живописний образ. У їхніх картинах все дихало і рухалось, предмети ніби втрачали вагу й чіткість форми. Над пейзажами імпресіоністи взяли за правило працювати просто неба — на пленері, як кажуть художники. Саме так вони вчилися передавати барви й образи живої природи.

З імпресіонізмом багато в чому пов'язаний розвиток європейського живопису в 20 столітті.

К. Моне. Ставок з лататтям

Геть чорний колір!

Головою імпресіоністської школи став Клод Моне (1840–1926). Цей художник першим вилучив з палітри чорну фарбу, вважаючи, що її просто немає в природі — навіть тіні мають свій колір.

К. Моне. Поле маків

К. Моне. Вулиця Монторгей

Винятково в жанрі пейзажу працював Каміль Піссарро (1831–1903). Париж і околиці французької столиці постають у його живописі то в бузкових сутінках, то в тумані сірого ранку, то в блакиті зимового дня

К. Піссарро. Бульвар Монмартр у Парижі

О. Ренуар. Сніданок веслярів

Складна простота

Видається, що твори Огюста Ренуара (1841–1919) написані легко, ніби випадково, але насправді його композиції завжди ретельно продумані. Улюблений жанр художника — жіночі портрети, в яких Ренуар передавав не тільки яскраву і свіжу красу своїх моделей, але й ледве вловимі глибинні відтінки настрою.

Едгар Деґа (1834—1917) одержав академічну художню освіту. Школа класичного малюнка вплинула на його живопис. На полотнах Деґа закулісне життя театру, іподром, праця праль, прасувальниць, швачок. Картини Деґа овіяні сумом, люди на них самотні й відчужені.

Із Франції імпресіонізм розповсюдився по всій Європі. В Англії працював послідовник імпресіонізму Д. Уїстлер, у Німеччині — М. Ліберман, у Швеції — А. Цорн, у Бельгії — Т. ван Рісселберг. Цей напрям дуже вплинув і на російський живопис 20 століття.

Ж. Сера. Недільна прогулянка на острові Гранд-Жатт

поргей

Е. Деґа. Репетиція

В. ван Гог. Кімната художника в Арлі

О. Ренуар. Портрет актриси Жанни Самарі

А. Цорн. Дагмар

Д. Уїстлер. Дівчина в білому

У середині 80-х років 19 століття імпресіонізм поступився місцем ще більш сміливим художнім напрямам. Їхніми творцями були французи Поль Сезанн, Жорж Сера, Поль Гоген і голландець Вінсент ван Гог. У наші дні течії, до яких вони належали, називають постімпресіонізмом.

П. Сезанн. Вид гори Сент-Віктуар

Модернізм

Погоня за часом

У 20 столітті людство зазнало декілька глобальних криз, дві світові війни, панування тоталітарних режимів у Німеччині, Італії, Іспанії та в СРСР, а також безліч соціальних революцій. Революції відбулися й у галузі науки та техніки. Ритм життя неймовірно прискорився.

Усе це не могло не позначитись на культурі й мистецтві, де виникло дуже багато нових шкіл і напрямів. Ці школи й напрями часто не визнавали одне одного, боролися, виникали й гинули, але при цьому вони мали одну спільну рису — усі вони заперечували художні цінності минулого, стару мораль та усталені форми громадського життя.

Нові течії в мистецтві критики позначали поняттям модернізм, тобто дещо нове, що різко відрізнялося від усього традиційного та звичного. Художники-модерністи займалися пошуками власної неповторної художньої мови, але при цьому їхню увагу привертали культури країн Азії, Африки й Америки, теми та форми народної творчості. Усе це використовувалось як засоби, за допомогою яких можна зрозуміти й відтворити новий світ сучасності, який нескінченно змінився.

Кубізм ніби руйнував предмети на полотні, зводячи їх до простих геометричних форм або розкладаючи на площини. Художників-кубістів спонукало прагнення проникнути за оболонку речей, зрозуміти їхню приховану сутність.

Д. Стюарт. Збивалка для яєць номер 4

Ж. Брак. Кларнет і пляшка рому на каміні

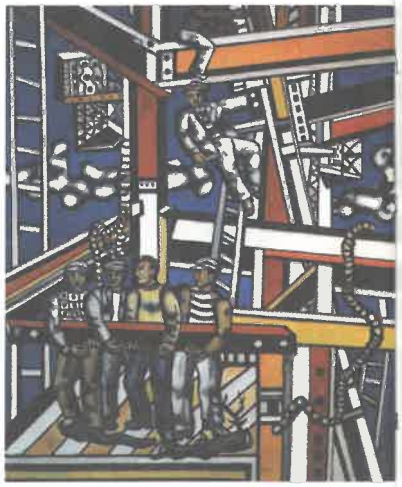

Ф. Леже. Будівельники

К. Карра. Метафізична муза

Серед художників початку 20 століття було немало прихильників містики й ірраціоналізму.

Я. Торп. Три наречені

Іспанська трагедія

Видатний художник 20 століття Пабло Пікассо також пройшов через захоплення кубізмом. Незважаючи на те, що надалі його творчість стала набагато ближчою до реалізму, принцип деформації пропорцій геніально використаний у його славнозвісному полотні «Герніка», присвяченому трагедії іспанського містечка, яке було розбомблене фашистами в 1937 році.

Г. Клімт. Поцілунок

А. Муха. Лікер «Самітниця»

П. Пікассо. Скрипка й виноград

Один з нових напрямів у живописі — футуризм — схилявся перед можливостями науки та техніки. Запоруку прогресу людства футуристи вбачали у розвитку машинної цивілізації.

Дж. Балла. Ластівки

І. Тангі. Невидимки

Авангардизм

У 20—30-ті роки 20 століття на зміну модернізму прийшов авангардизм. Авангардисти нестямно нападали на традиційні напрями та стилі, заперечували вічні цінності. З лав авангардистів вийшло чимало художників і теоретиків мистецтва, які стали засновниками цілих напрямів у сучасному образотворчому мистецтві, дизайні, скульптурі, літературі та музиці.

На початку 20 століття, яке почалось з грандіозної всесвітньої бійні — Першої світової війни, багатьом діячам мистецтва світ уявлявся жорстоким, абсурдним, сповненим безглуздих конфліктів. Відчуття трагізму історії, самотності й покинутості людини знайшли своє втілення у творчості найвизначніших живописців цього часу — Сальвадора Далі й Пабло Пікассо.

Художників-сюрреалістів цікавило все, що виходить за межі реального життя, повсякденності: мрії, дивацтва уяви, сни й галюцинації. Вони створювали небувалі образи та вміли абсолютно по-новому побачити звичні речі й людські стосунки.

С. Далі. Сталість пам'яті

С. Далі. Спокушання Св. Антонія

Іспанський живописець, графік і письменник Сальвадор Далі (1904—1989) прославився як творець найнеймовірніших образів. На його полотнах звичайні предмети витягаються, вигинаються, чудернацьки деформуються, перетворюючись на дещо абсолютно інше.

Іспанський живописець і скульптор Хуан Міро (1893—1983) на своїх полотнах, сповнених гумору й фантазії, змушує образи ширяти в просторі — таким шляхом художник намагається зробити їх не мертвими, а живими й рухливими.

Х. Міро. Жінки та пташка в місячному сяйві

Р. Маґрітт. Віроломність образів

Р. Маґрітт. Криве дзеркало

Бельгійський сюрреаліст Рене Маґрітт (1898—1967) створював гротескні композиції з метою виразити багатоманітність зв'язків, існуючих між художніми образами, реальним життям і засобами людського спілкування.

Р. Маґрітт. Подвійний секрет

До суті речей

Видатний французький художник Поль Гоген (1848–1903) утік від цивілізації на острови південної частини Тихого океану, сподіваючись знайти там первозданний спокій та гармонію. Користуючись спрощеними формами й майже пласким зображенням предметів, яскравими фарбами й химерною композицією, Гоген намагався показати суть предметів, а не їхню видиму оболонку. Така творча манера пізніше дістала назву «примітивізм». До примітивістів відносили художників А. Руссо у Франції, У. Альфреда у Великобританії, М. Ларионова та Н. Гончарову в Росії.

Квадрат і нескінченність

Останнім щаблем розриву з дійсністю став супрематизм (від латинського *supreme* – «найвищий») російського художника Казимира Малевича (1878–1935). Малевич вважав, що квадрат є формою, у вищому ступені вільною від будь-якого змісту.

К. Малевич. Супрематизм

А. Руссо. Мавпи

Н. Гончарова. Московська вулиця

П. Гоген. Таїтянки

Нарівні з модернізмом й авангардизмом продовжувався розвиток реалістичних напрямів у мистецтві. Творчість художників-реалістів спиралася на віру в сили й можливості людини, їх спонукала надія, що людина так чи інакше зуміє справитися з хаосом і жорстокістю й досягне гармонії зі світом. У роки після Другої світової війни багато модерністських та авангардистських течій у мистецтві зазнали кризи. Мистецтво прагнуло побачити світ після страшної катастрофи тверезими очима. У живописі цього періоду з'являється неореалістичний напрям, який підкреслював свою близькість до традицій класичного реалістичного мистецтва.

Проти насильства і зла

Реалістичне мистецтво 20 століття нерідко використовувало досягнення й прийоми інших, нереалістичних художніх напрямів. Так, засоби вираження експресіонізму допомогли німецькій художниці Кете Кольвіц (1867–1945) гостро й однозначно виразити своє ставлення до гноблення, насильства, війни у графічних серіях «Повстання ткачів» і «Селянська війна».

Інакше як реалістичними не назвеш полотна французького художника Моріса Утрійо (1883–1955), створені у повоєнні роки.

М. Утрійо. Прапор над мерією

К. Кольвіц. Людина, що кричить

Абстракціонізм

У пошуках нового змісту

Мистецтво 20 століття обрало інші підходи до живопису, нову живописну техніку й нові образи. Трагічна епоха грандіозних змін у житті всього людства вимагала свого осмислення — а саме в цьому й полягає завдання кожного справжнього мистецтва.

Уже в 20-х роках мистецтво, зокрема і живопис, більше цікавив унутрішній світ людини, ніж пряма образотворчість. Художники робили спроби передати фарбами на полотні те, що неможливо побачити або порухати. І на цьому шляху їх чекали справжні відкриття.

Друга світова війна вразила світ і докорінно змінила ставлення людей до людського життя та людства в цілому. Поява атомної зброї створила загрозу існування не лише цивілізації, але й життя на Землі. Постало питання: а чи можливе тепер мистецтво і в чому його сенс?

Образотворче мистецтво дало свою відповідь: жахливий антигуманізм масового знищення людей знайшов відображення в живописі та скульптурі, які відмовились від реальних образів,— в абстракціонізмі. Інші художники зверталися до «незіпсованого мистецтва», вважаючи такою творчість дітей, душевнохворих і представників племен, які стоять на примітивному щаблі розвитку.

Одним з основних принципів сучасного мистецтва стає колажність, тобто включення автором у свій твір малюнків, картин, розписів інших художників, у літературі та музиці — цитування фрагментів чужих творів, часто без вказування їхніх авторів.

Абстрактний живопис бачив світ як скупчення кольорових плям і неоформлених контурів. Але навіть цей хаос мазків на полотні, перетворений силою таланту, іноді обертався на гармонію.

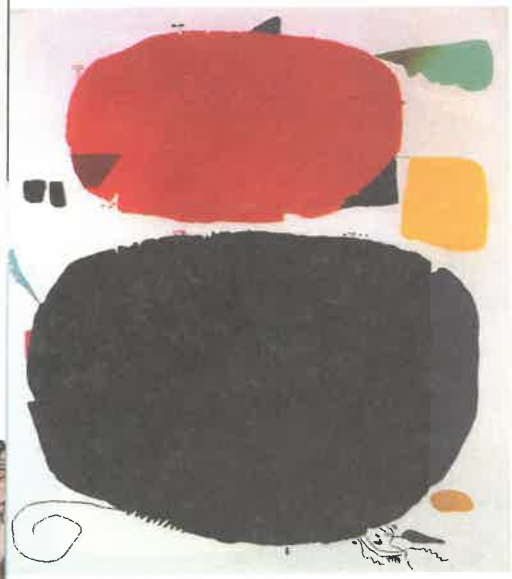

В. Баумейстер. Мортаруру з червоним над головою

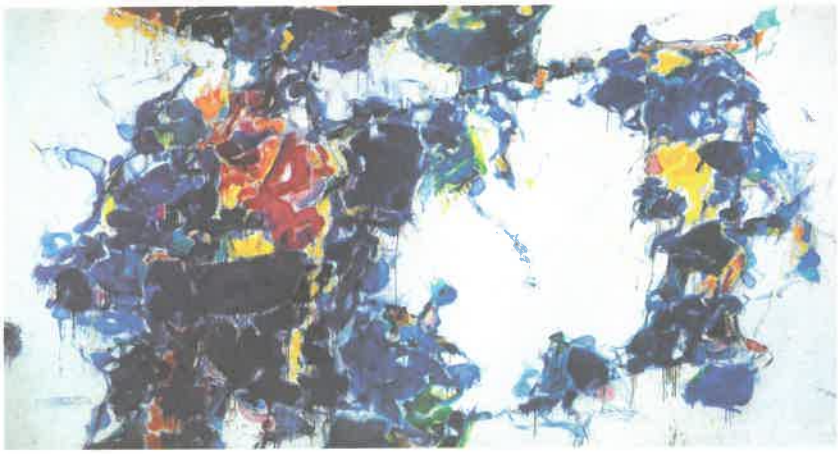

С. Френсіс. Блюз у синіх тонах

В. Кандинський. Козаки

П. Клеє. Сенеціо

Х. Франкенталер. Гори й море

Р. Делоне. Данина поваги Блеріо

Французький живописець і скульптор Жан Дюрбюффе (1901–1985) черпав натхнення у графіті й дитячих малюнках, а також у творчості душевнохворих, вважаючи їх «незіпсованим мистецтвом».

Ж. Дюбюффе. Джаз-банд

А. Джакометті. Людина, яка йде

Тендітні створіння

Альберто Джакометті (1901–1966) – швейцарський скульптор і живописець – створював скульптурні композиції, які відзначалися пластичними, видовженими й тендітними формами. Це справляло враження вразливості, незахищеності його творінь.

Дж. Дайн. Мене звати Джим Дайн 2

Нідерландський художник Піт Мондріан (1872–1944) розробив теорію неопластицизму – геометричної абстракції, яка використовує поєднання площин і прямих ліній.

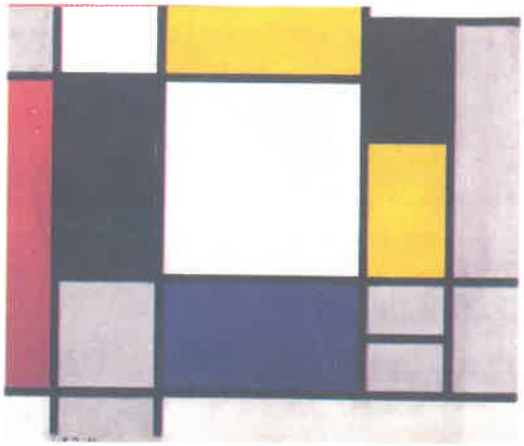

П. Мондріан. Композиція

А. Джакометті. Голова

Полотно і ломака

Джексон Поллок (1912–1956) першим з-поміж американських живописців почав застосовувати зовсім незвичайну техніку: він розстеляв на землі полотно – як правило величезного розміру – й наносив на нього фарбу, немилосердно б'ючи по полотну ломакою, яку використовував замість пензля. Іноді він просто ходив по полотну, тримаючи в руках продірявлену банку з фарбою й поливаючи свій майбутній витвір. Манера Поллока дістала назву екшн-пейнтинг – живопис у дії.

Д. Поллок. Одне

Д. Поллок. Номер 1А

Поп-арт

Незважаючи на тріумфальну ходу абстракціонізму Європою та Америкою, багато художників поставились до цього нововведення стримано. Так, Пабло Пікассо у своїх пізніх роботах просто копіював полотна знаменитих старих майстрів, уносячи в них власні поправки. Цим Пікассо підкреслював відданість традиціям європейського образотворчого мистецтва.

Із закінченням періоду повоєнної відбудови стало очевидним, що в Європі та США формується «суспільство споживання» — суспільство, засноване на купівлі-продажу, в якому насаджуються масові духовні цінності. Цей процес також став темою для художньої творчості. Увага західноєвропейських і американських художників зосереджується на об'єктах сучасного світу: автомобілях, хмарочосах, зображеннях зірок естради та кіно, фотографіях і малюнках для обкладинок популярних журналів. Цей напрям у мистецтві дістав назву поп-арт.

Е. Уорхол. Мерилін

«Виробництво живопису»

Американець Енді Уорхол (1929—1987) відобразив у своєму живописі основні риси «суспільства споживання»: масове виробництво товарів і потяг до максимальної реклами та самореклами. Він стверджував, що твори мистецтва — такий самий товар, як і будь-який інший, але підкреслював, що масове виробництво картин неминуче призводить до їх спрощення і врешті-решт до руйнування зображеного об'єкта.

Е. Уорхол. Диптих Мерилін

Р. Китай. Ні то ні

Поп-арт

Розвиток поп-арту, або мистецтва для мас, пов'язаний перш за все з образотворчим мистецтвом і музикою. Тут поп-арт відмовляється визнавати будь-які канони, реальний світ практично зникає з полотен художників. А наприкінці 60-х років 20 століття з'являються кінетичне мистецтво, ташизм, інформалізм – свого роду «відгалуження» поп-арту.

П. Блейк. На балконі

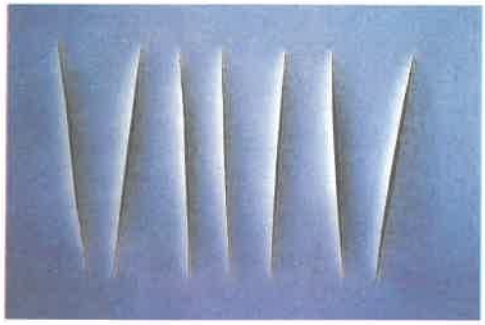

Л. Фонтана. Просторовий задум

Джеймс Розенквіст (нар. 1933), також американець, спочатку працював над створенням плакатів. Цей досвід він використовував у своїх живописних полотнах, де всі образи розчленовані й потім заново змонтовані, як у передвиборчих відеокліпах.

Д. Розенквіст. Етюд до портрета Мерилін

Що там, за полотном?

У 60-ті роки 20 століття абстрактне мистецтво стало таким само загальновизнаним, як і традиційне. Більше того — поділ на живопис, скульптуру й архітектуру також почав поступово зникати. Розфарбовані поролонові творіння Іва Клейна (1928—1962) і покриті дірками полотна Лючо Фонтани (1899—1968) — ні живопис, ні архітектура, ні скульптура. Ці художники прагнули змінити саме поняття «твір мистецтва». Порізані бритвою полотна Л. Фонтани й сьогодні змушують глядача відчувати потрясіння. Ріжучи полотна, він намагався проникнути в справжню глибину, яка ховається за полотном,— тобто вийти за межі двомірного простору картини.

А. Буррі. Мішок

Гілберт і Джордж. Показуючи носа

Р. Ліхтенштейн. У машині

Летюча лінія

Графіка (від грецького *grapho* — «пишу, креслю») — один з найважливіших видів образотворчого мистецтва. Графікою прийнято називати і малюнок вугіллям на папері, і друковані художні твори (гравюри) на основі малюнків, виконаних різними методами на міді, сталі, дереві, лінолеумі. В основі творів графіки лежить лінія, контраст білого й чорного або кольорових плям.

Особливим видом графіки є гравюра. Створення гравюри включає нанесення малюнка особливим способом на «дошки» зі спеціальних матеріалів і друкування з них відбитків. Гравюрою називається також і готовий віддрукований відбиток. Перевага гравюри полягає в тому, що оригінальний твір майстра може існувати в декількох десятках і навіть сотнях примірників.

Написи: К. Хокусай. Гора Фудзі в ясну погоду

А. Хіросіге. Місячне сяйво, Нагакубо

Кольорова гравюра на дереві одержала значне поширення в Японії у 18–19 століттях. У цей час працювали такі видатні майстри, як Кацусіка Хокусай і Андо Хіросіге, які передавали у своїх творіннях найтонші відтінки людських почуттів і станів природи.

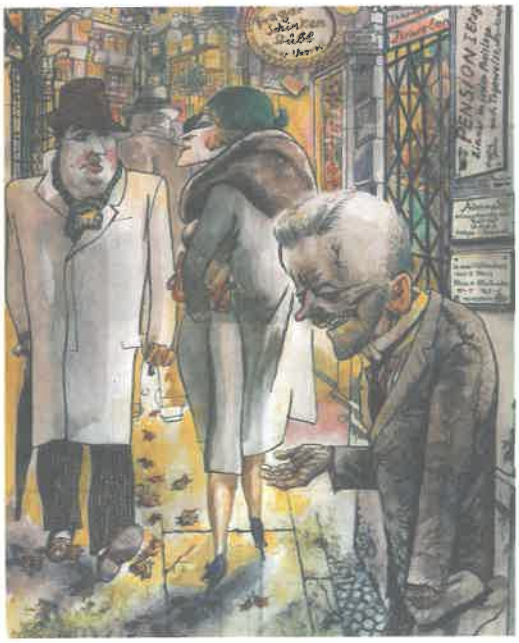

Г. Гросс. Вулична сценка в Берліні

Мистецтво гротеску

Здатність графіки до контрастів, до загострення образу використовується при створенні сатиричних і гротескних творів. Серед них — великі офорти Ф. Гойї та Ж. Калло, літографії О. Дом'є, малюнки Г. Гросса і Г. Цилле (Німеччина), карикатури Кукриніксів (Радянський Союз) та багато інших. Здатність графіки майже миттєво відгукуватись на найважливіші події і можливість створення численних копій творів використовувались для агітації та політичної пропаганди.

Г. Гросс. Вулиця

Рекламний плакат — особливий вид графіки. Плакат служить не тільки для цілей реклами, але й для політичної пропаганди, відбиває соціальні потреби й сподівання людей.

П. Макс. На всіх каналах Ен-бі-сі — прекрасний літній день

А. Муха. Афіша до п'єси «Коханці»

Портрет Че Гевари

Промислова графіка сьогодні, мабуть, наймасовіший вид графіки. Художники-дизайнери працюють над оформленням упаковок для товарів, торговими та фірмовими знаками, буклетами, наклейками, етикетками.

Мистецтво авангарду в 20 столітті широко використовувало в графіці контрасти, незвичайні поєднання чистих кольорів і геометричних форм. Характерними тут є роботи О. Родченка, чудового фотохудожника, живописця та графіка, який у 20-ті роки був прибічником конструктивістів.

О. Родченко. Композиція

У середині 50-х років 20 століття американські дизайнери Вен Кауфман і Артур Фітцпатрик досягли успіху, рекламуючи дорогі моделі автомобілів. Фітцпатрик малював машини, а Кауфман надавав їм відповідного фону.

Але вже у 70-ті роки мальовану рекламу майже цілком витіснила фотореклама. Виконані відмінними професіоналами композиції привертали увагу своєю безсумнівною автентичністю, добре представляли продукт, що рекламувався, але позбавляли рекламу фантазії, бешкетництва і простого людського тепла. Винахідливість фотохудожника дозволяла приховати дрібні недоліки виробу або товару та вигідно підкреслити ті достоїнства, які відразу не впадають у очі.

У наші дні реклама — це складний синтез фотографії та графіки із застосуванням спеціальних комп'ютерних технологій, які майже безмежно поширюють можливості художника у здійсненні своїх задумів.

З бронзи та мармуру

Скульптура — інакше її називають пластикою — вид образотворчого мистецтва, який відтворює світ в об'ємних пластичних образах. Як правило, об'єктом зображення в скульптурі стає людина, рідше — тварини або пейзажі. Головне достоїнство скульптури — можливість бачити фігури у просторі, у русі й точно передавати особливості будови тіла й форми предметів.

Розрізняють два основні різновиди скульптури — кругла скульптура, яка вільно розміщується у просторі, і рельєф, де зображення розташовується на площині, яка утворює фон. Твори круглої скульптури — це статуї, скульптурні групи, статуетки (фігури, значно менші за їхню натуральну величину), бюсти. Рельєфи бувають різних видів — залежно від призначення і розташування в архітектурній композиції. Низькі рельєфи називаються барельєфами, вищі — горельєфами, бувають також і заглиблені в поверхню рельєфи. Саме рельєфу доступне скульптурне зображення пейзажу.

Скульптура може мати самостійне значення, а може бути частиною архітектурного ансамблю або будівлі, прикрашати сад, парк, інтер'єр.

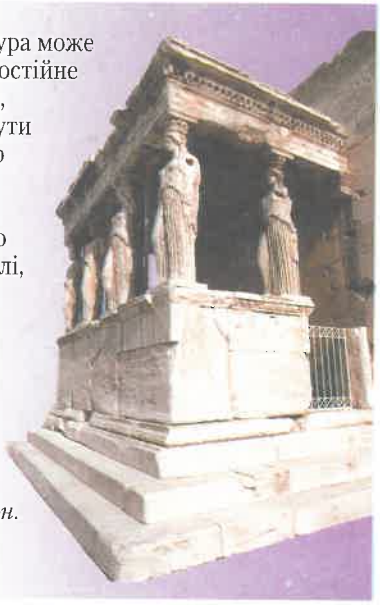

Ерехтейон. Портик каріатид

Кругла скульптура

Барельєф

Горельєф

Скульптура також поділяється на монументально-декоративну, станкову і скульптуру малих форм, яка є близькою до декоративно-прикладного мистецтва. Твори монументально-декоративної скульптури звернені до великої кількості глядачів, їх установлюють на вулицях і майданах міст, у парках, на фасадах будинків. До цього виду скульптури відносять пам'ятники, монументи, меморіальні комплекси. Станкову скульптуру встановлюють у залах виставок, музеїв, в інтер'єрі, де її можна розглядати зблизька у всіх деталях. Такі твори передають тонкі порухи людської душі, особливості психології та глибокі почуття.

Створення бронзової скульптури

Скульптуру з металу (найчастіше з бронзи — сплаву міді й олова) відливають за допомогою спеціально виготовленої форми. Спочатку з глини скульптор створює модель статуї. Потім виготовляють її точну копію з воску, покривають товстим шаром гіпсу. В отвір нагорі вливають розплавлену бронзу. Вистигаючи, вона перетворюється на скульптуру. Після цього скульптор видаляє зайвий метал й іноді полірує свій витвір.

Техніка витисненого воску — бронза, яку заливають, витискує віск

Скульптори висікають свої твори з мармуру та граніту, ліплять з глини, вирізають із твердих порід дерева. Часто виліплені з глини скульптури правлять за моделі для відливання з більш міцних і довговічних матеріалів — чавуну, бронзи, а в наш час і сталі, бетону, різних пластиків.

Художник може закарбувати лише один момент з життя людини, одну позу, один рух. Але скульптура завжди несе на собі відбиток того, що сталося з її героєм раніше і станеться надалі. Це надає скульптурі особливої виразності — так само як і можливість бачити зображення з усіх боків.

Завдяки зліпкам і відливкам визначний скульптурний твір може знаходитись одночасно в декількох музеях й розповсюджуватись у зменшених копіях.

У майстерні середньовічного ливарника

Ідеал у трьох вимірах

У часи античності, коли краса стала найвищим мірилом цінності твору художника, скульптура досягла надзвичайного розквіту. У 5–4 століттях до нашої ери в Афінах працювали великі скульптори Фідій, Мірон і Поліклет. Найчастіше ці майстри зображували богів і героїв давньогрецьких міфів. На щастя, значна частина їхніх робіт дійшла до нас у римських копіях. Фідій, найвидатніший зі скульпторів того часу, керував створенням скульптурного оздоблення Парфенона — храму в Афінах, присвяченого богині-покровительці цього грецького міста. Він висік також грандіозні статуї Афіни-Войовниці, Зевса Олімпійського та Афіни-Діви.

Пракситель. Гермес з немовлям Діонісом

Фідій

У творіннях скульптора Мірона оспівувались сила й краса людини, а в роботах Праксителя, який жив у 4 ст. до н. е., виявлявся дедалі глибший інтерес до внутрішнього світу й духовних переживань його героїв.

В епоху середньовіччя скульптура набула абсолютно іншого значення. Її творці прагнули втілити у своїх творах не ідеал краси, а високі почуття — страждання, віру, самовіддану любов до Бога. Простори готичних храмів були густо «заселені» скульптурними зображеннями: величними, скорботними, а часом — гротескними.

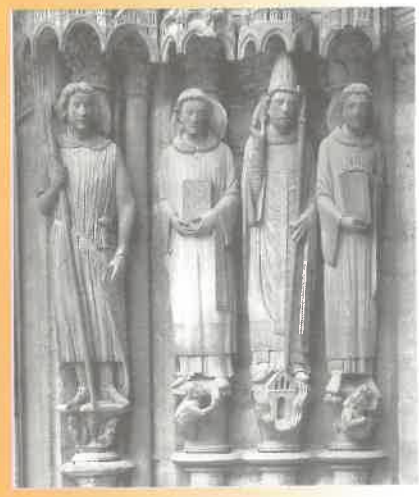

Мікеланджело. Капела Медічі. Флоренція

У роботах Мікеланджело Буонарроті (1475–1564) злились воєдино пристрасть, непоборна сила й насиченість образів — усе те, що було властиве художникам епохи Відродження. У 1504 р. він закінчив роботу над знаменитою статуєю «Давид», яка стала пластичним гімном людині, її духовній міці, мужності та красі.

Світська й церковна скульптура 17 століття відзначалась надзвичайною виразністю й була сповнена стрімкого руху. Особливо яскраво це виявилось у творчості італійського скульптора Лоренцо Берніні (1598–1680). У своїх роботах, таких як рельєф «Вознесіння Богоматері», статуях «Святий Лонгін», «Святий Ієронім», «Екстаз св. Терези», Берніні схвильовано розповідає про страждання і подвиги святих.

Л. Берніні. Екстаз св. Терези

А. Майоль. Три грації

Друга половина 20 століття ознаменувалася пошуками нових засобів і прийомів вираження. Поряд з традиційною круглою скульптурою виникають нефігуративні композиції, тобто такі, де скульптор прагне створити образ, виразити ту чи іншу ідею, не користуючись як моделлю натурником або будь-яким з існуючих у природі об'єктів.

О. Роден. Жителі міста Кале

В епоху класицизму скульптори повертаються до античних зразків — але не грецьких, а римських, більш холодних і важких. Постійний «перегук» з античністю відбувається в творах таких відомих скульпторів 18 століття, як французи Ж. Гудон і М. Фальконе, італієць А. Канова, данець Б. Торвальдсен.

Ж. Гудон. Вольтер

Мікеланджело. Давид

Інший погляд на скульптурне зображення склався наприкінці 19 століття. Найвидатніші майстри шукали нові форми для вираження тонких відтінків людських почуттів і найскладніших душевних порухів. Усе це знайшло втілення у таких несхожих за формою і близьких по духу скульптурах французьких скульпторів О. Родена і А. Майоля.

Г. Мур. Лежача фігура

Відлуння «великого» мистецтва

Досі ми говорили про визначні твори геніальних майстрів різних епох. Але образотворче мистецтво має особливу властивість — воно так чи інакше проникає в повсякденне життя людей, які в усі часи прагнуть прикрасити свій побут, зробити багатшим і яскравішим середовище, в якому живуть.

Цій меті й служить декоративно-прикладне мистецтво, творами якого можуть бути різне начиння, меблі, тканини, знаряддя праці, засоби пересування, а також одяг і всілякі прикраси. У творах декоративно-прикладного мистецтва використовуються різні матеріали: метали, кераміку, текстиль, дерево і безліч різноманітних технічних прийомів — різьблення, розпис, вишивка, вибійка, лиття, карбування, інтарсія та десятки інших.

Твори декоративно-прикладного мистецтва нерозривно пов'язані з художньою культурою тієї епохи, в яку вони створюються, з національним характером і особливостями побуту того чи іншого народу. Вони завжди знаходяться поряд з людьми і тому безпосередньо діють на їхній настрій і ставлення до світу.

Справжні твори декоративно-прикладного мистецтва ніколи не створюються «поточним» методом, кожний з них несе на собі відбиток творчої манери майстра, його неповторного погляду на світ. Однак у наші дні такими творами стають не тільки вироби народних майстрів, але й розробки дизайнерів, які прагнуть виявити все багатство пластичних і декоративних можливостей найпоширеніших матеріалів.

Кераміка періоду Мін

Кераміка відома людству з найдавніших часів. Майстри різних країн часом досягали вершин у роботі з цим матеріалом. Але, мабуть, ніхто не домагався такої граціозності й досконалості ліній, гармонії між формою предмета, розписом і його призначенням, як майстри середньовічного Китаю. Китайські вази в наші дні прикрашають найкращі музеї світу.

Скіфський золотий гребінь

Зброя й обладунки у середні віки і в новий час також ставали предметами декоративно-прикладного мистецтва. У прикрашанні стальних поверхонь використовувались чорніння, насічка золотом, інкрустація.

Знамениті туркменські килими вражають багатством, насиченістю тонів і складністю орнаменту, який ніколи не повторюється.

Англійські легкі польові обладунки

Батик — своєрідне мистецтво розпису по шовковій тканині — виник у Південно-Східній Азії. Сьогодні цю технологію використовують і професійні художники під час створення своїх творів.

Чжао Чжи. Гібіскус і фазан

Інструменти середньовічного китайського художника

Японська посудина

Одна з найскладніших технологій у декоративно-прикладному мистецтві — різьблення по лаку — була опанована китайськими майстрами понад дві з половиною тисячі років тому. У цей же час у Китаї з'являються вироби з литої бронзи оригінальної форми.

Вироби з порцеляни, винайденої в Китаї, досягли особливої вишуканості в Японії. У розписі ваз і посудин використовувались особливі технології, які дозволяли зберегти фактуру матеріалу.

Стілець. Іспанія

Комод. Франція

Крісло. Франція

Палац Амаліенбург. Інтер'єр. Німеччина

Європейські меблеві майстри використовували найскладніші прийоми для надання своїм виробам парадності й пишноти. Такі меблі призначалися для прикрашання віталень аристократів і вельмож.

Незвичайні й приваблюючі увагу форми найпоширеніших речей, які створюють дизайнери в наш час, змушують людей по-новому поглянути на стандартні інтер'єри квартир і офісів.

В. Мартінес. Інтер'єр вітальні

Творчість у мундирі

Мистецтво не завжди було незалежним від суспільних взаємин, політики, права і релігійних заборон. Творцям іноді доводилося рахуватись із загальноприйнятою думкою, смаками, а іноді й з побажаннями замовника портрета або скульптури. Але найвидатніші художники минулого завжди знаходили можливість виразити у своїх творіннях загальнолюдські помисли та прагнення.

Однак протягом історії траплялись часи, коли держава та її правителі захоплювали всю повноту влади й починали повністю контролювати всі сфери життя людей, серед них і мистецтво. Найменший відступ від пануючої ідеології жорстоко карався, аж до страти. У художників не залишалося вибору — або залишити батьківщину, або обслуговувати інтереси диктатур, які стали називати тоталітарними режимами саме через те, що вони прагнули цілковито підкорити своїх підданих.

В. Мухіна. Робітник і колгоспниця

Особливо складним щодо цього видалось для мистецтва 20 століття. В Італії, Іспанії та Німеччині прийшли до влади фашисти, тоталітарний лад утвердився і на території колишньої Російської імперії, де до влади прийшли комуністи. І фашистські, і комуністичні режими вважали мистецтво лише частиною пропагандистської машини, яка повинна була переконувати маси людей у правоті й непохитності створеного ними ладу. Художнику дозволялось оспівувати владу, її могуть і мудрість, славити народ, який прагне до «світлого майбутнього», тиражувати портрети вождів і національних героїв.

Однак створювати такі твори, в яких мала потребу влада, удавалося далеко не всім навіть із тих художників, які щиро співчували тоталітарним режимам. Така природа мистецтва — іноді у творі проступають такі риси, які хотів би приховати й сам його творець.

Проект найвищої будівлі у світі, яка мала бути споруджена в Москві на набережній річки Москви. Будівлю увінчувала стометрова скульптура Леніна. Нині на цьому місці розташований реконструйований храм Христа Спасителя

У живописі та скульптурі центральною темою стають образ вождя, нескінченно доброго й мудрого «батька народів». При цьому встановлюється суворий канон — ніхто не міг зобразити Генерального секретаря, фюрера або дуче не так, як наказували ідеологічні керівники, які постійно контролювали роботу художників.

І. Тоїдзе. Плакат

Д. Моор. Плакат

Припускались також епічні полотна із зображеннями подвигів на захист вітчизни, великих битв, ударної праці, пишних святкувань; життя народу малювалося тільки у райдужних тонах. Усі види модерністського й авангардного мистецтва були заборонені або оголошені, як у Німеччині, «дегенеративними».

В. Сєров. Ленін проголошує радянську владу. Фрагмент

Так сталося і з мистецтвом, яке опинилось під утиском тоталітаризму. Архітектура Німеччини, Італії та СРСР цієї епохи дивовижно подібна — це важкі, похмурі й в той же час пихато-величні й зроблені без смаку споруди, на тлі яких людина здається жалюгідним пігмеєм. Як зразками творці цих споруд користувались пам'ятниками тих епох і цивілізацій, які прирівнювали правителів до богів й оточували їх релігійним поклонінням.

Мавзолей В. Леніна на Красній площі — прямий нащадок шумерських храмів. Архітектор А. Щусєв

Фактично в цей час мистецтво зрадило собі й своєму призначенню — воно перестало відбивати дійсність, створювало вигадану реальність, служило пропаганді нелюдських ідей, зокрема війни. Використовуючи досягнення реалізму, художники, які співпрацювали з тоталітарними режимами, знеславили саму ідею реалістичної творчості.

Висотний будинок у Москві. У його архітектурі використані елементи, які нагадують готичні собори

SUPER!

Найбільшими у світі є кінні статуї Д. Джефферсона (1808—1889), генерала Р. Е. Лі (1807—1870) і Т. Дж. Джексона (1824—1863). Вони займають площу 0,5 гектара на горі Стоун поблизу Атланти (штат Джорджія, США). Скульптор Р. Фолкнер працював над ними з помічниками з 1963 до 1972 року.

Найбільшою у світі вважається мозаїка в Центральній бібліотеці Національного університету Мексики в Мехіко. Вона розташовується на чотирьох стінках зали, в якій тільки дві стінки мають площу 1203 квадратні метри, і розповідає про минуле країни до завоювання її іспанцями.

Найбільше живописне полотно — панорама Міссісіпі, написана Д. Баннардом у 1846 році. На полотні завдовжки 1524 метри й завширшки 3,66 метра зображена ділянка річки довжиною в 1930 кілометрів. Ця картина-гігант загинула під час пожежі в 1891 році.

Серед творів майстрів епохи Відродження найбільшим є картина пензля Тінторетто та його сина Доменіко, яка прикрашає стінку однієї із зал Палацу дожів у Венеції. Картина створена між 1587 і 1590 роками. На полотні, довжина якого сягає 22 метрів, а ширина — 7 метрів, зображено 350 людських фігур.

Найкоштовнішим скарбом за всю історію живопису вважається «Мона Ліза» Леонардо да Вінчі, написана в 1503—1507 роках. Першим покупцем твору італійського генія був французький король Франциск I — він запропонував майстру за неї чотири тисячі золотих флоринів. У наші дні важко визначити вартість цього шедевру, який зберігається в Луврі. Тільки страховка «Мони Лізи» становить близько 150 мільйонів доларів.

ГАРМОНІЯ СПІВЗВУЧ

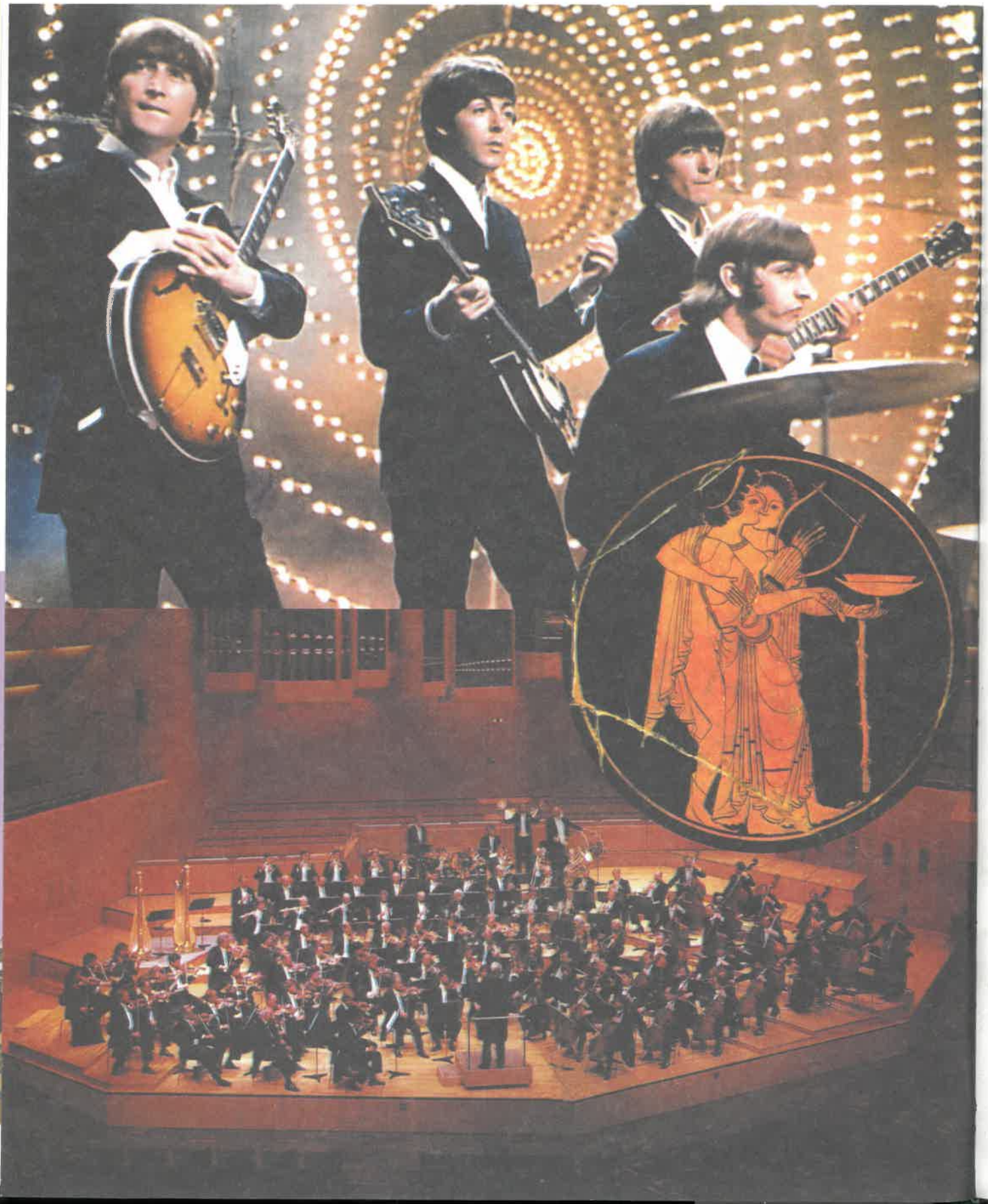

Музика — мова звуків. Але це не зовсім звичайні звуки — це гармонія, створена людиною, яка не існує поза її творінням. Це — потік особливо організованих звуків, які виражають найглибші й найскладніші людські почуття й переживання. Чудо музичного впливу виникає з поєднання того, що написав композитор, віртуозної техніки й глибини почуттів виконавця і залежить від здатності слухача сприймати музику.

Перші такти «Місячної сонати» Л. Бетховена, увічнені у бронзі

У різних народів існують прекрасні міфи про богів і героїв, які відкрили музику людям. Насправді музику давня людина... підслухала. Звук людського голосу був першим інструментом. Крім того, довкола постійно звучала музика природи — спів пташок, крики тварин, гуркоти грому, дзюрчання струмків. Близькість давньої людини до природи стала головним джерелом музики.

Найдавніші музичні інструменти, які дійшли до нас, схожі на примітивні знаряддя праці. Дерев'яну ступу або глиняний горщик обтягували шкірою, і вони починали звучати. Жменька сухого гороху, насипана в порожній гарбуз, давала дзвінкий тріск при струшуванні. Так з'явились ударні інструменти. Людина натягала тятиву лука і чула мелодійне дзвеніння. Це спостереження сприяло появі струнних інструментів. Щоб посилити звук і передати сигнал на далеку відстань, людина використовувала мушлі, роги тварин або пустотілі тростинні трубки — вони були найдавнішими духовими інструментами. Перші музиканти були одночасно й композиторами, які створювали музику, і її виконавцями. Тільки через багато століть композитор почав створювати твір і записувати його, а виконавець — втілювати.

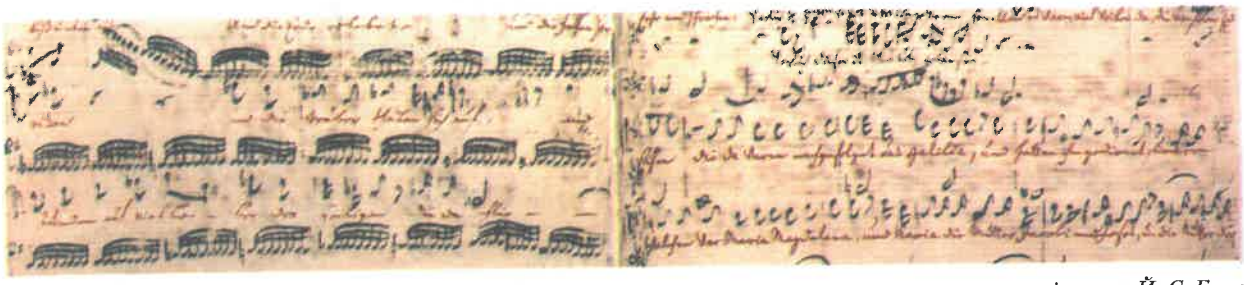

Сторінки партитури, написані рукою Й. С. Баха

Як записати мелодію?

В античній Греції було прийнято позначати ноти буквами. Ця система значно поширилась, але букви грецького алфавіту з часом були замінені латинськими. Ця форма музичного запису іноді застосовується й сьогодні. У середні віки церковна музика записувалась особливими знаками — невмами, які складалися з крапок, рисочок і ком. На Русі вони називались «крюки» і «знамена».

У 11 столітті італійський музикант Гвідо д'Ареццо розробив спосіб запису нот на нотному рядку, який складався з чотирьох горизонтальних паралельних ліній. Знаки-невми почали писати не лише на лініях, але й у просвітах між ними. Кожна лінія мала буквені позначення висоти звуку (потім вони перетворились на «ключі»). Гвідо д'Ареццо придумав і назви нот — до, ре, мі, фа, соль, ля, сі. Ця система дозволяла повно і точно передати «живе» звучання музики. Так виникла мова музики з її трьома головними складовими — мелодією, гармонією, ритмом. Короткі та довгі звуки в ній розрізняються за допомогою ритмічного поділу, заснованого на кратності двом (у цілій ноті — дві половинні, у половинній — дві чверті й так далі).

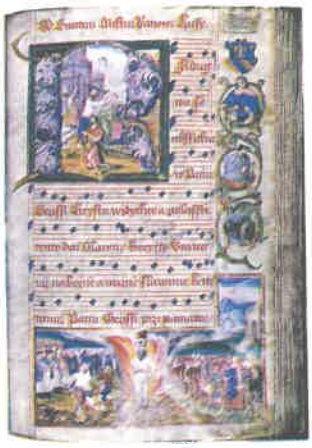

Англійський нотний запис середини 16 ст.

Є ще один важливий засіб вираження в музиці — темп. Як правило, в нотах композитор вказує, в якому темпі має звучати його твір, а виконавець повинен дотримуватись цих вказівок. Інакше завзята пісенька може прозвучати як траурний марш, а велична симфонія перетвориться на комічну танцювальну.

Метроном

«Мідь дзвенить і кімвал бряжчить»

Як й інші види мистецтва, музика за змістом поділяється на жанри. Першими виникли пісня, танець і марш — вони і склали першооснову музики. Існує ще один поділ — на інструментальну і вокальну музику. Він залежить від того, як виконується твір.

Кожний музичний інструмент має певний діапазон «голосу», свій особливий тембр і гучність звучання. Історично склалося декілька великих груп музичних інструментів.

Сучасний струнний квартет складається зі скрипок, альта й віолончелі

У 16—17 століттях найпоширенішим щипковим інструментом була лютня. На ній грали соло, акомпанували співу, включали до складу ансамблів і оркестрів. Грі на лютні обов'язково навчали юнаків і дівчат із заможних сімей. У 17 столітті на зміну лютні прийшла гітара. Вона трохи відрізняється від лютні — корпус лютні нагадує розрізаний навпіл гарбуз, а в гітари він плаский, з глибокими виїмками з боків. Гітара почала широко використовуватись як акомпануючий інструмент і відразу припала до смаку співакам — її приємний тембр гарно сполучався з людським голосом.

Португальська лютня

Сучасна гітара

Струнні інструменти

Так їх називають тому, що джерелом звуку в таких інструментах служить натягнута струна. Видобувати звуки з неї можна по-різному. Під час гри на фортепіано це відбувається при ударі молоточка по струні (фортепіано — струнно-ударний інструмент). Іноді струни щипають — так виникає звук гітари, мандоліни, арфи (недаремно їх називають струнно-щипковими інструментами). А ось струни скрипки й віолончелі починають звучати від дотику смичка (тому і весь цей ряд інструментів дістав назву струнно-смичкових).

Найпопулярніший зі смичкових інструментів — скрипка. Вона має сильний, яскравий, виразний звук і часто виконує соло в ансамблі й оркестрі. Починаючи з 16 століття скрипка поширилась по всій Європі, особливо в Італії, де виникли прославлені школи скрипкових майстрів — брешіанська й кремонська (за назвою міст Брешіа і Кремона). Там працювали славетні майстри Гварнері, Аматі й сам великий Страдиварі. Звучання інструментів, створених ними, досі залишається неперевершеним.

Лютня, флейта, віолончель і клавесин — так виглядав квартет у 16—17 ст.

Арфа — найдавніший із щипкових інструментів. Була відома ще в античній Греції та на Близькому Сході

Ударні інструменти

Звук з ударних інструментів видобувають за допомогою удару. Деякі з них можуть видавати звуки певної висоти (ксилофон, вібрафон, челеста, дзвони, литаври). Їх називають мелодійними ударними. Інші утворюють невизначені за висотою звуки (трикутники, бубни, кастаньєти, малі й великі барабани, тарілки). В оперних і симфонічних оркестрах ударна група з'явилась тільки в першій половині 19 століття.

Духові інструменти

Ці інструменти починають звучати тоді, коли повітря проходить крізь їхні порожнини, коливається й утворює звукові хвилі.

Дерев'яні духові інструменти (флейта, кларнет, гобой, фагот) складаються з порожнього корпусу (трости-ни) з отворами. Виняток у цьому ряду — саксофон, який винайшов А. Сакс у 1845 році: за тієї ж конструкції він не дерев'яний, а металевий.

Кларнет

Флейтисти. Мініатюра з середньовічного рукопису

Мідні духові інструменти (валторни, труби, тромбони, туби) являють собою вигнуті металеві труби, які закінчуються широким розтрубом, схожим на лійку. Вони ввійшли в симфонічний оркестр пізніше, ніж дерев'яні духові, — тоді, коли музика почала виконуватись не лише в салонах аристократів, але й у великих концертних залах.

Клавішні інструменти

Їх відрізняє від інших наявність клавіатури. У 1709 році італієць Бартоломео Кристофори винайшов клавішний інструмент, який дістав назву «клавесин з тихим і голосним звуком». Це й було фортепіано. Його клавіатура містила понад сім октав, що зробило фортепіано інструментом з найбільшим діапазоном звучання. Під руками майстра фортепіано може звучати як справжній оркестр.

Серед попередників фортепіано — верджинели, спінети, клавікорди й клавесини. Клавесин мав ясний, чіткий звук, але його конструкція не дозволяла збільшувати або зменшувати гучність.

Наприкінці 18 століття фортепіано повністю витиснуло клавесин і завдяки творчості таких композиторів, як Гайдн, Моцарт, Бетховен, а пізніше — Шопен, Шуман і Ліст, стало найпопулярнішим інструментом.

Фортепіано в 18—19 ст. прикрашали багатим різьбленням та інкрустацією

Орган —

найбільший духовий клавішний інструмент, та й взагалі найбільший з існуючих музичних інструментів. Для деяких органів доводиться будувати спеціальні будівлі. Для того, щоб орган зазвучав, повітря накачують у спеціальні ємності, а потім воно проходить крізь дерев'яні й металеві труби. Орган має декілька рядів клавіш для рук — вони називаються мануали — і велику кількість педалей, які переключають реєстри звучання. Більшість творів для органа — це духовна музика, яка супроводжує богослужіння. Найкращі органні твори належать німецькому композитору і органісту-віртуозу Й. С. Баху.

Акордеон, гармонія, баян, фісгармонія — це також клавішні інструменти.

Йоганн Себастьян Бах в оточенні своєї численної родини

Класика, вічна й мінлива...

Філософи давнини нерідко ставили музику поряд з математикою, вважаючи, що обидві вони є найбільш далекими від дійсності видами людської творчості. Математика, на їхню думку, пізнавала гармонію абстрактних чисел і величин, музика ж мала справу з чистими звуками й співзвуччями, вираженням гармонії небесних сфер.

Усе, однак, виявилось набагато складнішим. Музична творчість, як й інші види людської діяльності, у значній мірі залежить від стану суспільства та його духовного життя.

Людвіг ван Бетховен багато разів виправляв партитури своїх творів, домагаючись виразності й високого драматизму

Течії й напрями, які торкаються інших видів мистецтва, глибоко впливають і на розвиток музичної культури. Так, європейська симфонічна й камерна музика, яка виникла ще в середні віки як супровід для богослужінь, релігійних святкувань і урочистих подій при дворах правителів і вельмож, починаючи з епохи Відродження зазнала на собі впливу ідей гуманізму, бурхливі й чудернацькі пориви бароко, ставала потішною та ігровою в епоху рококо або суворою і стрункою в епоху класицизму. Не уникла класика впливу романтизму й реалізму, імпресіонізму та символізму.

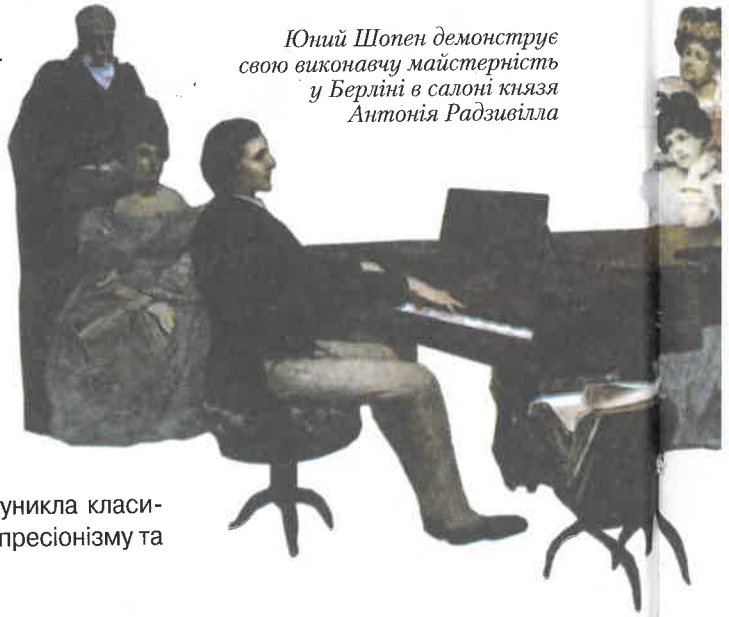

Юний Шопен демонструє свою виконавчу майстерність у Берліні в салоні князя Антонія Радзивілла

Із класицизмом пов'язаний розквіт віденської композиторської школи, де сяяли такі генії, як К. Глюк, Й. Гайдн, В. А. Моцарт і Л. Бетховен. Музична культура того часу переживала сильний вплив літератури й відбивала духовні пошуки й протиріччя епохи.

Груповий портрет сім'ї Моцарта. Вольфґанґ Амадей і його сестра Марія Анна — біля клавесина, батько Леопольд акомпанує на скрипці

Романтизм у музиці представлений творчістю німецьких композиторів Ф. Шуберта, Р. Шумана і Р. Вагнера. У Франції творцем хвилюючих романтичних симфоній став Г. Берліоз.

Роберт Шуман і його дружина Клара

Однак наприкінці 19 — на початку 20 століття симфонічна й камерна музика почала стрімко змінюватись. Композиторів більше не задовольняли старі творчі методи й прийоми. Прагнення досягти найбільшої виразності (експресії) й справити сильне враження на слухача привело до того, що гармонійне начало відійшло на другий план. Пізніше з'явилась навіть атональна, тобто така музика, що виключає мелодію й традиційну гармонію.

Оновлення музичної мови почалося ще у творчості німецького композитора Ріхарда Вагнера (1813–1883), який почав широко застосовувати ці дисонанси. Це надавало його музиці напруженого, нестійкого, схвильованого звучання.

Вагнер справив величезний вплив на композиторів-експресіоністів Ріхарда Штраусса (1864–1949) і Густава Малеера (1860–1911). Їхня музика поривчаста, сповнена трагізму й психологічної глибини.

Ріхард Штраус

У другому десятилітті 20 століття в музиці виникла «Нова віденська школа», яку очолили Арнольд Шенберг (1874–1951) і Альбан Берг (1885–1935). Почавши з музичної класики, ці композитори вже в середині 20-х років перейшли до атональної музики, а потім і додекафонічної. Вважаючи, що музичний твір нічим не відрізняється від звичайного конструювання з готових деталей, вони використовували як «елементи» своїх конструкцій серії, які складаються з 12 тонів, тобто всі звуки в межах октави (*dodeca* в перекладі з латини означає «дванадцять»). Виявилось, що, користуючись «серійною» технікою, можна створювати по-справжньому емоційні твори.

Альбан Берг

Музична культура 20 століття постійно зверталась до народної творчості, до музичного багатства народів усієї планети. З цим пов'язана поява прославлених балетів І. Стравінського «Жар-птиця», «Петрушка», «Весна священна», де використані не тільки давні слов'янські мотиви й звучання, а також нові напрями в популярній музиці — блюз, рок, фолк-рок, реггей, фанк, реп та інші.

У російській музиці такі композитори, як С. Рахманінов, І. Стравінський, О. Скрябін, успішно поєднували класичну традицію з пошуком нових засобів вираження, але провідна роль в оновленні мови симфонічної музики 20 століття належить двом російським геніям – Дмитру Шостаковичу та Сергію Прокоф'єву, а також блискучому англійському композитору Бенджаміну Бріттену.

Сергій Рахманінов

Наспіви з глибини століть

Добре відомо, що музика зародилася ще в ті часи, коли люди не мали писемності, не вміли обробляти метали й жили невеличкими сімейними групами й племенами. При цьому в кожного народу, кожного племені існували абсолютно особливі, неповторні наспіви, мелодії, ритми. Ми називаємо їх народною музикою, або музичним фольклором, тому що ці твори, так само як і легенди, билини, казки, не мають автора — вони створювались, удосконалювались і століттями шліфувалися виконавцями з народу, передавались від одного талановитого музиканта-самородка до іншого.

Народна музика надзвичайно різноманітна — це пов'язано з тим, що в минулому вона супроводжувала буквально кожний крок людини: від землеробських свят (колядки, веснянки, масничні, купальські пісні) і польових робіт (косарські, жниварські пісні) до народження, одруження (колискові й весільні пісні) і навіть смерті (похоронні плачі-причитання).

Кобзар

У скотарських народів пісні були пов'язані з прирученням коня, перегоном худоби й іншими подіями. Але з часом на зміну простим і коротким наспівам трудових, обрядових, танкових пісень і сказань про героїв прийшли набагато складніші — наприклад, російська протяжна пісня, румунська й молдавська дойна, інструментальні композиції закарпатських скрипалів, туркменських дутаристів, а також цілих інструментальних ансамблів і оркестрів, складених з народних інструментів. Вокальні твори виконувались не тільки в один голос, але й в ансамблях, з'явились різні форми багатоголосся, які пізніше лягли в основу духовної музики.

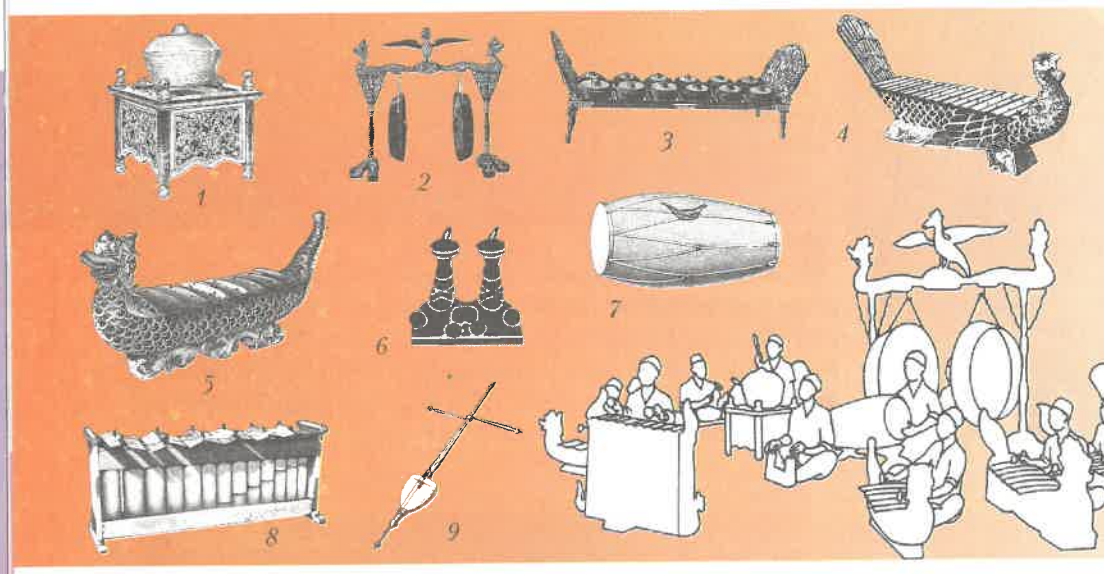

Гамеланг — оркестр індонезійської народної музики.

1. *Кенонг*
2. *Гонг агенґ*
3. *Бонанг*
4. *Гамбанг каю*
5. *Сарон*
6. *Гендер*
7. *Барильний барабан*
8. *Ринчик*
9. *Фідель з шийкою-шпилем*

Виконавців народної музики називали по-різному. У росіян це гуслярі й скоморохи, в українців — кобзарі й бандуристи, ашуги й акини — у народів Середньої Азії, хафізи — у персів, аеди — у давніх греків, шпільмани й менестрелі — в середньовічній Європі. Але всіх їх об'єднувало одне — музична обдарованість, виконавчий талант, чудова пам'ять, яка дозволяла запам'ятати не лише сотні мелодій, але й тисячі рядків текстів пісень, частівок, приспівок, билин, балад і сказань.

Дутар, комуз, саз, зурна, ситар — усі ці струнні інструменти з'явилися ще в позаминулому тисячолітті на просторах Центральної Азії та півострова Індостан.

Музичні культури кожного народу являли собою єдине ціле, і в той же час вони постійно взаємодіяли з іншими музичними культурами, переймаючи їхні найкращі досягнення. З появою професійних музикантів і композиторів народна музика почала широко використовуватись у їхній творчості. І перш за все тому, що в ній знайшло глибоке відображення духовне життя народів, їхні уявлення про красу й гармонію.

У 19 столітті дослідники почали збирати музичний фольклор, записуючи народну музику за допомогою нотних знаків і фіксуючи тексти пісень. Однак далеко не завжди цим традиційним способом вдавалося передати всі особливості оригінальних творів. Тільки з появою переносної звукозаписувальної апаратури стало можливим зберегти в оригіналі рідкісні зразки народної музичної культури.

Карнавал у Ріо-де-Жанейро — яскраве свято народної музики й танцю. Бразильська самба виникла на рубежі музичних культур африканських рабів, завезених до Південної Америки в 16–18 століттях, і корінного населення країни — індіанців різних племен.

Гагаку — середньовічний японський оркестр

1. *Флейта*
2. *Шалмей*
3. *Сьо*
4. *Гонг*
5. *Цурі дайко*
6. *Какко*
7. *Біва*
8. *Кото*

Звуки різних барабанів створюють ритмічну основу музичних композицій народів Азії, Африки, Латинської Америки.

«Бітлз» для п'яти континентів

Одне з найпомітніших явищ у музичній культурі 20 століття — повсюдне поширення так званої «популярної», або поп-музики. Виникнення цієї течії, а з нею і величезної індустрії з виробництва музичних записів, відеокліпів, товарів із зображеннями відомих виконавців — явище не таке просте, як може видатись. Поп-музика пов'язана з формуванням у розвинених країнах «масового суспільства» — широких верств населення, які мають певний достаток, головною метою існування яких стає споживання. Музика для «масової людини» — усього лише засіб для відпочинку та розваги. «Легкі» музичні жанри — пісні, романси, танцювальні мелодії — люди любили у всі часи, але поп-музика в тому вигляді, як вона існує зараз, сформувалася тільки на початку 50-х років 20 століття зі сплаву окремих елементів джазу, блюзу й сільського фольклору білих американців. Пізніше деякі музиканти почали вводити у твори поп-музики елементи музичної класики.

Основні вимоги, які ставились до поп-музики: вона повинна бути легкою, ритмічною, добре запам'ятовуватись і пізнаватись. Для цього непогано підходили ритми рок-н-ролу, однак з часом помітну роль почали відігравати й традиційний для Європи шлягер — популярна пісня, яка часто спиралася на народні мелодії,— і шансон.

Джаз

виник на рубежі 19 і 20 століть у результаті злиття елементів двох музичних культур — європейської й африканської. Африканські елементи — ритми, які складно переплітаються, основний мотив, що багаторазово повторюється, виконання за принципом «заклик і відповідь», виразність, імпровізації — увійшли до джазу разом з негритянським музичним фольклором — обрядовими танцями, робітничими й духовними співами, блюзами. До числа найвидатніших джазових музикантів належить Луї Армстронг, чорношкірий сурмач і вокаліст, чиї композиції завоювали серця мільйонів слухачів.

«Креольський джаз-банд» Кінґа Олівера

«Бітлз»

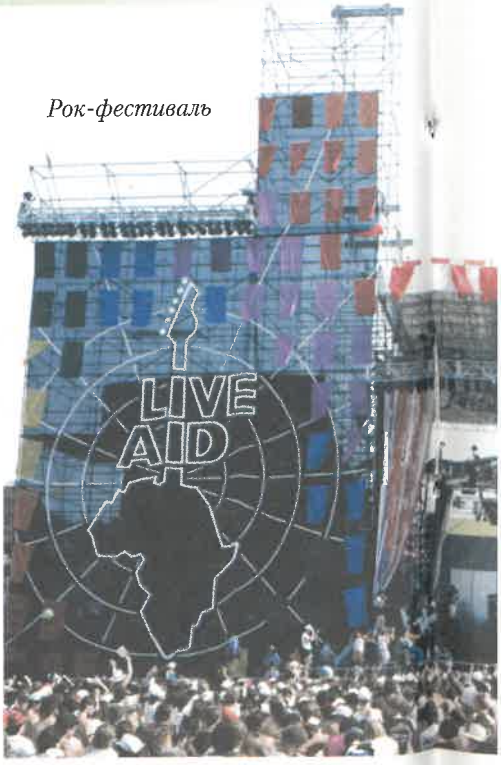

Рок-фестиваль

Рок-н-рол — стиль популярної музики, який виник у 50-ті роки 20 століття в США. Цей стиль сформувався з поєднання ритм-енд-блюзу (негритянського музичного мистецтва) і американського сільського фольклору (кантрі-енд-вестерн). Оригінальне поєднання ритму й музичних інтонацій рок-н-ролу стало основою сучасної поп-музики. Найвідомішим виконавцем рок-н-ролу досі залишається американський співак і гітарист з Мемфіса Елвіс Преслі, він увійшов в історію музики як «король рок-н-ролу».

Фреді Меркьюрі та Брайан Мей. Група «Квін»

Елвіс Преслі

Однак незважаючи на тиск ділків, які намагаються остаточно перетворити популярну музику на поточне виробництво стереотипних музичних поробок, серед рок- і поп-музикантів чимало високообдарованих і творчо спроможних людей. Виявилось, що в популярній музиці можливі досить складні композиції, оригінальні інструментовки, а головне — вона може нести заряд протесту проти всезагального знеособлювання й духовного збіднення, змушує людей вірити й сподіватися. Найкращі з виконавців ішли саме цим шляхом.

На жаль, у суспільстві споживання навіть щирий протест стає товаром, який користується попитом і дозволяє непогано заробляти. Це нерідко призводило серйозних музикантів до творчих криз, а часом і до загибелі.

Мік Джаггер — соліст групи «Роллінг Стоунз»

Рок-музика — галузь сучасної поп-музики, яка виникла з пісенно-танцювальних жанрів негритянського міського фольклору США у 30-ті роки 20 століття. Для рок-музики характерні застосування електронного перетворення й посилення звуку, підвищена експресія і театралізація виконання. Рок з моменту зародження став частиною молодіжної культури, виражаючи властивий їй пафос протесту проти обивательського «дорослого» світу.

Джим Сіммонз і група «Кісс»

Майкл Джексон — популярний американський співак, танцюрист і автор пісенних композицій — народився в 1958 році. Став творцем абсолютно оригінального різновиду сценічного танцю. Тріумф Майкла Джексона відбувся в 1982 році: його альбом «Трилер» розійшовся тиражем понад 40 мільйонів примірників і приніс співаку відразу вісім премій «Греммі».

Мадонна — одна з найяскравіших зірок останнього двадцятиріччя. Співачка народилася в 1958 році, а перший справжній успіх прийшов до неї в 1984 — відразу три її записи зайняли перші рядки в хіт-парадах Америки та Європи.

Рок-опера

Для сучасної музики дедалі характернішим стає поєднання різних жанрів і напрямів. З'являються рок-опери (наприклад «Ісус Христос — суперзірка» А. Уеббера), мюзикли, різні музичні шоу- і арт-проекти. Чисто американський жанр мюзиклу починає поступово завойовувати європейських слухачів і глядачів. У Росії, наприклад, уже здійснено декілька постановок бродвейських мюзиклів, які стали класичними,— «Чикаго» і «Кішки».

Сцена з рок-опери «Ісус Христос — суперзірка»

Звучання нової епохи

Історія музики й музичних інструментів протягом століть була тісно пов'язана з розвитком техніки. У 20 столітті бурхливий розвиток технології, електроніки й інформатики відкрив нові горизонти перед мистецтвом, заснованим на використанні звуку.

У перші десятиріччя минулого століття почали з'являтися небачені раніше музичні інструменти. Французький винахідник Р. Мартено створив новий інструмент для симфонічного оркестру з надзвичайними можливостями, які були блискуче використані композитором О. Мессіаном. Інструмент складався зі звичайного фортепіано й прикріпленої до нього металевої смужки, яка також мала клавіатуру — для регулювання тембру й сили звуку. Звук створювався електричними коливаннями, які посилювались і передавались на гучномовець (прообраз сучасних акустичних колонок). Звучання інструмента Мартено було глибоким, таємничим і відзначалось виключною чистотою.

Використання електроніки дозволило посилити й змінити звучання таких відомих інструментів, як акордеон, скрипка, саксофон, гітара.

В одній із лабораторій IPKAM — Інституту досліджень у галузі музики й акустики, заснованого композитором і диригентом П'єром Буле в Парижі

У другій половині 20 століття з'явились різні електронні пристрої та комп'ютери. Почались нові дослідження в галузі звуку, які тривають і до сьогодні. Увійшов до вжитку електроорган, який дозволяє одержувати абсолютно надзвичайні поєднання звуків і нові звукові ефекти. Цей інструмент знайшов застосування перш за все в популярній музиці.

Оркестр електронної музики

Електрогітара, винайдена в США у 30-х роках 20 століття, миттєво завоювала популярність у виконавців блюзу й джазу, а потім одержала загальне поширення в рок- і поп-музиці. Її будова істотно відрізняється від звичайної акустичної гітари: коливання струни не посилюються корпусом-резонатором, а перетворюються на електричні імпульси. Ці імпульси проходять крізь підсилювач (який не тільки посилює, але й дозволяє змінювати тональність і тембр звуку), а потім надходять на акустичні колонки.

У 70-х роках минулого століття з'явились перші синтезатори звуку, які самі по собі не є музичними інструментами. Однак якщо синтезатор підімкнути до традиційного інструмента — гітари, фортепіано, саксофону, скрипки,— він дозволяє змінити їхнє природне звучання на тисячі ладів. Звичайна гітара може звучати як цілий оркестр або великий орган.

«Б-Тоун»

Реп — один із стилів у сучасній музиці: ритмічна мелодекламація з фоновим електронним акомпанементом. Реп, як і його більш мелодійний різновид хіп-хоп, певною мірою замінює спів. Одним із творців нового стилю став у 1974 р. диск-жокей Дж. Седдлер, який створив групу «Furious Five», що у своїй творчості широко використовувала реп.

«Паблик енемі»

Виникнення музичного напряму, який отримав назву техно, пов'язане з бурхливим розвитком сучасних технологій обробки звуку. В техно-музиці класичні мелодії набувають нового звучання завдяки накладенню ритму й використанню складних звукових ефектів.

Створення техно-музики нагадує монтаж блочного будинку з готових деталей. В основі композиції — партія ритмічних ударних (від 130 до 220 ударів за хвилину). До ударних додаються лаконічні мелодичні послідовності — сіквенси: або створені на синтезаторі, або фрагменти існуючих музичних творів, що повторюються в різних комбінаціях. Іноді автори техно-музики запозичають «блоки» один в одного, створюючи ремікси.

У техно склалося кілька напрямів: «детройт-хаус», «транс», «брейкбіт», «трайбл», «хардкор», «прогресів». Усі ці напрями являють собою примхливу суміш ритмічних синтезованих звуків з уривками мелодій негритянських духовних гімнів, композицій у стилі хіп-хоп і реггей, ритмами релігійних церемоній північноамериканських індійців, ескімосів і народів Сибіру.

Рейв (від англійського *rave* — «марення») — стиль, у якому жорсткий і швидкий ритм, віртуозне гітарне соло та комп'ютерні звукові ефекти створюють неповторну мелодію. Стрімкий темп життя, космічні швидкості та величезні інформаційні навантаження 21 століття змушують прискорюватися й музику.

Одна з найвідоміших у Європі рейв-груп — «Scooter». Ця група склалася в середині 90-х років 20 століття, розпочавши з переробок популярних композицій інших музикантів. Клавішник Ханс Пітер Геердс, композитор і аранжувальник Хенрик Штадлер і співачка Брітт Мексим набули відомості після виходу оригінальної композиції «Hyper Hyper». До альбомів групи входять імпровізації на теми класичного року, енергійні танцювальні композиції, а також так звані «техно-балади», у яких нешвидкі гітарні пасажі та вокал поєднуються зі стрімкими ритмами рейву.

«Скутер»

Слідами закарбованого звуку

Про можливість записати й відтворити музичний твір у тому вигляді, в якому він прозвучав в оригінальному виконанні, мріяли композитори й виконавці минулого. Запис музики зробив би її доступною для величезної кількості людей — навіть тих, хто не може собі дозволити відвідувати концерти й оперні вистави.

Над цією проблемою ламали голову багато дослідників ще наприкінці 19 століття, але поталанило лише американцю Томасу Едісону (1847—1931). Едісон створив фонограф — прилад, який дозволяв записувати звук і відразу ж його відтворювати. Основою приладу був валик, вкритий тонким шаром олова. З валиком були сполучені акустичний ріжок із мембраною (прообраз мікрофона) і тонка голка. Мембрана сприймала звукові коливання, а голка записувала їх, креслячи неглибокі борозенки на поверхні валика, який обертався. Потім, встановивши голку в початок борозенки, записані звукові коливання можна було відтворити.

Фонограф

Зрозуміло, якість таких записів була надзвичайно низькою, але звукозаписувальні апарати швидко вдосконалювались. Валик був невдовзі замінений пласкою платівкою, яка оберталась, що було набагато зручніше — збільшився час звучання, з'явились пристрої, призначені тільки для відтворення звуку,— грамофони й патефони. Почався промисловий випуск платівок із записами музичних творів.

«Трактирне чудовисько»

Грамофон з його широкою трубою і корпусом із червоного дерева у свій час був предметом розкоші, хоча журналісти й потішалися над його хриплим звуком і нерозбірливістю слів у записах. На початку 20 століття навіть ходив віршик:

Хрипить проклята машина,
Сипить, і виє, і реве,
Як наче душать людину,
А вона, хоч душать, усе співає.

Патефон

Перші платівки обертались зі швидкістю 78 обертів на хвилину й звучали не більше трьох хвилин. У 40-х роках з'явились так звані «довгограючі» платівки. Час їх звучання збільшився настільки, що на одній платівці можна було записати великий симфонічний твір або цілий концерт. А з появою електронних підсилювачів покращилась і якість звучання, воно стало близьким до природного. У різних країнах почали створюватись сховища й колекції музичних записів — фонотеки, програвач або патефон можна було зустріти майже в кожній оселі.

Грамофон

Автоматичний програвач «Мьюзікбокс». Такі автомати встановлювали в США в барах,

Слухачами музики стала абсолютна більшість людей — і це привело до змін у самій музичній культурі. Виникла популярна музика, найпоширенішими музичними творами стали пісня й танцювальна композиція. Виробники платівок мали потребу в покупцях, і їм доводилось пристосовуватися до їхніх смаків і потреб.

Від магнітної стрічки до мікрочипа

Котушковий магнітофон

До середини 70-х років 20 століття музику записували на пластмасові платівки, але невдовзі їх змінили касети з магнітною стрічкою. Цей спосіб звукозапису виявився і дешевшим, і якіснішим, з його допомогою легше було домогтися об'ємного стереофонічного звучання. Крім того, вдалося створити компактні програвачі для касет — аудіоплеєри, які можна було носити із собою і слухати на прогулянці, у транспорті, удома, не заважаючи оточуючим.

Перший аудіоплеєр був створений в Японії в 1979 році, а потім ці пристрої з'явились і в інших країнах. Вони завоювали популярність серед молоді, тому що їх можна постійно носити із собою. Сучасні аудіоплеєри використовують як носії компакт-диски й навіть блоки електронної пам'яті.

Багатьом здавалось, що межа досконалості досягнута — поки в 80-х роках не з'явився новий винахід. Компакт-диск (CD) спричинив справжню революцію у звукозапису. Він являє собою пластмасовий диск, вкритий тонким блискучим шаром металу. На металі є довга спіральна доріжка, в якій під час запису утворюються мікроскопічні зміни.

Лазерний промінь у програвачі компакт-дисків зчитує їх і перетворює на звуки. Компакт-диски й міні-диски ще менших розмірів, які з'явилися в останні роки, відзначаються чудовою якістю звучання й настільки захищені від ушкоджень, що можуть зберігати записану музику практично вічно.

Розвиток усесвітньої інформаційної мережі Інтернет справив величезний вплив на всі сторони сучасного життя, у тому числі й на музику. Завдяки системі mp3 у кожного власника комп'ютера з'явилась можливість отримати доступ до практично невичерпних музичних багатств. Будь-який твір старої та нової музики можна ввести в пам'ять комп'ютера, слухати його, зберігати й обмінюватися з друзями.

SUPER!

Група «Бітлз» була абсолютним рекордсменом за кількістю перших місць у хіт-парадах — тільки в США їхні пісні понад двадцять разів очолювали списки найпопулярніших музичних творів.

Німецький композитор епохи пізнього бароко Георг Філіпп Телеман (1681—1767) написав понад 1000 кантат, мес, мотетів і псалмів, 46 «Пристрастей» (один із жанрів духовної музики), 40 опер, 600 увертюр, 50 концертів і незліченну кількість сюїт, квартетів і сонат для різних інструментів. Схоже, що саме цей напівзабутий композитор був найбільш плідним за всю історію музики.

Елтон Джон — один з найяскравіших представників шоубізнеса та музичний рекордсмен. Його пісні за останні 30 років неодмінно посідали верхні рядки хіт-парадів, а знаменита Candle in the Wind, написана в 1997 році, побила всі світові рекорди за тиражами запису.

Симфонічний оркестр лейпцігського Гевандхауза, який існує і сьогодні, є найстарішим. Він був створений у 1743 році.

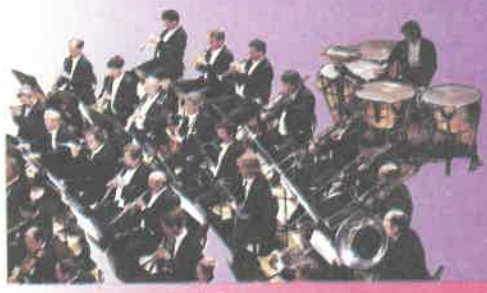

У 1952 році Д. Кейдж написав п'єсу «4'33''». Її можна зіграти на будь-якому інструменті, до того ж у ній немає нот. Виконавець просто сидить на сцені протягом 4 хвилин 33 секунд, а власне «музика» складається зі звуків, які долинають з глядацької зали, з-за куліс, з вулиці.

БЕЗСМЕРТНЕ МИСТЕЦТВО СЛОВА

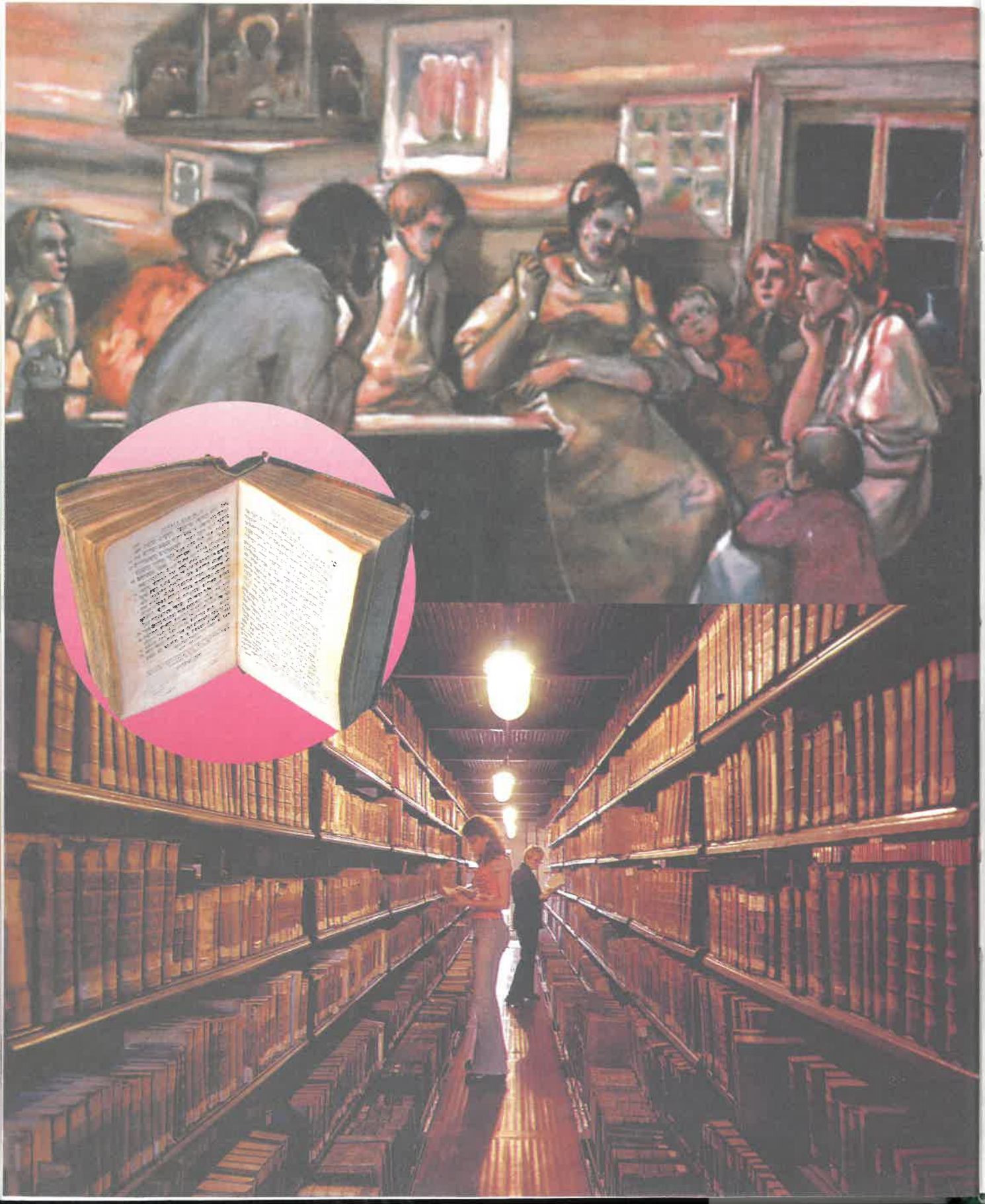

Художня література — мистецтво слова, письмового або усного. За допомогою слова, найуніверсальнішого засобу спілкування, вона відбиває дійсність з точки зору людини. Адже головний предмет літератури — людина в її ставленні до світу, дійсності.

Література створює своєрідний літопис історичного життя народу, духовно зв'язує нас з пращурами й нащадками, із сучасним суспільством. Вона впливає навіть на політику, але при цьому зберігає свою незалежність. Її завдання — змінити світ і людську свідомість з точки зору ідеалів правди, добра, краси.

Література не існує поза мовою, якою вона створюється. Усі твори, створені однією мовою або в межах культури одного народу, складають національну літературу. Твори, пов'язані спільним часом створення й художніми особливостями, складають літературу тієї чи іншої епохи.

Художня література поділяється на два основні типи — поезію та прозу.

Г. Монро. Мандрівний поет. Фрагмент

Поезія — це по-особливому організована образна мова. Вона виникла в ті часи, коли писемності не було, а інформація передавалася від однієї людини до іншої, від покоління до покоління. Найважливіші тексти складались так, щоб їх було легше запам'ятати. Тому у віршах багато з елементів (наприклад кількість складів, наголосів) повторюються, утворюючи особливий ритм. Повторюваність частин слова (закінчень) привела до появи рими.

Проза — це пряма, художньо багата мова, яка вільно ллється. Прозові твори торкаються всіх сторін життя людей і зображають їхнє духовне життя й реальний світ. Існує велика кількість прозових жанрів — роман, повість, новела, драма в прозі. Прозовий твір дозволяє безпосередньо сприймати життєву реальність, оцінювати вчинки, думки й навіть зовнішній вигляд героїв. У прозі також існує внутрішній ритм, але він не так чітко виявляється, як у поезії.

«Книга мертвих»

Єгипетська і шумерська літератури — найдавніші літератури у світі. Учені вважають, що єгипетська проза виникла з написів на гробницях вельмож. У гробниці єгиптяни клали «Книгу мертвих», в якій містились напучування, як поводитись у загробному світі.

Суд Осіріса. Мініатюра з «Книги мертвих»

Гільгамеш —

напівлегендарний правитель міста Урук, герой шумерського епосу (27—26 століття до нашої ери). Єгипетські пісні про Гільгамеша — найдавніша літературна пам'ятка — містить близько 3000 рядків, записаних клинописом на 12 глиняних табличках, знайдених на руїнах Ніневії.

Розкажи-но мені казку!..

До того як люди винайшли писемність, література існувала у вигляді усної народної творчості — фольклору. Фольклор нерозривно пов'язаний з повсякденним життям людей — святами, обрядами, сімейними подіями. Його твори передавалися від уст до уст, і кожний виконавець міг додати до пісні або билини свої переживання й спостереження. Фольклор різних народів має багато спільного, при цьому він відбиває особливості історії та своєрідність мови кожного народу. В українському фольклорі існують такі жанри, як думи й коломийки, яких не зустрінеш більше ніде.

Бандурист на березі Дніпра

Три кити літератури

Література, як, за старовинними повір'ями, земля на трьох китах, тримається на трьох головних родах словесної творчості — епосі, ліриці, драмі.

Епос — це розповідь про значні події, які побачив автор ніби збоку. До епічних творів належать епопея, героїчний епос, відомий з давніх часів, а також роман.

Гомер — давньогрецький поет, автор епічних поем «Іліада» й «Одіссея»

Епічного звучання може набувати й повість (зображення історії життя однієї людини або декількох періодів у житті групи людей). Особлива форма епічної літератури — нарис, в основі якого лежить достовірний опис подій, які реально відбувались.

Улісс — герой «Одіссеї»

Ілюстрація Е. Делакруа до поеми Байрона «Дон Жуан». Англійський поет-романтик Джордж Байрон став кумиром свого покоління не лише в Англії. Його віршами зачитувалися, його героїв наслідували

Лірика

Фіксує стани персонажа або автора у ті чи інші моменти життя. Ліричний образ — це образ-переживання, вираження почуттів і думок автора під впливом життєвих вражень. Висока емоційність лірики вимагає і відповідної форми — стислої, місткої й виразної. Найбільше для цього підходить віршована мова. Лірична поезія має різні форми — елегії, балади, сонета. Залежно від теми розрізняють політичну, філософську, любовну, пейзажну лірику.

Т. Г. Шевченко. «Катерина»

Драма

Як і епос, вона зображує життя через події, вчинки й сутички героїв, але подає його як живу подію, яка розгортається на наших очах. Дію в драмі прийнято показувати через конфлікт у формі діалогу. Іноді персонаж драми розповідає про себе або про події, звертаючись до самого себе,— і тоді діалог перетворюється на монолог.

Драматург може виражати своє ставлення до того, що відбувається, тільки ремарками, в яких характеризує місце дії, зовнішність персонажів, особливості їхньої поведінки. Тому герої драми повинні характеризувати себе самі — своїми вчинками або висловлюваннями викликати в глядачів співчуття або обурення. Особливо сильне враження справляє драма, поставлена на сцені театру, де актори своїм мистецтвом перетворюють персонажів на живих людей.

Антон Чехов — один з основоположників нової драматургії 20 ст. У його п'єсах дія відіграє другорядну роль. У центрі уваги — поривання душі й почуття героїв, приховані за буденними словами й учинками

Залежно від характеру конфліктів і почуттів, які викликають у читача або глядача драматичні твори, вони поділяються на декілька видів.

Трагедія зображає гострі, непримиримі конфлікти, які призводять до катастрофи й найчастіше — до загибелі головного героя. Трагедія змушує глядача переживати складні почуття — співчуття, жаху і в той же час дещо піднесене, що облагороджує душу.

Сцена з трагедії Есхіла «Евменіди». Зображення на грецькій вазі

Драма (у буквальному значенні поняття) — п'єса з гострим конфліктом, який має більш побутовий характер і може бути розв'язаний. Драма поєднує в собі трагічне й комічне — як зазвичай буває в житті.

Комедія зображає життєві ситуації й характери, які викликають сміх. У комедії зустрічаються всі відомі відтінки комічного — гумор, іронія, сарказм, сатира.

Ілюстрація до поеми Дж. Мілтона «Втрачений рай»

У будь-якому роді словесної творчості головне — образи людей, прояви їхніх характерів за тих чи інших обставин. Тема твору — це те коло питань, на яких автор зосередив свою увагу. Тема розкривається за допомогою сюжету.

Сюжет — це ланцюг подій, які розкривають характери дійових осіб, свого роду схема, за якою збудована розповідь. Сюжет складається з експозиції (розповіді про обставини до початку дії), зав'язки (початку розвитку подій), кульмінації (моменту найвищого напруження дії) і розв'язки (заключного моменту дії).

Ілюстрація до роману Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера»

Казки для розумників

Наукова фантастика — це література про майбутнє, яка виникла в епоху стрімких соціальних і економічних змін. Методи, якими користуються письменники-фантасти, дозволяють змоделювати наслідки змін, які відбулися в природі, суспільстві, науці та техніці.

Особливий вид фантастики — фентезі, жанр, який виник на основі казок і легенд. Якщо наукова фантастика спрямована в майбутнє, корні фентезі — у минулому. Зазвичай дія творів розгортається у світі, де панує магія й відбувається битва між Світлом і Пітьмою, Добром і Злом. Родоначальником фентезі вважають англійського письменника Дж. Р. Р. Толкіна, який створив всесвітньо відому трилогію «Володар кілець». Серед сучасних творців фентезі — У. Ле Гуін, Р. Желязни, М. Муркок, М. Стюарт.

«Стиль — це людина»

Про це постійно нагадував великий французький письменник Ґустав Флобер. Адже головний зображувальний засіб літератури, безвідмовний інструмент письменника — мова. А мова і стиль кожного автора абсолютно індивідуальні й відбивають особливості його психології та ставлення до світу. Інша річ — творчий метод. Це найбільш загальні прийоми і засоби відображення життя, які виявляються у творчості багатьох письменників у будь-яку епоху.

Істина, добро та краса

Одним із найвідоміших творчих методів є реалізм. Він існував на різних етапах розвитку людства, і його історія надзвичайно багата. Реалізм передбачає правдиве зображення дійсності, а уявлення людей про істину і правду завжди відрізнялись.

Риси реалізму можна знайти у творах давнього світу й раннього середньовіччя, але остаточно він склався в епоху Відродження, коли література звернулась до людини, до людської особистості з усіма її достоїнствами й недоліками. Саме в цей час з'явились масштабні літературні образи, імена яких ставали прозивними — Гамлет, король Лір, Дон Кіхот.

У реалізмі епохи Просвітництва з'явився новий герой — людина з низів, яка досягає успіху не завдяки знатності й багатству, а розумом, чесністю й працьовитістю. Таким є Робінзон Крузо із знаменитого роману Даніеля Дефо.

Лихварка. Ілюстрація П. Боклевського до роману Ф. Достоєвського «Злочин і кара»

Творчість російського письменника Ф. М. Достоєвського справила величезний вплив на розвиток світової літератури. Проблеми й болючі питання, поставлені в його книгах, кожне покоління вирішує по-своєму.

Англійський письменник Чарлз Діккенс був людиною свого часу: непохитно вірив у прогрес і вважав, що література повинна перш за все допомагати правильному моральному вихованню. Своїми творами він навчав читача, що не буває безнадійних ситуацій і невиправних людей.

Ілюстрація Х. Брауна до роману Ч. Діккенса «Девід Копперфілд»

Оноре де Бальзак — автор дев'яноста романів

У 19 столітті розквіт європейського реалізму пов'язаний з іменами блискучих письменників, справжніх майстрів — Стендаля, Флобера, Бальзака, Золя у Франції, Діккенса й Теккерея в Англії, Пушкіна, Гоголя, Тургенєва і Толстого в Росії. Глибоко досліджуючи дійсність, реалізм 19 століття розкривав характери в їхніх зв'язках із життям суспільства.

Пампушка — героїня однойменної новели Гі де Мопассана

Реалізм 20 століття зазнав різних впливів і опанував досягнення інших творчих методів і течій у мистецтві (символізму, імпресіонізму, експресіонізму). Елементи реалізму присутні і в «інтелектуальному романі» Т. Манна і Г. Гессе, у фантастичних творах А. Франса, К. Чапека і М. Булгакова, у романах-притчах А. Платонова і драмах Б. Брехта. Водночас у реалізмі 20 століття величезну роль відіграють факт і документ. Документальна розповідь — автобіографія, мемуари — також здатна правильно відобразити події епохи, характери й особливості психології сучасників.

Андрій Платонов. «Місто Градов»

М. Врубель. Політ Фауста і Мефістофеля. Ілюстрація до твору Й. В. Ґете «Фауст»

Лев Толстой

У світі загострених почуттів

Сентименталізм (від французького *sentiment* — «почуття, відчуття») — напрям у літературі другої половини 18 століття. Письменників-сентименталістів гостро цікавив світ людських почуттів. Вони не лише по-новому зображали ці почуття, але й по-новому оцінювали людей — залежно від здатності до щирих і глибоких переживань. Така здатність вважалася головним достоїнством людини. Тому такі твори, як «Сентиментальна подорож» Л. Стерна, «Страждання молодого Вертера» Й. В. Ґете або «Бідна Ліза» М. Карамзіна, сприймалися сучасниками як художні відкриття. Сентименталісти прагнули довести, що людина, близька до природи, не зіпсована аристократичними й буржуазними забобонами, вміє тонко відчувати, кохати, страждати, захоплюватися красою.

Ілюстрація до роману С. Річардсона «Кларисса Гарлоу»

Бунт заради ідеалу

Романтизм — художній метод, який склався на початку 19 століття, у переламну епоху після Великої французької революції. Романтики обстоювали ідею свободи особистості, але не могли не бачити, що будь-який ідеалізм у суспільстві, де правлять гроші, приречений. Письменники пильно вдивлялись у душу людини і створювали свій вигаданий світ, часто протилежний реальності, намагаючись таким чином донести до читача свій ідеал.

Запалений романтичною поезією Дж. Байрона, художник Е. Делакруа створив картину «Загибель Сарданапала»

Т. Г. Шевченко. Аскольдова могила

Герой письменників-романтиків — бунтар, сильна особистість, яка гостро відчуває недосконалість світу й заперечує його закони. Він завжди поза суспільством і бореться з ним. Романтична традиція ніколи остаточно не припинялась, незважаючи на те, що на зміну романтизму прийшли інші течії в літературі.

Ілюстрація до роману Г. Белля «Пригоди речового мішка»

Загадковий символ

В останній чверті 19 століття у французькій літературі з'явився напрям, названий імпресіонізмом. Письменники-імпресіоністи приділяли підвищену увагу стилю своїх творів і передачі найтонших вражень, порухів душі, змін у природі.

Разом з імпресіонізмом у Франції виник і символізм. Для письменників-символістів слово — це не загальнозрозумілий знак. Воно несе додаткове навантаження — відбиває не суть речі або явища, а індивідуальне уявлення поета про світ. У поезії символізму панували сум і розчарування. Поети й прозаїки писали про занепад суспільства, про неможливість щастя, про марність людських зусиль. Символом щастя стала Синя пташка з драми бельгійського драматурга-символіста М. Метерлінка. Її шукали повсюди, а знаходили у себе вдома, у клітці. У Росії символізм утвердився на рубежі 19 і 20 століть у творчості поетів Д. Мережковського, З. Гіппіус, К. Бальмонта, В. Брюсова, Ф. Сологуба, О. Блока і А. Бєлого.

Н. Гончаров. Портрет М. Гумільова

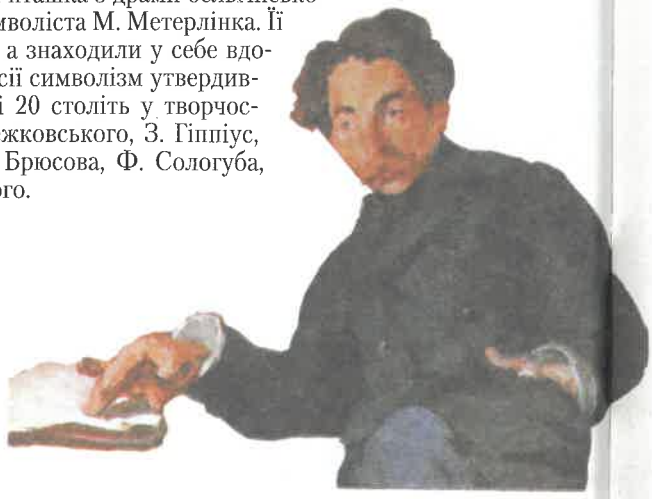

Е. Мане. Портрет С. Малларме — поета, прозаїка і теоретика символізму

Сцена з вистави за п'єсою С. Бекетта «Ендшпіль»

Гнів і жах

У першому десятиріччі 20 століття у середовищі німецьких художників виник новий напрям — експресіонізм (від французького *expression* — «виразність»). Експресіоністи у своїй творчості прагнули передати особисті відчуття (біль, гнів, страждання, любов, віру), доведені до крайньої міри. Уражені кривавим жахіттям Першої світової війни, вони намагались виразити сум'яття і хаос соціальних катаклізмів. Їхні герої — не окремі люди, а завжди узагальнені образи (Мати, Людина, Народ, Маса).

У Німеччині експресіонізм торкнувся всіх видів мистецтва, серед яких і література. Його впливу зазнали письменники Й. Бехер, Е. Толлер, Б. Брехт, Л. Франк та багато інших.

Портрет Франца Кафки. Акварель де Прештля

Кадр із фільму «Політ над гніздом зозулі» за романом Кена Елтона Кізі. Реж. М. Форман

SUPER!

Найвідоміша книжка у світі, яку найчастіше купують,— Біблія. Її тираж починаючи з 1815 року склав два з половиною мільярди примірників. Біблія перекладена на 2233 мови й діалекти.

У «Щоденнику Анни Франк» єврейська дівчинка, яка згодом трагічно загинула, описала події, що відбувалися з її сім'єю під час Другої світової війни в Амстердамі, окупованому нацистами. Ця дивовижна, сповнена трагізму книжка перекладена на 55 мов і розійшлась тиражем понад 25 мільйонів примірників.

Найбільшим попитом у світі користуються детективи Агати Крісті. 78 романів письменниці, в яких головними героями є детектив Еркюль Пуаро і старенька любителька приватних розслідувань міс Марпл, розійшлися тиражем у два мільярди примірників 44 мовами.

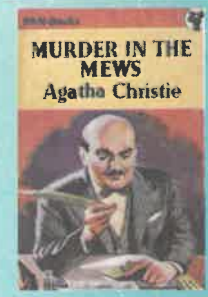

Знаменитий драматург, творець «театру абсурду» С. Беккет є автором найкоротшої п'єси. Вона триває лише 30 секунд і називається «Подих». Зате найдовшу театральну п'єсу, створену ірландським драматургом Дж. Арденом, «висидить» не кожний глядач. П'єса називається «Нон-стоп Коннолі-шоу», і для того, щоб зіграти її цілком, акторам необхідно 26 з половиною годин.

Пабло Пікассо, найвизначніший живописець 20 століття, був неймовірно плідним ілюстратором літературних творів. За своє довге творче життя він створив близько 30 тисяч ілюстрацій до найбільш відомих і популярних книжок свого часу.

Найменшою книжкою є Біблія, виготовлена в 2001 році вченими Масачусетського технологічного інституту (США) за допомогою мікролітографії. Таким чином, повний текст Нового Заповіту вміщується на кристалічній силіконовій платі розміром 5х5 мм.

МИСТЕЦТВО ПЕРЕВТІЛЕННЯ

В основі видовищних мистецтв лежить сценічна дія, інакше кажучи — виступ акторів перед глядачами.

Театр — мистецтво, яке народжується просто перед очима глядачів. Дію п'єси не можна повернути назад. Тому на кожній виставі створюється особлива, неповторна атмосфера, а глядач стає повноправним учасником вистави.

У створенні театральної вистави беруть участь різні види мистецтва. Актор, використовуючи текст драматурга, створює на сцені образ героя. Його робота підкоряється задуму режисера. Художник створює декорації та костюми героїв, увесь образ постановки. А щоб глядач зміг побачити виставу такою, якою її задумав режисер і втілюють актори, необхідна участь ще великої кількості спеціалістів — освітлювачів, звукорежисерів, гримерів, костюмерів, працівників сцени.

У всіх народів світу з давніх часів існують свята, пов'язані зі збиранням урожаю та весняним відродженням природи. Ці свята дали життя театру Стародавньої Греції та Риму. У Греції вони були присвячені Діонісу, богу вина й виноробства. Хор перерядженних у масках козлів (козел був символом родючості) і заспівувач виконували пісню, але це був не звичайний спів, а діалог, свого роду обмін думками.

Давньогрецький актор

Невдовзі спів почав супроводжуватись дією. Свято поступово перетворювалось на масове видовище.

Творці античної трагедії Есхіл, Софокл і Еврипід жили й творили у 6 — 4 століттях до нашої ери. Це епоха найвищого розквіту античного театру. В образах міфологічних героїв геніальні драматурги зуміли розкрити трагічні протиріччя, які живуть і борються у людській душі.

Театральне мистецтво Риму мало давні традиції. На землі Італії здавна побутувала народна комедія — ателана. Сюжет ателани виникав просто по ходу дії, у ній брали участь чотири постійні персонажі — шахрай Буккон, скупий старий Папп, горбун і пройдисвіт Доссен і дурний ненажера Мак.

У греків римляни запозичили жанри класичної трагедії та комедії. Римські драматурги опрацьовували сюжети грецьких п'єс,ускладнюючи їхню дію, додаючи їй динамізму і вносячи в твори римські уявлення про обов'язок, честь, героїзм. Злиття грецької комедії та старовинної ателани породило римську комедію. Найвідомішими майстрами комедії в Римі на рубежі тисячоліть були Плавт і Теренцій. Театр античного світу і його спадок стали основою сучасного театру.

Давньогрецький театр

У Стародавній Греції театр складався з орхестри, місць для глядачів і скени. Орхестра — це круглий майданчик, на якому виступали актори і хор. Глядачі вільно розташовувалися навколо неї. За межами орхестри знаходилась скена: там актори переодягались, щоб вийти до глядачів. Згодом передня частина скени — проскеній — почала використовуватись під час вистави. Акторами в Стародавній Греції могли бути тільки чоловіки — вони виконували й чоловічі, і жіночі ролі. Ця традиція довго існувала в багатьох європейських країнах, а в китайському та японському традиційному театрі існує й сьогодні. Актор виходив на орхестру в масці — при величезних розмірах театрів (деякі з них вміщували до 10 тисяч глядачів) вираз його обличчя не був видний глядачам.

Маски — трагічна і комічна — надягались разом із париком через голову і мали отвори для очей і рота. В отвір рота вставлявся металевий резонатор, який підсилював голос

Жонглери, гістріони, менестрелі

У середні віки театр продовжував існувати, незважаючи на заборони церкви. Іноді вистави закінчувались тим, що всіх їх учасників кидали до в'язниці. Мандрівних акторів в Італії називали гістріонами, у Франції — жонглерами, в Англії — менестрелями, на Русі — скоморохами. Умілий гістріон був фокусником і акробатом, танцюристом і музикантом, міг виступити і як дресирувальник з мавпочкою або ведмедем. У цих виставах просто неба жив веселий дух карнавалу, висміювання знаті й багатіїв.

Жонглер-канатоходець

У мистецтві вагантів (недовчених семінаристів або колишніх священиків, які складали смішні куплети латиною) головним були пародія і сатира. Вони переінакшували на блазнівський лад церковні служби й співи.

Постановки містерій приурочувались до церковних свят або ярмарок і відкривались урочистою ходою городян різного віку й стану. Сама містерія тривала декілька днів і ночей. Виконавці, змінюючи один одного, розігрували сцени на сюжети з Біблії. На одному кінці дерев'яного помосту, який правив за сцену, знаходився рай, на другому — пекло з казаном для грішників, знаряддями тортур і розчахненою пащею дракона. На підмостках з'являлися чорти, убогі, грішники, святі, ангели й сам Бог.

Іноді ставились містерії на мирські теми — наприклад «Містерія про облогу Орлеана», яка розповідає про події Сторічної війни (1337—1453) і подвиг Жанни д'Арк.

Персонажі італійської комедії 16—17 ст.

Чудеса на сцені

Гістріони і ваганти зазнавали жорстоких переслідувань, але любов народу до театральних видовищ залишалась незмінною. Тоді церква сама почала використовувати елементи театру. З'явилась «літургійна драма» на сюжети зі Священного писання. Її розігрували в храмі, а пізніше на паперті або церковному подвір'ї. У 12—14 століттях виник міракль («чудо») — вистава на сюжет з життя Діви Марії або святих. Один з найвідоміших — «Міракль про Теофіля» французького поета Рютбефа.

Вистава-містерія на головному майдані

У 16—17 століттях дорогами Європи мандрували з міста у місто трупи лицедіїв. Постійними персонажами їхніх вистав були веселі дзані (слуги) Брігелла та Арлекін, скупий і пихатий купець Панталоне, вчений бовдур Доктор юриспруденції, боязкий хвалько Капітан, гостра на язик служниця Серветта. І звичайно ж — закохана пара, якій старі заважали поєднатися, а слуги всіляко допомагали. Пантоміма, музика, танець поєднувались у захопливому видовищі.

У 12—14 ст. вистави піднесеного змісту розігрувались просто на ярмарках і гуляннях

Іншим популярним театральним жанром був мораліте — диспут, який розігрували в особах на підмостках. Мораліте мали повчальний характер. Терпіння й покірність в них винагороджувались на небі, а пороки приводили грішника в пекло. У майдановому театрі знайшло відображення веселе й заповзяте життєлюбство середньовічної людини, її жадоба чуда й віра в перемогу добра і справедливості.

Комедія масок

Цю назву італійська народна комедія дістала тому, що кожний персонаж мав особливий костюм, по якому його відразу пізнавала публіка, і носив маску. Маски відігравали особливу роль — вони представляли карикатурно загострений типаж із характерними рисами і манерою поведінки.

З Італії комедія масок поширилась по всій Європі. Навіть на початку 20 століття великі режисери Г. Крег, В. Мейєрхольд і Є. Вахтангов використовували теми й образи старовинного італійського театру. Вистава Є. Вахтангова за п'єсою К. Гоцці «Принцеса Турандот» поклала початок новому напряму в театральному мистецтві. Італійська комедія масок — перший професійний європейський театр епохи Відродження. У цю епоху поряд з міськими й мандрівними акторськими трупами з'являється придворний театр. Його постановки являли собою пишні видовища, які супроводжувались музикою і балетними номерами.

Сцена з комедії масок. З гравюри 18 ст.

«Весь світ — театр, а люди в ньому актори...»

Ці слова належать найвизначнішому англійському драматургу Вільяму Шекспіру (1564—1616), чия творчість стала вершиною театру епохи Відродження. Його перу належать 37 драматичних творів — комедій, історичних хронік і, мабуть, найбільш прославлених трагедій в історії європейського театру — «Гамлет», «Отелло», «Король Лір», «Ромео і Джульєтта». Шекспір створив правдиву картину життя в епоху Відродження — з її нерозв'язними протиріччями, змішенням високого й низького, трагічного й смішного. Шекспірівський театр уже в перші роки після свого виникнення поставив перед акторами нові завдання.

Отелло

Гамлет

Карикатура, «пережим», грубі прийоми більше не годились для втілення глибоких пристрастей і характерів. Доводилося шукати нові сценічні засоби, і багато в чому тут допоміг сам драматург — Шекспір і сам був професійним актором.

Шекспірівські драми створювались не для аристократів, а для галасливого і грубуватого лондонського простолюду. На сцені театру «Глобус» трагік Річард Бербедж (1567—1619) став першим у світовому мистецтві Гамлетом, Отелло, королем Ліром.

Сцена з вистави «Андромаха» Расіна

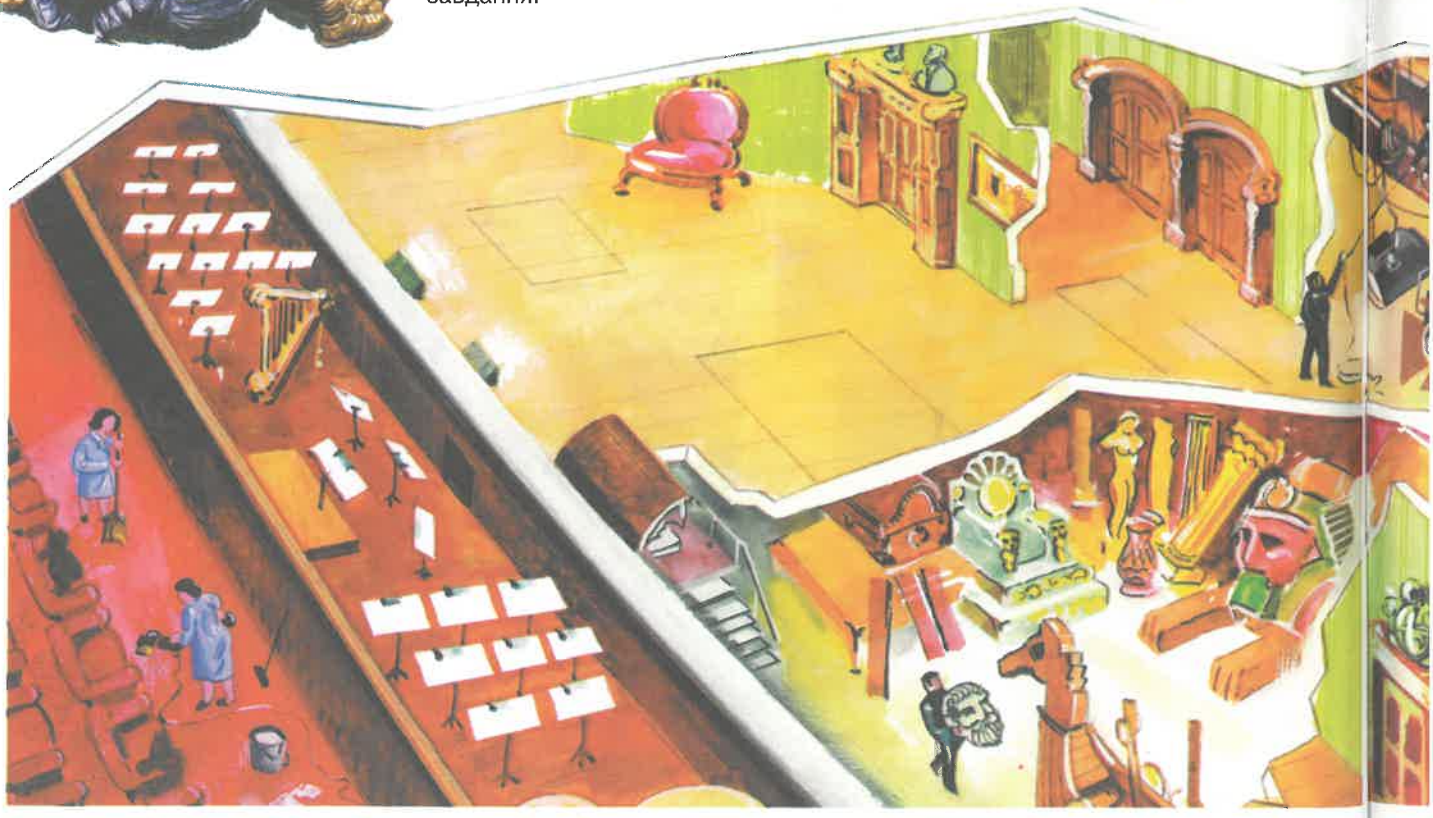

Однак в епоху класицизму, в 17–18 століттях, театр знову звернувся до зразків античного мистецтва драми. Кожний театральний жанр набув визначених меж: віднині більше не припускалось змішування трагічного й комічного, високого й низького. Провідним жанром стала трагедія, в якій слід було дотримуватись трьох єдностей — місця, часу й дії.

Сцена з вистави «Нотр-Дам де Парі» за романом В. Гюго

У 18 столітті зі сцени знову зазвучала висока поетична мова, яка не припускала «низьких» слів і виразів. Тільки комедія могла іноді дозволити собі висловлюватись розмовною мовою і простонародними слівцями — і то тільки тому, що в ній ішлося про сучасні звичаї й про людей «низького походження». А в трагедіях оживали легенди й міфи Стародавньої Греції та Риму, діяли царі й герої.

Три французькі драматурги створили найвищі зразки трагедії і комедії класицизму — П. Корнель (1606—1684), Ж. Расін (1639—1699) і Ж. Б. Мольєр (1622—1673).

Чого не бачить глядач

Усе, що бачить глядач, сидячи в залі сучасного театру,— це сцена з акторами й декораціями, які змінюються, та «оркестрова яма», де розташовується оркестр, якщо йде музична вистава. Але для того щоб вистава стала справжнім явищем мистецтва, необхідна самовіддана праця сотень людей, які залишаються для глядача «невидимками». Це робітники сцени, освітлювачі, гримери, костюмери, бутафори, а також умільці театральних майстерень, де будують і розписують декорації, шиють взуття і костюми персонажів, виготовляють перуки, прикраси й необхідні для вистави предмети.

Шляхом оновлення

19 століття славетне не лише своїми технічними досягненнями. Це також і час виникнення національного театру й національної драматургії. Справжніми реформаторами європейської сцени виступили французький письменник Е. Золя, який вимагав зближення театру з життям, і норвезький драматург Г. Ібсен, який позбавився у своїх п'єсах просторих монологів, зробив мову персонажів близькою до природної.

Цікавістю до питань життя суспільства була викликана поява наприкінці століття у Франції та Німеччині «вільного» театру — демократичного, незалежного, розрахованого на найширшу аудиторію.

Сара Бернар

У 19 столітті на сценах Європи сяяло ціле сузір'я видатних акторів, які увійшли в історію культури: Д. Гаррік, Г. Ірвінг (Англія), Ф. Ж. Тальма, С. Бернар (Франція), Т. Сальвіні, Е. Дузе, Е. Россі (Італія), М. Щепкін, А. Мартинов, М. Єрмолова, М. Савіна, В. Комісаржевська (Росія).

«Вишневий сад». МХТ ім. А. П. Чехова

На рубежі 20 століття відбулись величезні зміни — виник «режисерський театр». У минулому роль режисера була другорядною, вона зводилась до правильної розстановки акторів на сцені, щоб у ході дії вони не заважали один одному. Засновники Московського художнього театру К. Станіславський і В. Немирович-Данченко здійснили справжній переворот у поглядах сучасників на театр. Вони домоглись того, щоб режисерський задум підкорив собі всі елементи вистави.

Сцена з вистави за п'єсою А. Чехова «Три сестри» у постановці французького театру «Ла Мюетт»

Блискуче сузір'я

Найвищі досягнення театру в першій половині 20 століття пов'язані з іменами режисерів В. Меєрхольда, Є. Вахтангова, А. Таїрова (Росія), Л. Курбаса (Україна), М. Рейнхардта, Е. Піксатора (Німеччина), Г. Крега (Англія). У другій половині 20 століття завоювали всесвітнє визнання й захоплення глядачів режисери А. Арто, Ж. Вілар, Ж. Л. Барро (Франція), П. Брук (Англія), Е. де Філіппо, Д. Стреллер (Італія), Г. Товстоногов, А. Ефрос, О. Єфремов, М. Захаров (Росія).

Деталі костюму, маски, жести й пози мають особливе символічне значення у східному театрі

Чоловік-актор у жіночій ролі у виставі японського театру но

Із глибини століть

Разом з найпопулярнішими театральними напрямами продовжують існувати й розвиватися національні театри — японські но і кабуки, пекінська музична драма, театри Індії, Кореї, Шрі-Ланки.

А. Ейзен у ролі Бориса Годунова

20 століття в драматургії почалось під знаком п'єс-парадоксів англійського драматурга Б. Шоу й «епічного театру» Б. Брехта, але в другій його половині владно заявив про себе театр абсурду, основою якого стали п'єси Е. Йонеско і С. Беккета.

Сучасна постановка драми Г. Ібсена «Пер Гюнт»

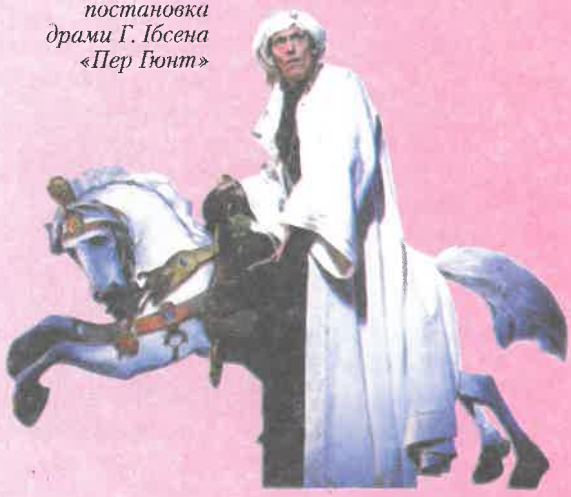

Сцена з п'єси С. Бекетта «В очікуванні Годо»

З'явились такі нові форми театральних видовищ, як дитячий театр, мюзикл, рок-опера, різні види експериментального театру — «театр вулиць», театр-лабораторія, хеппенінг, де не лише акторам, але й глядачам дозволяється імпровізувати по ходу вистави.

Персонажі п'єс Луїджі Піранделло

Мистецтво п'яти позицій

Театр — мистецтво, в якому злиті розповідь (зміст п'єси) і зображення (акторська гра, оформлення). Але не завжди ці елементи залишаються рівноправними. В основі драматичного театру лежить літературний твір — п'єса. У музичному театрі головним засобом створення образів є музика, а драматургія відіграє значно меншу роль. У театрі пантоміми (від грецького *pantomimos* — «наслідування всьому») для передачі змісту використовується пластика — жест, міміка, виразні рухи тіла. Іноді пантоміма супроводжується музикою.

В'ячеслав Полунін

Актор театру пантоміми називається мімом. Серед найвідоміших мімів — француз М. Марсо та росіянин В. Полунін, творець театру пантоміми «Лицедії». Пантоміма — один з елементів мистецтва балету. Але основною мовою цього виду сценічного мистецтва є мистецтво танцю.

Балет зародився в Італії близько п'ятисот років тому. Танці включались у римські комедії, які ставились при дворах аристократів, були розвагою на бенкетах.

У 16—17 століттях балет був розкішним видовищем без будь-якого сюжету. Він включав у себе спів, діалоги, сценічні ефекти (польоти над сценою, феєрверки). Тільки в 17—18 століттях у Франції під впливом класицизму балет набув рис самостійного виду мистецтва.

Батьком сучасного балету називають Ж. Новера (1727—1810), який зумів надати балетній виставі драматургічної цілісності. Спочатку балети ставились на сюжети, запозичені з античної літератури й драматургії, але на початку 19 століття на зміну стилізованим античним сюжетам прийшла романтична балетна вистава на сюжети середньовічних легенд.

Сцена з балету «Шопеніана» М. Фокіна. Танцюють К. Максимова, Н. Тимофєєва і В. Васильєв

У 1661 р. балетмейстер П. Бошан розробив п'ять позицій ніг, які склали основу класичного танцю

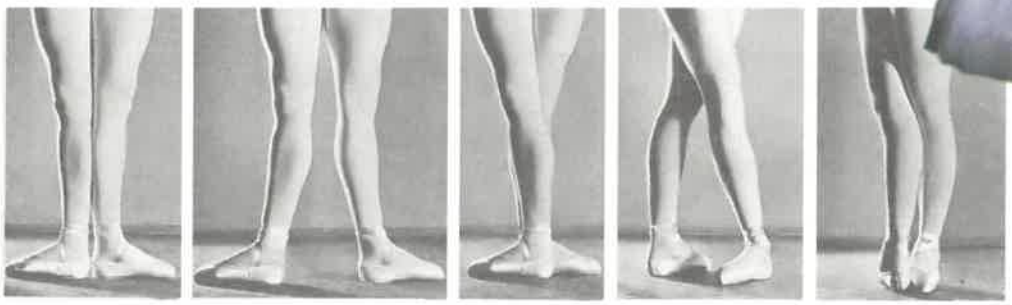

Класична романтика

Російський балет прославили М. Фокін і А. Горський, танцюристи В. Ніжинський і М. Мордкін, балерини А. Павлова, Т. Карсавіна. Найвищі досягнення світового балету кінця 19 століття пов'язані з російським мистецтвом, з діяльністю балетмейстерів М. Петіпа, Л. Іванова, балетною музикою П. Чайковського і І. Глазунова.

Вацлав Ніжинський у балеті

«Лускунчик»

Знамениті «Російські балетні сезони», які організував на початку 20 століття в Парижі С. Дягілев, справили великий вплив на розвиток мистецтва танцю в Європі.

Катерина Максимова у ролі Кітрі з балету «Дон Кіхот»

Славетну традицію продовжили в 20 столітті видатні хореографи К. Голейзовський і Ф. Лопухов, танцюристи В. Чабукіані, М. Лаврівський, К. Сергєєв, М. Ліепа, В. Васильєв, балерини Г. Уланова, М. Семенова, М. Плісецька, Н. Дудінська, К. Максимова.

«Помираючий лебідь» Майї Плісецької

Сьогодні класичний балет іде шляхом зближення із сучасним танцем. Подих часу відобразили балетні постановки таких чудових майстрів, як Р. Пті, М. Бежар, М. Фонтейн, А. Алонсо.

Панч, пульчінелла, петрушка та інші

Ляльковий театр існує з давніх часів — відтоді, як люди почали робити зображення богів з каменя, глини або дерева. Скульптури божеств ставали повноправними учасниками магічних і релігійних обрядів. За їхньою допомогою розігрували міфологічні сказання й легенди. Іноді божества «оживляли» — використовували пристрої, які змушували їх відкривати й закривати очі, кивати, рухати кінцівками. За допомогою таких ляльок наші предки намагалися в алегоричній формі передавати свої думки й почуття.

Пульчінелла

Гіньоль

Петрушка

Касперле

У старій Росії мандрівні ляльковики давали вистави на базарах, майданах або на вулицях. Головним героєм їх був кумедний, довгоносий, забіякуватий Петрушка. В інших країнах також були ляльки, на яких схожий шибеник Петрушка: в Англії — Панч, у Франції — Полішинель, в Італії — Пульчінелла, у Німеччині — Касперле й Гансвурст, у Чехії — Кашпарек, у Туреччині — Карагез.

Український вертеп

Білоруська батлейка

Існують ляльки, які можна тільки пересувати. Їх використовують в особливих театрах, які в Україні називаються вертепами, у Білорусії — батлейками, а в Польщі — шопками. Це звичайні ящики з відкритою передньою стінкою. Простір ящика розділено на два чи три «поверхи». Між «поверхами» можна просунути руку й крізь щілини в підлозі водити ляльку. Сюжет будь-якої вистави вертепного театру ділиться на дві частини — «високу», біблійну, пов'язану з народженням Христа, і «низьку», земну, де розігруються побутові сцени за участю баби, чоловіка, цигана. «Високі» сцени відбуваються на верхньому поверсі вертепу, а «низькі» — на нижніх.

Як вони «оживають»?

У тростинних ляльок руки управляються тростинами, паличками або дротами, прикріпленими до лялькових долонь, зап'ястків або ліктів. Тростини найчастіше сховані в рукавах або одязі ляльок. Ці ляльки здавна відомі в Індокитаї, але в європейському ляльковому театрі почали використовуватись тільки в 20 столітті.

Найпростіші ляльки – рукавичні. Вони надягаються на руку, як рукавиця: голова ляльки – на вказівний палець, руки – на середній і великий. Наш Петрушка був рукавичною лялькою.

Рукавичні й тростинні ляльки управляються знизу, а маріонетки – зверху. Ляльковод стоїть на підвищенні позад сцени й тримає в руках вагу – пристрій із важелів і планок, до яких прикріплені нитки. Нижні кінці ниток кріпляться до плечей, голови, спини, колін ляльки.

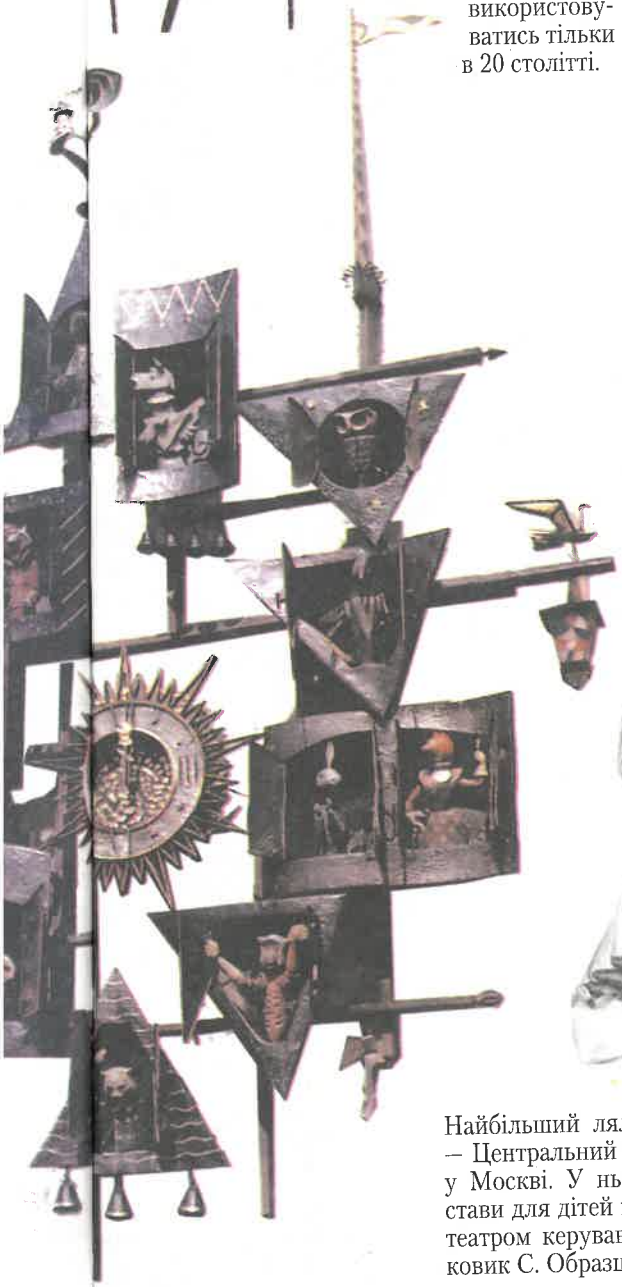

Ляльки театру тіней, який існував у Китаї, Кореї, Індії, Індонезії,– пласкі, вони вирізані з паперу або шкіри й яскраво розфарбовані. Ляльковод сидить за натягненим полотном і притискає до нього ляльку тонкими кістяними паличками, пришитими до рук і ніг ляльки. За допомогою цих паличок він управляє її рухами. Сильна лампа освітлює ляльок ззаду, і на полотні виникають їхні рухливі силуети.

Найбільший ляльковий театр у світі – Центральний дитячий театр ляльок у Москві. У ньому щодня йдуть вистави для дітей і дорослих. Довгі роки театром керував чудовий актор-ляльковик С. Образцов.

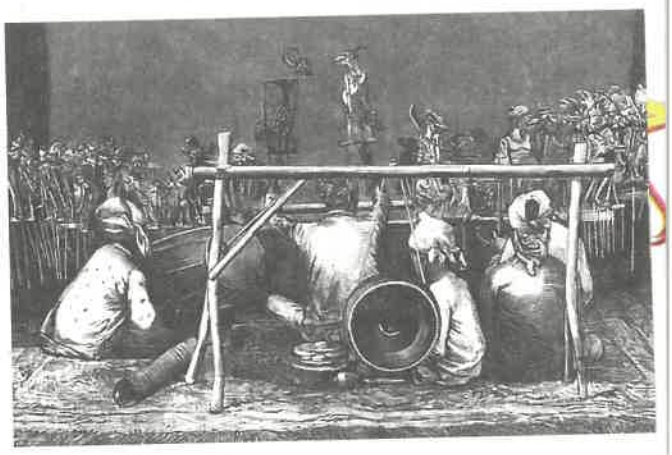

Блискуче й з артистизмом

Цирк свою назву дістав від форми арени, на якій даються циркові вистави. Вона кругла, а *circus* латинською саме й означає «круг». Та й будівлі цирків досі мають такий самий вигляд, як і в Стародавньому Римі — кругла арена, навколо якої амфітеатром розташовуються місця для глядачів.

Цей вид сценічного мистецтва включає акробатику, атлетику, гімнастику, дресирування, жонглювання, ілюзійне мистецтво, кінний цирк, клоунаду, ексцентрику, еквілібристику.

В основі циркового мистецтва лежить трюк — складна для виконання і вражаюча вправа, проведена блискуче й з артистизмом.

Мистецтво цирку було відоме в Стародавньому Єгипті, Греції, Римі, Візантії. Циркові номери входили до виступів середньовічних мандрівних акторів (гістріонів, жонглерів, шпільманів, скоморохів).

Арена античного цирка

У Росії перший постійний цирк був відкритий у Петербурзі у 1827 році Ж. Турнієром. Циркові трупи часто переїжджали з міста до міста і, якщо не було постійної циркової будівлі, на одному з ярмаркових майданів будували тимчасовий дерев'яний балаган або встановлювали брезентове шатро шапіто.

Мистецтво ілюзіоніста базується на спритності рук, яка досягається багаторічним тренуванням. Фокусник змушує людей, тварин, предмети миттєво з'являтися й зникати, змінювати форму, колір, об'єм — словом, створює у глядачів відчуття чуда, яке здійснюється.

Акробати, атлети та гімнасти майстерно володіють своїм тілом. Свою силу, гнучкість, вміння виконувати складні стрибки й кульбіти вони демонструють не лише на арені, але й високо під куполом цирку.

Серед найвідоміших російських циркових артистів 20 століття — клоуни М. Румянцев, О. Попов, Л. Єнгібаров, Ю. Нікулін і М. Шуйдін, дресирувальники Дурови, Філатови, І. Бугримова, Ю. Куклачов, ілюзіоністи Кіо, акробати й еквілібристи сестри Кох.

Клоуни

звеселяють публіку за допомогою гротеску, пародії, ексцентрики. Кожний клоун створює свій постійний образ — маску, яка комічно виражає той чи інший характер.

Жонглери

спритно підкидають і ловлять одночасно декілька предметів.

Дресирувальники

виступають зі спеціально навченими тваринами, вражаючи публіку надзвичайними здібностями, пам'яттю та слухняністю своїх вихованців.

Кіно означає «рух»

Один із перших кінотеатрів у Парижі

Як тільки не називали кіно: «фотографією, що ожила», «зримою літературою», «рухомим живописом», «кольоровою музикою»... Однак це мистецтво не повторює і не підміняє літературу, театр, живопис, музику, фотографію, а використовує їхній досвід.

Кіно і справді виникло на основі фотографії. Винахід братів Люм'єр дозволив «оживити» нерухомий чорно-білий кадр. Але для того щоб зафіксований на плівці рух став мистецтвом, необхідні зусилля сценаристів і режисера, акторів, художників, композиторів і технічного персоналу. Тож кіно і справді пов'язане майже з усіма видами художньої творчості.

Перші кіносеанси відбулись наприкінці 19 століття. Уже тоді в них поряд з хронікальними картинами включались ігрові стрічки — комедії та мелодрами, пригодницькі фільми.

Чарлі Чаплін

І все-таки головний різновид кіно — художній фільм. У перші роки після свого народження кіно залишалось «великим німим». У 20-х роках 20 століття винайдення фотоелементів дозволило одночасно записувати звук і зримий образ. Перші звукові фільми з'явились у 1928 році. Потім виникло кольорове кіно, стереокіно.

Уже на початку 20 століття в кіно з'являються справжні зірки — такі як Іван Мозжухін, Макс Ліндер, Аста Нільсен, Віра Холодна, Ліліан Гіш, Чарлі Чаплін, Мері Пікфорд, Дуглас Фербенкс. Величезним успіхом користувались комічні фільми з участю Макса Ліндера і Чарлі Чапліна.

Як знімається кіно

До появи електронних засобів запису рухомого зображення всі фільми знімалися на фотоплівці. Камера послідовно фіксувала окремі моменти рухів акторів. Щоб людське око могло сприйняти ці окремі «фотографії» — кадри як єдине рухливе зображення, необхідно було робити від 16 до 24 «знімків» за секунду. Переваги екранного зображення перед театральною сценою виявились ще в перші роки існування кіно. Глядачі могли бачити актора великим планом, кадри можна було поєднати так, як це задумав режисер, — монтувати з урахуванням нових художніх ефектів. Різні знімальні ефекти й трюки неймовірно розширили можливості творців фільмів.

«Подорож на Місяць». Реж. Ж. Мельєс. 1902 р.

«Броненосець „Потьомкін"». Реж. С. Ейзенштейн. 1925 р.

На знімальному майданчику сучасної кіностудії

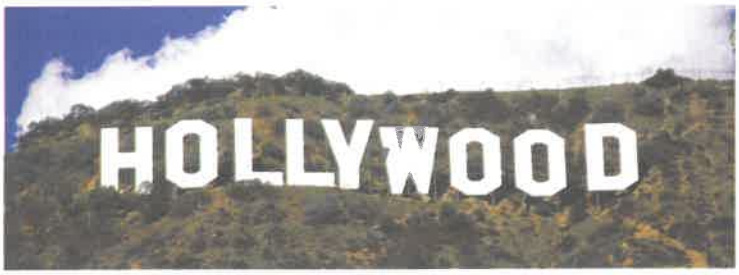

Після Першої світової війни лідером стає американське кіно, яке перетворюється на справжню індустрію. У мальовничій місцевості Голлівуд, недалеко від Лос-Анджелеса, будуються найбільші американські кіностудії. Датою офіційного народження Голлівуда вважається 1913 рік.

У технічне і художнє вдосконалення кінематографу зробили свій внесок художники різних країн.

Американський режисер Д. Гріффін (1875—1948) у своїх найкращих картинах «Народження нації» (1915), «Нетерпимість» (1916), «Зламані паростки» (1919) використовує великий план і паралельний монтаж, збагачуючи мову кіномистецтва. Радянський режисер С. Ейзенштейн у славнозвісному «Броненосці "Потьомкіні"» уперше зробив людську масу героєм фільму, центром драми. Кінооператор Дзиґа Вертов (1895—1954) розкрив особливості кінематографічного зору, збагатив документальне кіно (фільми «Кіноправда», «Кінооко», «Шоста частина світу»). Свій вклад у розвиток кіномови вніс і німецький режисер-експресіоніст Карл Мейєр (1897—1944).

Вихідними елементами, «цеглинками», з яких зводиться «будівля» фільму, є кадри. Художній образ виникає під час руху від кадру до кадру, тобто під час монтажу кадрів. Тривалість кожного плану, ритм їх зміни створюють художню атмосферу фільму.

Режисер — об'єднуюча ланка знімальної групи. Він вносить у фільм власне неповторне бачення світу, авторську стилістику.

З 1932 року бере початок традиція проведення міжнародних кінофестивалів в Європі. Перший міжнародний кінофестиваль відбувся у Венеції, а в 1935 році перший такий фестиваль був проведений у Москві.

«Оскар»

«Викрадачі велосипедів». Реж. В. де Сіка. 1948 р.
«Земля дрижить». Реж. Л. Вісконті. 1948 р.
«Найвродливіша». Реж. Л. Вісконті (У центрі — А. Маньяні). 1951 р.
«Вісім з половиною». Реж. Ф. Фелліні. 1963 р.
«Хліб, кохання і фантазія». Реж. Л. Коменчині (У центрі — Дж. Лоллобриджида). 1953 р.

Фільм японського режисера А. Куросави «Сім самураїв» став справжнім потрясінням для європейського глядача

Після закінчення Другої світової війни кіно зазнало нового піднесення. Воно було пов'язане з роботами італійських режисерів нового покоління — Р. Росселліні («Рим — відкрите місто»), В. де Сіка, Л. Вісконті, П. Джермі («Дорога надії»). Їхні фільми правдиво розповідали про життя простих людей Італії.

В італійському кіно з'явилась ціла плеяда видатних акторів — М. Мастроянні, А. Маньяні, Д. Лоллобриджида, Р. Валлоне. Але з часом суворий реалізм повоєнного кіно перестав задовольняти і майстрів, і глядачів. Почався пошук нових форм виразності. Італійський режисер Л. Вісконті у 1960 році проголосив принцип «переробленої реальності», знявши згодом знаменитий фільм «Рокко та його брати».

У цей же час створюють свої блискучі картини італійський режисер Ф. Фелліні («Дорога», «Ночі Кабірії», «Амаркорд», «І корабель пливе»), швецький режисер Й. Бергман («Сунична галявина», «Осіння соната», «Фанні й Олександр») та ін.

Ф. Фелліні

Класична спадщина

Кінематографія СРСР у 30—80-ті роки 20 століття швидко розвивалась. Свого роду віхами стали такі фільми, як «Мати» В. Пудовкіна (1926), «Земля» О. Довженка (1929), «Чапаєв» братів Васильєвих (1934), «Арсенал», «Два бійці» Л. Лукова (1943), «Дев'ять днів одного року» М. Ромма (1962), «Андрій Рубльов» А. Тарковського (1968), «Жив співучий дрізд» О. Йоселіані (1971), «Калина червона» В. Шукшина (1974), «Незакінчена п'єса для механічного піаніно» М. Михалкова (1977), «Польоти уві сні і наяву» Р. Балаяна (1983) і багато інших.

«Мовчи, сум, мовчи». Реж. П. Чардинін. 1918 р.
«Уламок імперії». Реж. Ф. Ермлер. 1929 р.
«Летять журавлі». Реж. М. Калатозов. 1957 р.
«Балада про солдата». Реж. Г. Чухрай. 1959 р.
«Стережись автомобіля». Реж. Е. Рязанов. 1966 р.

Сучасний кінематограф

Риси сучасного західного кіно багато в чому визначає Голлівуд, який перетворив створення фільмів на галузь промислового виробництва, що приносить величезні прибутки. І звичайно ж, ті, хто оплачують роботу режисерів, акторів, операторів і сотень інших людей, які працюють над створенням фільму, мають свій «рецепт успіху», завдяки якому витрачені гроші багаторазово окупаються. Більшість голлівудських фільмів, які не сходять з екранів по всьому світу, розраховані на невибагливого масового глядача, який приходить у кіно розважитись і відпочити. Це обмежує творчі можливості навіть найталановитіших режисерів, а на передній план виступають актори-зірки, імена яких здатні принадити публіку.

Сцена з фільму «Червоний скорпіон». Популярний актор Дольф Лундгрен демонструє майстерність постановки трюків з піротехнікою

Тоні та Джоні Казьян виконують трюк на літаку

В американському кіно найбільшою популярністю користуються жанрові кінострічки — комедії, блокбастери, трилери, фільми жахів, фантастика й бойовики. Є серед них і видатні твори — комедії М. Ліндера, Ч. Чапліна, Б. Кітона, Г. Ллойда, мелодрами за участю Р. Валентино, вестерни Д. Форда, гангстерські фільми з Х. Богартом у головній ролі, мюзикли з Ф. Астером і Д. Келлі, трилери А. Хічкока та багато інших. Сучасне кіно опинилось під впливом американського підходу до цього виду мистецтва і в наш час ніби розділилося на два «потоки»: створення неймовірно дорогих високотехнологічних фільмів-видовищ, подібних до стрічок С. Спілберга і Дж. Кемерона, і «експериментальне кіно», яке не потребує великих витрат, розраховане на вузьке коло цінителів і не приносить помітних прибутків. Це фільми Ж.-Л. Ґодара, Ж.-М. Штрауба, Л. фон Трієра та інших режисерів, які працюють як в Америці, так і в Європі.

«Зорро». Реж. П. Медак. 1974 р.
«Втікачі». Реж. Ф. Вебер. 1984 р.
«Термінатор». Реж. Дж. Кемерон. 1984 р.
«Парк юрського періоду». Реж. С. Спілберг. 1993 р.
«Бійцівський клуб». Реж. Д. Фінчер. 1999 р.

Професія кіноактора —

одна з найскладніших. І справа не лише в тому, що акторам кіно доводиться сотні годин проводити на знімальному майданчику, часом у найтяжчих умовах — у горах, пустелях, тропічних джунглях. Фільм — це не театральна вистава, він знімається невеликими фрагментами — кадрами та епізодами, які потім монтуються в єдине ціле. Його можна знімати з кінця, із середини, з початку, і часом епізоди з різних частин кінорозповіді знімаються в один день. Щоб протягом декількох хвилин «змінити маску», настрій, характер поведінки, вибудувати нові стосунки з партнерами, треба бути не тільки відмінним професіоналом, але й затратити величезну душевну енергію, віддати чисто всі сили.

Марлен Дітрих

Те, що ми бачимо на фестивалях і церемоніях присудження призів, увесь цей блиск слави й популярності — усього лише зовнішній бік життя кіноакторів. За цим — наполеглива щоденна праця, самовіддача, нескінченні самообмеження і, звичайно, великий талант. І якщо актору вдається поєднувати в собі всі ці якості, ім'я його назавжди залишається в історії кінематографу, як залишились імена Чарлі Чапліна, Мері Пікфорд, Олексія Черкасова, Любові Орлової, Берта Дугласа, Марчело Мастроянні, Джульєтти Мазіни, Марлона Брандо та Олексія Солоницина.

Бред Пітт

«Віртуальна натура»

Сучасні технології безмежно розширили можливості кінематографу. Синтез кіно та комп'ютерної графіки дозволяє режисерам реалізувати найхимерніші фантазії. Для того щоб відзняти інопланетні пейзажі або інтер'єри казкових палаців, більше не треба вдаватися до комбінованих зйомок, будувати макети й найскладніші декорації — усе це створюється за допомогою потужних обчислювальних систем. Персонажі, створені в надрах комп'ютера, дедалі ширше проникають у кінематограф, і нікого вже не здивувати тим, що в одному кадрі можна побачити відомого актора й неймовірну істоту, не схожу ні на жодну з тих, з якими можна зустрітися в реальності.

У фільмі «Хто підставив кролика Роджера» поєднуються анімація і жива зйомка. Реж. Р. Земекіс

«Бетмен». Реж. Т. Бертон. 1989 р.
«Титанік». Реж. Дж. Кемерон. 1997 р.
«Зоряні війни. Епізод 1». Реж. Дж. Лукас. 1999 р.
«Мумія». Реж. С. Соммерс. 1999 р.
«Матриця». Реж. Е. і Л. Вачовські. 1999 р.

Вінні-пух і всі-всі-всі

Анімація (від латинського *animatio* — «оживлення, одушевлення») — один з найбільш відомих і улюблених видів кіно. Вона базується на зніманні кадр за кадром мальованих, живописних або лялькових об'ємних фігур персонажів.

Відомо, що анімація виникла задовго до винайдення кінематографу. Малюнок уперше заворушився й ожив у лабораторії бельгійського фізика Ж. Плато в 1832 році. Два десятки зображень різних фаз руху людини помістили на барабан приладу під назвою фенакістископ. Під час швидкого обертання барабана малюнки зливалися і виникало зображення, яке рухалось безперервно — мальована людина бігла, енергійно вимахуючи руками.

«Рейнеке-Лис». Реж. В. Старевич. 1939

Праксиноскоп

У 1877 році французький інженер і художник Е. Рейно винайшов апарат для розгляду зображень, які рухаються, на екрані — праксиноскоп.

Перші вистави «Оптичного театру» з використанням праксиноскопа пройшли в 1872 році в музеї Гревен у Парижі й користувалися великим успіхом у глядачів. Але лише через десятиліття після винайдення кінематографу художники почали створювати перші мальовані фільми. Піонерами анімації стали американці С. Блектон, У. Маккей і француз Е. Коль. Саме вони створили принцип покадрової зйомки малюнків і розкрили багато таємниць виразного «одушевлення».

Російська мультиплікація почала розвиватись у другій половині 20-х років 20 століття. Спочатку це були агітаційні фільми, свого роду політичні карикатури, що ожили, але невдовзі з'явились і перші дитячі мультфільми «Сенька-африканець» і «Ковзанка» І. Іванова-Вано, «Тарганисько» А. Іванова, «Пошта» М. Цехановського.

Об'ємну (лялькову, барельєфну) анімацію придумав російський інженер В. Старевич у 1912 році. Старевич зняв перший ляльковий фільм «Прекрасна Люконіда, або Війна рогачів і вусачів», персонажами якого були жуки.

Довгий час серед анімаційних фільмів більшість складали казки. У 1947 році режисер І. Іванов-Вано зняв перший радянський повнометражний мальований фільм «Горбоконик» за казкою П. Єршова.

Фільми режисера Л. Отаманова «Снігова королева» і «Золота антилопа» визнані одними з найвищих досягнень світової анімації.

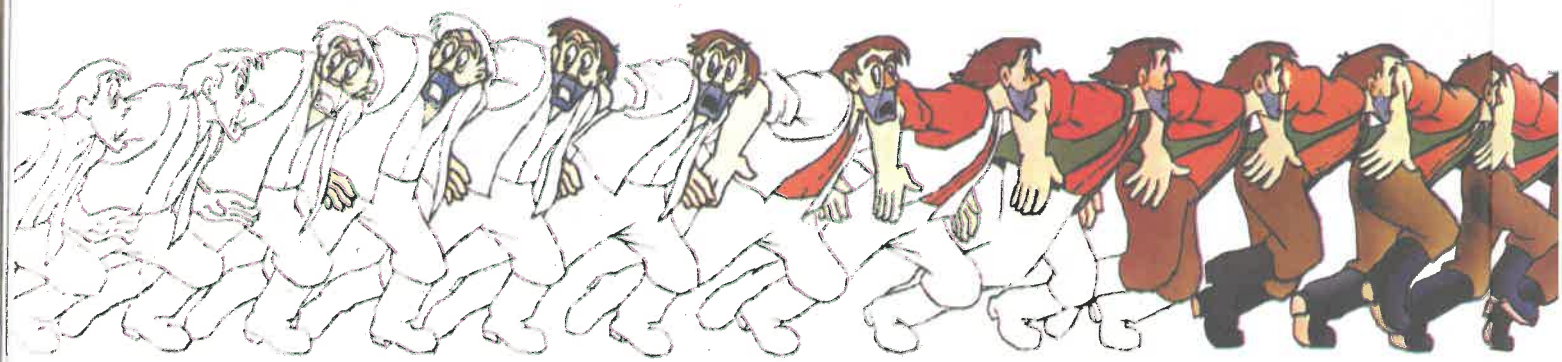

Не змусила на себе чекати й поява анімаційних серіалів з постійними героями Вовком і Зайцем із «Ну, постривай!» В. Котьоночкіна, крокодилом Геною і Чебурашкою з фільмів Р. Качанова, Вінні-Пухом і П'ятачком із циклу Ф. Хітрука, Малюком і Карлсоном Б. Степанцева.

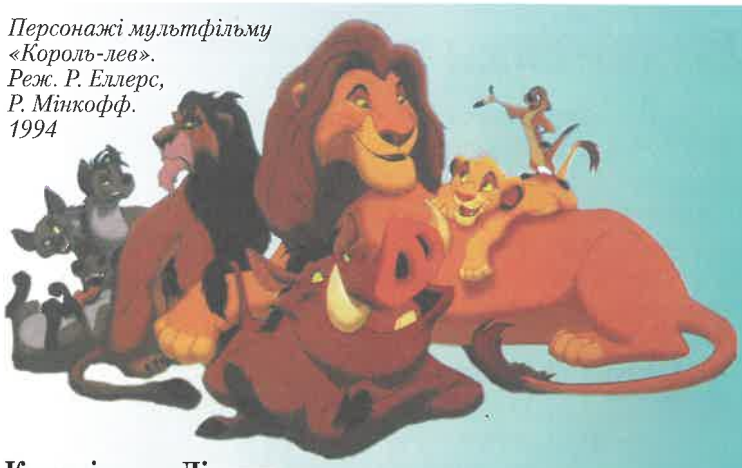

Персонажі мультфільму «Король-лев». Реж. Р. Еллерс, Р. Мінкофф. 1994

Королівство Діснею

Уолт Дісней наділив своїх персонажів пізнаваними рисами «середнього американця» й закріпив за кожним ті чи інші людські характери. Так виникли веселе, кмітливе, енергійне мишеня Міккі, задирака і невдаха каченя Дональд, добрий, але недалекий і тупуватий пес Гуфі та багато інших, не менш популярних персонажів. Уолт Дісней — автор технології створення великої кількості головоломних трюків в анімації. Він же винайшов метод конвеєрного виробництва мальованих фільмів, який декілька десятиліть вважався найвищою досконалістю. Найвідоміші диснеївські фільми — «Троє поросят» (1933), «Білосніжка та сім гномів» (1938), «Бембі» (1942), «Попелюшка» (1950), «Аліса в країні чудес» (1951), «Сплячa красуня» (1958), «Мері Поппінс» (1965).

У 70-ті роки 20 століття з'явились надзвичайно ліричні й витончені фільми Ю. Норштейна «Лисиця та Заєць», «Чапля та Журавель», «Їжачок у тумані», а трохи згодом — «Казка казок», «Падав минулорічний сніг». Казкові персонажі цих фільмів майже по-людськи достовірні й переконливі.

Щоб кинутись навтьоки, фермеру Джонсу зі «Скотного двору» Дж. Оруела потрібна 1 секунда, а аніматору — 24 кадри

Немало талановитих аніматорів працюють і сьогодні. Це французькі режисери П. Грімо і Ж. Ф. Лангіоні, засновники чеського лялькового кіно Й. Трнка і К. Земан, румунський режисер Й. Попеску-Гопо, польський майстер В. Герш, який використовує техніку «живопису, що оживає».

Блакитний екран

Він давно вже не блакитний, а повнокольоровий, а іноді й рідкокристалічний або плазмовий. І все-таки телебачення залишається телебаченням — способом передачі зображення на великі відстані, тими програмами, які ми бачимо щодня. Роль телебачення у нашому житті надзвичайно велика. Воно народилось у 20 столітті, і ми ще далеко не все знаємо про його вплив на людей, суспільство, людство в цілому. А все тому, що воно не лише є потужним засобом передачі інформації, але й формує смаки, думки, переконання.

Створений у 1938 році Московський телевізійний центр на Шаболовці був найкращим у світі і вважався таким до середини 50-х років 20 століття

Принцип телебачення (розкладу зображення на окремі елементи для передачі на відстань) був відкритий російським біологом П. Бахметьєвим у 1880 році, а в 1907 році професор Петербурзького технологічного інституту Б. Л. Розінг створив першу електронно-променеву трубку (кінескоп) і невдовзі здійснив передачу зображення на відстань декількох метрів.

Перші телевізійні системи використовували для передачі зображення дроти, а з появою пересувних телевізійних станцій і супутникових засобів зв'язку стало можливим вести телевізійні трансляції та репортажі з будь-якої точки Землі.

На основі винаходу російського інженера Ю. Волкова у США в 1929 році була створена одна з перших у світі систем кольорового телебачення, а в 1967 році почалось регулярне кольорове телевізійне мовлення в СРСР.

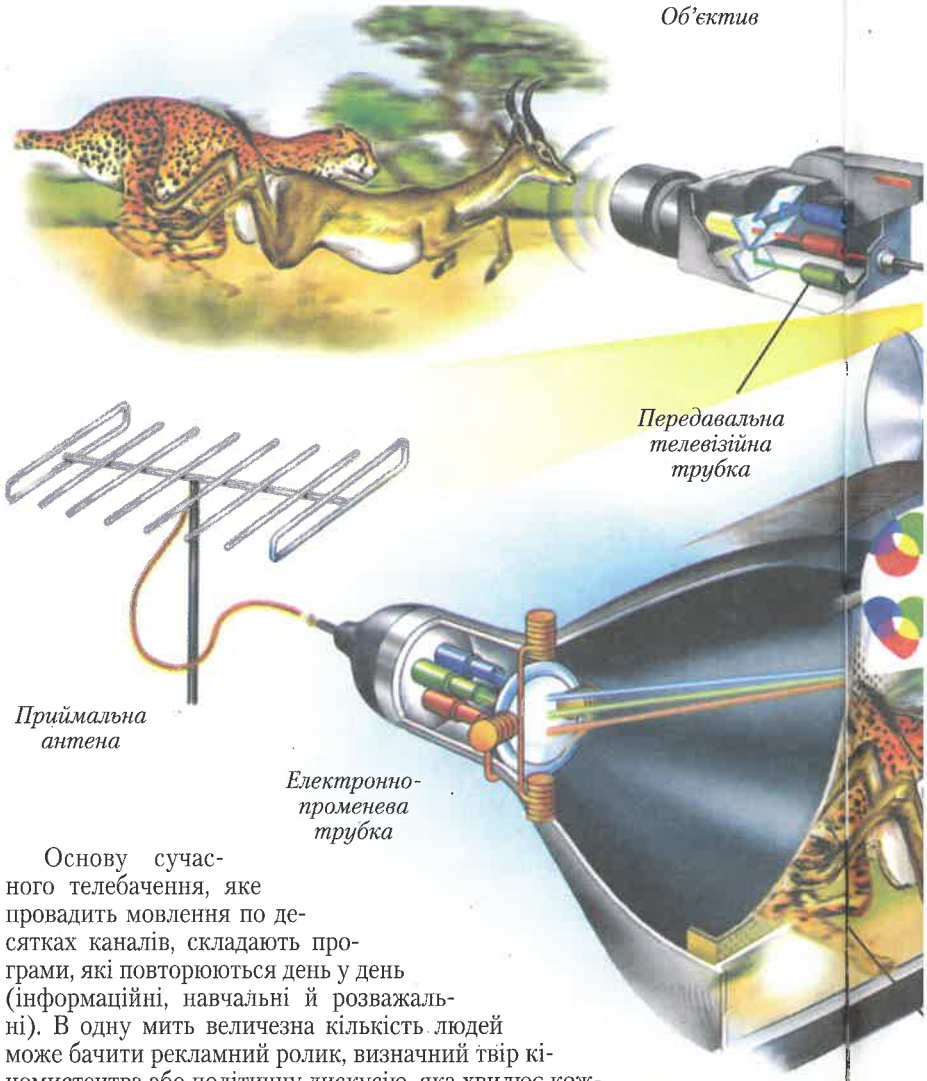

Основу сучасного телебачення, яке провадить мовлення по десятках каналів, складають програми, які повторюються день у день (інформаційні, навчальні й розважальні). В одну мить величезна кількість людей може бачити рекламний ролик, визначний твір кіномистецтва або політичну дискусію, яка хвилює кожного. Інформаційні програми доносять новини з найвіддаленіших і екзотичних куточків планети.

Телебачення має величезну силу, тому що воно здатне формувати думку сотень тисяч людей і управляти нею. Політики й чиновники іноді користуються цим у своїх інтересах.

Пульт звукорежисера

Принцип роботи телевізійної системи

Сучасне телебачення — це сплав високих технологій і різних видів мистецтва — від комп'ютерної графіки до майстерності актора. Це вміння донести до людей правду про світ, в якому ми живемо, і зробити найвищі зразки світової культури, мистецтва та науки доступними мільйонам.

Останкінський телецентр — один із найпотужніших у світі. Однак час гігантських телевізійних веж іде в минуле. Супутники зв'язку з навколоземної орбіти можуть ретранслювати телепередачі на значно більшу територію.

SUPER!

Найбільша у світі кіностудія — «Універсал Сіті» — знаходиться неподалік від Лос-Анджелеса в Каліфорнії. На 170 гектарах, які займає «Універсал», розташовані 561 будівля і 34 звукові сцени.

Персонажем художньої літератури, який частіше за інших потрапляв на екран, став великий детектив Шерлок Холмс, чий образ створений англійським письменником А. Конан Дойлом. Починаючи з 1900 року 75 акторів знялись у ролі Шерлока Холмса більш ніж у 200 фільмах.

Найкращим Шерлоком Холмсом за всю історію кінематографу був визнаний російський актор Василій Ліванов, який нібито зійшов зі сторінок творів Конан Дойля. Англійці писали: «Вдячні російським акторам, які повернули нам наших національних героїв», а голова Міжнародного клубу Конан Дойля вручив В. Ліванову диплом Міжнародного товариства як кращому Шерлоку Холмсу.

394 фільми знято за творами Уїльяма Шекспіра. Найчастіше екранізували «Гамлета» — 75 фільмів, на другому місці — «Ромео і Джульєтта» — 51 фільм, на третьому — «Макбет» — 33 фільми.

Найдовший фільм в історії кіно — «Зцілення від безсоння» режисера Дж. Г. Тімміса (США, 1987). Фільм триває 85 годин і лише раз демонструвався в повному обсязі — в Інституті мистецтв у Чикаго. Сеанс тривав з 31 січня до 3 лютого 1987 року.

16 грудня 1997 року в Японії понад 700 дітей були терміново госпіталізовані після перегляду телешоу «Покемони». У 208 дітей від 3 років і старше спостерігались судоми, які неможливо було пояснити, в інших — різке погіршання самопочуття. На думку спеціалістів, судоми були викликані червоними вогнями, які з певною частотою спалахували в очах одного з персонажів.

Рекордну кількість фільмів — 95 — знято за казкою «Попелюшка». Є серед них лялькові, мальовані мультиплікаційні, фільм-балет, фільм-опера, а також численні пародії на стару казку.

А

аеровокзал, аеропорт Кеннеді (Нью-Йорк, США), арх. Е. Сааринен, 41
Акрополь Афінський, 10
актор давньогрецький, 103
актор китайської опери, 12
Амон-Ра, статуя, 9
Ангкор-Ват, храмовий комплекс, 15
арабська кавалерія (мініатюра з рукопису), 16
арена античного цирку, 114
арка Тіта, 11
Армстронг Л., 88
арфа, 82
архітектурний ансамбль, 29
аудіоплеєр, 93

Б

Балла Дж., Ластівки, 63
Баннард Д., Панорама Міссісіпі, 79
барабан африканський, 19
барельєф, 72
Баумейстер В., Мортаруру з червоним над головою, 66
Бах Й. С., 84
Берг А., 85
Бернар С., 108
Берніні Л., Екстаз св. Терези, 75
Бетховен Л., 84
Бітлз, група, 88, 93
Блейк П., На балконі, 68
Великий сфінкс, 8
Блакитна мечеть у Стамбулі (Туреччина), 16
Боннар П., Відчинене вікно, 50
Брак Ж., Кларнет і пляшка рому на каміні, 62
Брюллов К., Італійська сім'я, 57
будинок Вісенса (Барселона, Іспанія), арх. А. Гауді, 40
будинок над водоспадом (США), арх. Ф. Л. Райт, 43
будівля Держпрому (Харків, Україна), арх. С. Серафімов, 42
– Каса Батла (Барселона, Іспанія), арх. А. Гауді, 40
– Каса Міла (Барселона, Іспанія), арх. А. Гауді, 40
– Левер-хаус (Нью-Йорк, США), кер. проекту Г. Баншафт, 44
– парламенту (Лондон, Великобританія), арх. Ч. Беррі, 36
– Сигрем білдинг (Нью-Йорк, США), арх. М. Фан дер Роє, 41
будівлі міста Чандигарх (Індія), арх. Ле Корбюз'є, 41
Буррі А., Мішок, 69

В

Вагнер Р., 85
ваза китайська, 13
вази чорнофігурна та червонофігурна, 10, 52
ван Гог, В., Кімната художника в Арлі, 61
ван Дейк, А., Портрет лордів Стюартів, 54
Васнєцов В., Богатирі, 51
Ватто А., Відплиття на острів Цитеру, 55
Веласкес Д., Меніни (Фрейліни), 55
Великі піраміди, 9
Версаль, палацевий ансамбль, арх. Л. Лево, А. Мансар, 35
висотний будинок (Москва, Росія), 79
витиснений віск, техніка, 72
ворота Іштар, 7
вілла «Ротонда» (Віченца, Італія), арх. А. Палладіо, 33
– «Савойя» (Пуассі, Франція), арх. Ле Корбюзьє, 42
– «Кавро», арх. Р. Маллет-Стівенс, 43
Віндзорський замок (Лондон, Великобританія), 32
Вінчі Л. да, Мона Ліза, 79
– Портрет Джиневри, 53
вітраж, 25
Всесвітній торговий центр (Нью-Йорк, США), 45

Г

Гейнсборо Т., Портрет подружжя Ендрюс, 56
Геракл, 10
Гілберт і Джордж, Показуючи носа, 69
гітара, 82
– електрогітара, 90
глиняні таблички з клинописом, 7
Гоген П., Таїтянки, 65
Гольбайн Г. Молодший, Посланці, 53
Гончарова Н., Московська вулиця, 65
горельєф, 72
готель ван Етвелде, арх. В. Орта, 39
– Тасселя (Брюссель), арх. В. Орта, 39
грамофон, 92
Гранд-опера (Париж, Франція), арх. Ш. Ґарньє, 39
гребінь скіфський, 76
гребля Дніпрогесу (Україна), арх. брати Весніни, 42
Гросс Г., Вулиця, 70
– Вулична сценка в Берліні, 70
Гудон Ж., Вольтер, 75

Д, Е

Дайн Дж., Мене звати Джим Дайн 2, 67
Далі С., Спокушання Св. Антонія, 64
– Сталість пам'яті, 64
Деґа Е., Репетиція, 61
Делакруа Е., Свобода, що веде народ, 57
Делоне Р., Данина поваги Блеріо, 67
Джаггер М., 89
Джакометті А., Голова, 67
– Людина, яка йде, 67
Джексон М., 89
Добужинський М., Людина в окулярах, 59
Дюбюффе Ж., Джаз-банд, 67
Дюрер А., Автопортрет, 51
Ейфелева вежа (Париж, Франція), арх. Г. Ейфель, 38
Елтон Д., 93
Ерехтейон, 72

Ж, З

живопис на шовку, 13
житловий комплекс «Хабітат» (Монреаль, Канада), арх. М. Сафді, 43
Зимовий палац (Санкт-Петербург, Росія), арх. Ф.-Б. Растреллі, 30
Зікурат в Урі, 7

І, Й

Іванов А., З'явлення Христа народу, 56
ікона «Трійця» Андрія Рубльова, 23
– Володимирської Богоматері, 23
– Григорія-чудотворця, 23
імператор Юстиніан, мозаїка, 22
інкрустація перламутрова, 6
Йорданс Я., Чотири євангелісти, 54

К

календар ацтеків, 20
Каналетто, Свято вознесіння, 50
Кандинський В., Козаки, 66
капела Карла Великого (Аахен, Німеччина), 24
– Роншар (Франція), арх. Ле Корбюз'є, 41
Капітолій (Вашингтон, Великобританія), арх. У. Торнтоном, 36
Караваджо, Покладання в гроб, 54
Карра К., Метафізична муза, 62
квартет, 82
Квін, група, 88
Кельнський собор (Німеччина), 32
кераміка періоду Мін, 76
Кісс, група, 89
Китай Р., Ні то ні, 68
– Кларнет, 68
Клеє П., Сенеціо, 66
Клімт Г., Поцілунок, 63
Кноський палац, фрески, 52
кобзар, 86
килим ворсяний іранський, 17
килими туркменські, 76
Козловський М., Ізяслав Мстиславович на полі битви, 57
Колізей, 11
Кольвіц К., Людина, що кричить, 65
Коро К., Шартрський собор, 58
Крайслер білдинг, хмарочос (Нью-Йорк, США), арх. У. ван Аллен, 44
Кришталевий палац (Лондон, Великобританія), арх. Д. Пекстон, 38
Крішна й Радха (книжкова мініатюра), 15
Крюгер Ф., Парад на Оперній площі, 58
Куббат-ас-Сахра, 17
Курбе Ґ., Добридень, пане Курбе!, 58

Л

Леже Ф., Будівельники, 62
Ліхтенштейн Р., У машині, 69
лютня португальська, 82

М

мавзолей В. Леніна (Москва, Росія), арх. А. Щусєв, 79
магнітофон котушковий, 93
Маґрітт Р., Віроломність образів, 64
– Подвійний секрет, 64
– Криве дзеркало, 64

Мадонна, 89
Майоль А., Три грації, 75
Макс П., На всіх каналах Ен-бі-сі — прекрасний літній день, 70
Малевич К., Супрематизм, 65
Мартінес В., Інтер'єр вітальні, 77
Мартос І., Надгробок княгині Є. І. Гагаріної, 57
маски африканські, 19
майстерня середньовічного ливарника, 73
– художника, 50–51
метроном, 81
Мікеланджело, Алтарна стіна Сикстинської каплиці, 52–53
– Давид, 74
– Капела Медічі (Флоренція, Італія), 74
– Мойсей, 24
Мілле Ж. Ф., Збиральниці колосків, 58
мініатюри рукописних книг, 24, 95
Міро Х., Жінки та пташка у місячному сяйві, 64
Мондріан П., Композиція, 67
Моне К., Вулиця Монторгей, 60
– Поле маків, 60
– Ставок з лататтям, 60
Моор Д., Плакат, 78
Моцарта родина, 84
музей Гугенхайма , арх. Ф. Л. Райт, 46
- ім. Ф. Вейсмана, арх. Ф. Гері, 47
Мур Г., Лежача фігура, 75
Муха А., Лікер «Самітниця», 63
Мухіна В., Робітник і колгоспниця, 78

Н, О

Національні збори (Будапешт, Угорщина), арх. І. Штейндль, 37
Нефертіті, 8
Нут, богиня неба, 9
ордери грецькі, 31
оркестр індонезійської народної музики, 86
- середньовічний японський, 87
- електронної музики, 90

П

Паблик енемі, група, 91
павільон США на виставці «Експо-67» (Монреаль), арх. Р. Фуллер, 47
пагода, 13
палац Амалієнбург (Німеччина), інтер'єр, 77
– Гуель (Барселона, Іспанія), арх. А. Гауді, 40
– Сан-Сусі (Потсдам, Німеччина), арх. Г. В. Кнобельсдорфф, 34
– Фінляндія, арх. А. Аалто, 46
Палацова площа (Санкт-Петербург, Росія), 30
палацова будівля Малий Тріанон, арх. Ж. А. Габріель, 35
палаццо «К'єрикати» (Віченца, Італія), арх. А. Палладіо, 33
– Веккьо (Флоренція, Італія), арх. А. Камбіо, Б. Мікелоццо, 33
Пантеон (Рим, Італія), 30
патефон, 92
Пікассо П., Герніка, 63
– Скрипка й виноград, 63
піраміда Пернатого Змія у Чичен-Іці, 21
Піссарро К., Бульвар Монмартр у Парижі, 60
Пітт Б., 121
площа перед собором Св. Петра (Рим, Італія), 29
польова збруя англійська, 76
Поллок Д., Номер 1А, 67
– Одне, 67
Полунін В., 110
посудина японська, 13, 77
Пракситель, Гермес з немовлям Діонісом, 74
Преслі Е., 88
програвач автоматичний «Мьюзікбокс», 92
Пуссен Н., Аркадські пастухи, 56

Р

Рельєф з гробниці в Саккарі, 9
Рембрандт, Повернення блудного сина, 55
– Нічна варта, 55
Ренуар О., Сніданок веслярів, 60
– Портрет актриси Жанни Самарі, 61
Рєпін І., Бурлаки на Волзі, 59
Римський форум, 11
Ріо-де-Жанейро, карнавал, 87
Роден О., Жителі міста Кале, 75
Розенквіст Д., Етюд до портрета Мерилін, 69
рок-фестиваль, 88
Рубенс П., Портрет камеристки інфанти Ізабелли, 54
Руссо А., Мавпи, 65

С

Сезанн П., Вид гори Сент-Віктуар, 61
Сера Ж., Недільна прогулянка на острові Гранд-Жатт, 61
Сєров В., Ленін проголошує радянську владу, 78
синтезатор звуку, 90
Сіднейський оперний театр (Австралія), арх. Й. Утцон, 46
скульптура африканська, 19
– буддійського божества, 13
– кругла, 72
Скутер, група, 91
Снейдерс Ф., Натюрморт з дичиною, 51
собор Санта Марія дель Фіоре (Флоренція, Італія), 32
– Святого Павла (Лондон, Великобританія), арх. К. Рен, 34
статуї собору в Наумбурзі, 25
статуетки майя, 21
стела царя Хаммурапі, 6
Стоунхендж, 29
ступа в Санчі, 14
Стюарт Д., Збивалка для яєць номер 4, 62
Суриков В., Бояриня Морозова, 59

Т

Тадж-Махал, 14
Тангі І., Невидимки, 63
Теотіуакан, 20
Тоїдзе І., Плакат, 78
Торп Я., Три наречені, 62
Тріумфальна арка (Париж, Франція), арх. Ж. Ф. Шангрен, 37

У

Уїстлер Д., Дівчина в білому, 61
Уорхол Е., Мерилін, 68
Утрійо М., Прапор над мерією, 65
ушебті, 8
Уейнрайт білдинг (Сент-Луїс, США), арх. Л. Саллівен, 44

Ф

Фелліні Ф., 119
Фідій, 74
флейта кенас, 20
Флейтисти, мініатюра з середньовічного рукопису, 83
фонограф, 92
Фонтана Л., Просторовий задум, 69
фортепіано, 83
фортеця Дженне (Малі), 18
– Тамдахт (Мароко), 18
Франкенталер Х., Гори й море, 66
Фрідріх К. Д., Загибель «Надії», 57
фриз Дарсарас, 15
Френсіс С., Блюз у синіх тонах, 66

Х

Хіросіге А., Місячне сяйво, Нагакубо, 70
Хокусай К., Гора Фудзі в ясну погоду, 70
Хох П. де, Дворик, 50
храм в Абу-Сімбелі, 31
– Святої Софії, 22, 23
– Сонця, Мачу-Пікчу, 21
– Спаса на крові (Санкт-Петербург, Росія), 37
– Чжинань, 13
храмовий комплекс в Кіжах (Росія), 32

Ц

Цвінгер, палацевий ансамбль (Дрезден, Німеччина), арх. М. Д. Пеппельман, 34
Центральна бібліотека Національного університету (Мехіко, Мексіка), мозаїка, 79
церква Сакре-Кьор (Париж, Франція), арх. П. Абадо, 36
– Святого сімейства (Барселона, Іспанія), арх. А. Гауді, 39
– Святої Марії Донато (Венеція, Італія), 25
Цорн А., Дагмар, 61

Ч, Ш

Чаплін Ч., 116
Червоний форт (Делі, Індія), 17
Чжи Ч., Гібіскус і фазан, 77
Шишкін І., Жито, 59
Шопен Ф., 84
Штраус Р., 85
Шуман Р., 84

Частина I
ВЕЛИКІ ВИТОКИ 5
Шумеро-вавилонська культура 6

Стародавній Єгипет 8

Античний світ.....10

Стародавній Китай і Японія ...12

Індія.....14

Ісламський світ 16

Африка 18

Центральна і Південна Америка 20

Візантія та Київська Русь.....22

Європа.....24

Частина II
ВИСОКА МАЙСТЕРНІСТЬ..... 27

Застигла музика
Що таке архітектурний стиль?..... 31
Стиль і епоха..... 32
Від Кришталевого палацу
до «рукотворної скелі»..... 36
«Спробуйте жити в мистецтві» 40
Дизайн і архітектура 42
Підкорювачі висоти 44
Шляхом равлика і павука..... 46

Втілений образ
Світло, колір і лінія 50
Правда й краса 52
Погоня за часом..... 62
У пошуках нового змісту 66
Летюча лінія 70
З бронзи та мармуру 72
Ідеал у трьох вимірах..... 74
Відлуння «великого» мистецтва 76
Творчість у мундирі 78

Гармонія співзвуч
«Мідь дзвенить
і кімвал бряжчить» 82
Класика, вічна й мінлива..... 84
Наспіви з глибини століть 86
«Бітлз» для п'яти континентів 88
Звучання нової епохи 90
Слідами закарбованого звуку 92

Безсмертне мистецтво слова
Три кити літератури..... 96
«Стиль — це людина» 98

Мистецтво перевтілення
Жонглери, гістріони, менестрелі 104
«Весь світ — театр,
а люди в ньому актори...» 106
Шляхом оновлення 108
Мистецтво п'яти позицій 110
Панч, Пульчінелла, Петрушка
та інші 112
Блискуче й з артистизмом 114
Кіно означає «рух» 116
Вінні-пух і всі-всі-всі 122
Блакитний екран 124
*Предметний покажчик
і перелік ілюстрацій..... 126*

НАЙВАЖЛИВІШІ ТЕЧІ

Стародавня Греція (3 тис. до н. е.)

Середні віки (5—15 ст.)

Класицизм (17—19 ст.)

Романтизм (17—19 ст.)

Модернізм (початок 20 ст.— 20-ті рр. 20 ст.)

Авангардизм (20—30-ті рр. 20 ст.)

ІСТЕЦТВА В ЖИВОПИСУ

Відродження (15—16 ст.)

Бароко (16—17 ст.)

Реалізм (середина 19 — 20 ст.)

Імпресіонізм (кінець 19 ст.—30-ті рр. 20 ст.)

Абстракціонізм (40—50-ті рр. 20 ст.)

Поп-арт (60—70-ті рр. 20 ст.)

Я ПІЗНАЮ СВІТ

У світі прекрасного

ІЛЮСТРОВАНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ

Одна з найсильніших духовних потреб людини — любов до прекрасного. Усе різноманіття світу, його красу й духовне багатство вона може пізнати через мистецтво, яке є найважливішою часткою культури людства. Кожний народ у різні часи створював витвори мистецтва, що відбивали його погляд на світ і епоху. Художники, скульптори, поети розповіли нащадкам про час і про себе, передали свої уявлення про красу та гармонію. Про те, коли виникли найдавніші культури, видатні твори, створені в різні періоди часу, жанри і стилі різноманітних видів мистецтва і багато іншого читач дізнається з цієї книги.

Наша енциклопедія — одна з тих книг, які стають супутниками допитливих на все життя.

www.ranok.com.ua

ISBN 966314608-7

9789663146089